

MICHAEL O'FLAHERTY

12 MILJOONAA VAILLA ÄÄNTÄ

COMMISSIONER
FOR HUMAN RIGHTS

COMMISSAIRE AUX
DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

12 MILJOONAA VAILLA ÄÄNTÄ

Romani- ja traveller-naisten vahvat äänet

Michael O'Flaherty

Otteiden (enintään 500 sanaa) jäljentäminen on sallittua, lukuun ottamatta kaupallisia tarkoituksia, edellyttäen että tekstin eheys säilyy, otetta ei käytetä asiayhteydestään irrotettuna, se ei anna puutteellista tietoa eikä muutoin johda lukijaa harhaan tekstin luonteen, laajuuden tai sisällön suhteen. Lähde on aina mainittava seuraavasti: "© Euroopan neuvosto, julkaisuvuosi"

Kaikki muut tätä asiakirjaa koskevat yhteydenotot on osoitettava ihmisoikeusvaltuutetun toimistoon

Council of Europe Publishing
F-67075 Strasbourg Cedex
<http://book.coe.int>

ISBN 978-92-871-9653-8

©Euroopan neuvosto, lokakuu 2025
Tarkistettu versio marraskuu 2025
Painettu Euroopan neuvostossa.

Kuvien lähteet:

Kansilehti sekä sivut 4–5, 6–7, 10–11, 13, 16–17, 18–19, 20–21, 24, 26–27, 31, 33, 38–39, 41–42, 44–45, 50–51, 53 (yläosa), 55, 63, 66–67, 69, 73, 75, 77, ©Euroopan neuvosto/Giorgos Moutafis

Takakansi ja sivut 8–9, 14–15, 22–23, 35, 53 (alaosa), 59, 60, 78, ©Euroopan neuvosto/Candice Imbert

Sivu 46, kuvan on toimittanut REDI Recycling, Pohjois-Makedonia

Sivu 47, kuvan on toimittanut Voice of Romni, Ukraina

Sivu 49, kuva: Untold Stories Artistic Company

Sivut 56–57, kuva: Saksan sintien ja romanien dokumentointi- ja kulttuurikeskus/Lars Kehrel

Sivu 58, kuva: Saksan sintien ja romanien dokumentointi- ja kulttuurikeskus/Fionn Große

Sivu 61, kuva: Euroopan romanien taide- ja kulttuurilaitos (ERIAC)

Sivut 62, 64, 71, ©Euroopan neuvosto/Alban Hefti

Sivu 70, kuva: E-Romnja, Romania

Suunnittelu ja taitto: Euroopan neuvosto, Ihmisoikeusvaltuutetun toimisto

CONTENTS

KIITOKSET	5
MEIDÄN ON KATSOTTAVA PEILIIN	7
PUUT VOIVAT KUKOISTAA TÄLLÄ MAALLA	12
AVOIMIA HAAVOJA	21
POLYXENI TOIVOO PÄÄSEVÄNSÄ ENSIMMÄISTÄ KERTAA LUOKKARETKELLE	30
SOFIALLA ON UUSI HAAVE	43
LUOTEJA, PELKOJA JA EVÄTTY OIKEUS	50
RESILIENSSIN TAIDE	58
TEEMMEKÖ TARPEEKSI PYSÄYTTÄÄKSEMME YHDEN EUROOPAN SUURIMMISTA IHMISOIKEUSSKANDAALISTA?	65
VASTUU ON MEILLÄ	74
MENETELMÄT	76
Viitteet	79

Ihmisoikeusvaltuutettu O'Flaherty keskustelemassa naisten ja päiväkodin johtajan kanssa Agia Sofian asutusalueella Thessalonikissa, Kreikassa.

KIITOKSET

Haluan esittää sydämelliset kiitokseni romanien ja travellerien yhteisöjen jäsenille, erityisesti naisille ja tytöille, jotka käyttivät runsaasti aikaansa kertoakseen omasta elämästään ja kokemuksistaan minulle ja työryhmälleni tämän projektin aikana. Heidän tarinansa ovat olennainen osa tätä teosta.

Kiitän vilpittömästi heidän laajasta panoksestaan romanien ja travellerien johtamia kansalaisjärjestöjä sekä romanien ja travellerien ihmisoikeuksien puolustajia sekä osallistujia asiantuntijakokouksessa "Standing up for the human rights of Roma and Travellers in the Council of Europe area" (Romanien ja travellerien ihmisoikeuksien puolustaminen Euroopan neuvoston alueella), jonka toimistoni järjesti Strasbourgissa 9.–10. syyskuuta 2024.

Kiitän myös Irlannin, Kreikan, Pohjois-Makedonian, Slovakian ja Suomen viranomaisia avusta vierailujen järjestämisessä näissä maissa kesäkuusta 2024 huhtikuuhun 2025. Vierailujen aikaiset tapaamiset tarjosivat minulle tärkeitä oivalluksia tätä kirjaa varten.

Kiitän toimittaja, podcast-tuottaja ja dokumentaristi Jenny Tsiropoulouta, valokuvaaja Giorgos Moutafisia sekä organisaatioita, jotka ovat antaneet luvan kuvien käyttämiseen, Euroopan neuvoston romanien ja travellerien osastoa sekä muita Euroopan neuvoston työntekijöitä, jotka ovat tukeneet tämän julkaisun laatimista.

Michael O'Flaherty

MEIDÄN ON KATSOTTAVA PEILIIN

Niiden vuosien aikana, kun olen työskennellyt ihmisoikeuksien suojelemiseksi ja edistämiseksi, romani- ja traveller-naisten¹ ja -tyttöjen äänet ovat kaikuneet mielessäni voimakkaina ja kirkkaina.

Työssäni Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettuna nämä kohtaamiset ovat jälleen kerran jättäneet minuun vahvan jäljen.

Itä-Slovakiassa tapasin romaninaisen, joka oli pakkosteriloitu.

Hän kertoi minulle, että kyse oli muustakin kuin hänen kauan sitten kärsimästään vääryydestä. Kyse oli asiasta, joka vaikutti kielteisesti hänen elämäänsä vielä vuosikymmeniä myöhemmin. Hän oli äskettäin menettänyt ainoan lapsensa ja oli jäänyt täysin yksin, ja nyt edessä oli epävarmuuden ja syvän turvattomuuden täyttämä vanhuus.

Nainen asuu Hermanovcessa ”saaren asutusalueena” tunnetulla epävirallisella asutusalueella, joka tulvii usein rankkasateiden jälkeen.

Hän kertoi, kuinka naiset eivät ole vieläkään saaneet korvausta teoista, jotka valtio on tunnustanut hapeällisiksi.

Hän taistelee oikeuksiensa puolesta vielä nykyäänkin.

Hän on yhdistänyt voimansa muiden romaninaisten kanssa, jotka selvisivät 1960-luvulta 2000-luvun alkuun asti ulottuneena aikana tehdyistä pakkosteriloinneista. Yhdessä ja kansalaisyhteiskunnan tuella he vaativat

valtiota kantamaan vastuunsa.

Heidän toimintansa on mahtava esimerkki siitä, kuinka järkyttävää vääryyttä kärsineet romaninaiset nousevat vastarintaan ja vaativat oikeuksiensa toteutumista.

Koko asian ytimessä on tämä kysymys: mitä yhteiskunta ja instituutiot tekevät – sanojen lisäksi – kunnioittaakseen, suojellakseen ja edistääkseen heidän turvallisuuttaan ja ihmisarvoaan ja varmistaakseen oikeuden toteutumisen?

Irlannissa tapasin erään traveller-naisen kunnan travellerille tarjoamassa leirintäpaikassa, jossa hän asuu perheensä kanssa. Hänen teini-ikäinen poikansa oli paikalla ystävineen, ja heidän naurunsa kaikui ympäri aluetta. Hän kertoi minulle, kuinka tärkeää on auttaa nuoria löytämään arjen haasteiden keskellä elämäänsä jokin päämäärä, jotain, mistä olla ylpeä.

Juuri tämä äiti, yhdessä monien muiden kanssa, vei minut myöhemmin hautausmaalle, jossa paljastettiin muistomerkki itsemurhan tehneiden travellerien kunniaksi.

Nämä naiset olivat yhdessä nostaneet Irlannissa julkiseen keskusteluun traveller-naisten ja -miesten, -tyttöjen ja -poikien järkyttävän korkeat itsemurhaluvut, joita ei mitenkään voi hyväksyä.

Kesäkuusta 2024 lähtien kiersin vuoden ajan lukuisissa maissa. Lukemattomat romanit ja travellerit ottivat minut avosylin vastaan. Vierailin heidän kodeissaan, naapurustoissaan, asutusalueillaan ja leirintäpaikoillaan ja keskustelin romanien ja travellerien oikeuksien

puolustajien kanssa, jotka yrittävät saada aikaan muutosta eri puolilla Eurooppaa.

Näin elinolosuhteita, jollaisia olen nähnyt aiemmin vain sotatantereilla tai maailman köyhimmissä kolkissa.

Näin, miten ihmiset elävät ilman juoksevaa vettä ja ilman sähköä. Näin puutetta, jonka annamme jatkoa.

On käsittämätöntä, että joillakin alueilla, joilla infrastruktuuri ja rahoitus ovat kunnossa, romaniyhteisöt törmäävät silti jatkuvasti romanivastaisuuteen² ja mahdollisuuksien puutteeseen.

Sain todistaa romani- ja traveller-naisten ja -tyttöjen johtajuutta, luovuutta ja rohkeutta. Mutta havaitsin myös, ettei heille ole välttämättä tilaa tai päättäjillä ei ole poliittista tahtoa kuunnella ja tukea heitä. He kohtaavat myös seksismiä – sekä monenlaisia muita ennakkoluuloja ja syrjintää.

Tapasin romaniperheitä, jotka olivat haudanneet lapsensa – lasten elämä oli päättynyt poliisin ampumiin luoteihin.

Kun hyvästelin nämä ihmiset, mietin jälleen, kuinka kauan kestää, ennen kuin jokaisella meistä on samalla tavalla turvattu elämä, jossa voimme kukoistaa.

Tämän vuoden aikana näin myös jotakin muuta.

Näin päättäväistä kollektiivista vastarintaa, yhtenäisyyden voimaa ja vankkaa solidaarisuutta.

Näin kukkien työntyvän kovan betonin läpi.

Näin ihmisoikeuksien puolustajia, jotka vaaransivat kaiken. He olivat ryhtyneet toimiin täyttääkseen valtion jättämän aukon.

Mutta tämä on liian raskas taakka muutaman ihmisen yksin kannettavaksi. Kuinka kauan he voivat kestää ilman yhteiskuntaa, joka todella mahdollistaa heidän työnsä sen sijaan, että vähättelee heitä tai vain ylistää heidän sinnikkyytään soveliaan välimatkan päästä?

Eräs toimittaja kysyi minulta kerran, miksi haluan käyttää asemaani romanien ja travellerien äänen vahvistamiseen ja tukemiseen.

Syy on se, että nykypäivän Euroopassa liian monet romanit ja travellerit joutuvat edelleen sietämättömään tilanteeseen: he kohtaavat räikeää rasismia³ ja syrjintää lähes kaikilla elämänalueilla. Liian monet elävät äärimmäisessä köyhyydessä, eristyksissä ja syrjäytettyinä. Ja liian monet meistä, joilla on vastuu toimia, eivät tee tarpeeksi.

*Lasten leikkikenttä
matkailijoiden leirintäalueella,
Dublin, Irlanti.*

Romanit ja travellerit ovat Euroopan suurin vähemmistö. Heitä on koko mantereella 10–12 miljoonaa. Euroopan unionissa heitä on kuusi miljoonaa.⁴

Joidenkin romani- ja traveller-yhteisöjen tilanne on erittäin huolestuttava.

Riippumatta siitä, millä kielellä he kertovat tarinansa, monet heistä kertovat ennakkoluuloista ja väkivallasta.

Tässä teoksessa tehdään matka, joka ei tunnu joka hetki mukavalta.

Teoksessa tarkastellaan monien yhteisöjen ankaria elinoloja Euroopassa, niiden vaikutusta terveyteen ja terveydenhuollon saatavuuteen sekä pakkosteriloinnin uhrien oikeuksien toteutumista ja korvauksen saamista. Selväksi käy, kuinka koulutuksen ja työllistymisen esteet estävät monia menestymästä.

Käsittelen myös poliisiväkivaltaa ja esteitä, joita on näiden yhteisöjen ja niiden oikeuksien toteutumisen välissä. Teos luotaa myös romanien historiaa – myös monille edelleen tuntemattoman romanien holokaustin – ja nostaa esiin romanien ja travellerien taidetta, kulttuuria ja kieliä.

Käsittelen myös sitä, mitä instituutiot tekevät – ja mikä tärkeämpää, mitä ne eivät tee. Nostan esiin niitä, jotka ovat paikalla, kun kukaan muu ei ole: ihmisoikeuksien puolustajia ja kansallisia ihmisoikeus- ja tasa-arvoinstituutioita.

Tämän matkan lopussa kysytään, mitä tapahtuu seuraavaksi. Tiettyihin toimiin on ryhdyttävä, jotta voidaan luoda suojelukehys, joka todella palvelee kaikkia.

Meidän on katsottava peiliin.

Meidän on pohdittava, opittava ja kohdattava omat ennakkoluulomme ja myös muiden kohtaamiemme ihmisten ennakkoluulot.

Meidän on päätettävä vastustaa eriarvoisuutta ja epäoikeudenmukaisuutta.

Ja meidän on käytettävä juuri nyt kaikkia mahdollisia keinoja romanien ja travellerien tukemiseen kaikkialla Euroopassa.

Romanien asutusalue
Hermanovcen kylässä Slovakiassa
tunnetaan nimellä "saaren
asutusalue".

PUUT VOIVAT KUKOISTAA TÄLLÄ MAALLA

Kun kunnon koti on kaukainen haave

Emilia keitti aamulla riisiä. Hänen kolme lastaan rakastavat sitä, mutta tänään rotat pääsivät riisiin käsiksi. Hänen on aina muistettava piilottaa se kolmen tai neljän peltikattilan alle, mutta tänään hän teki sen liian myöhään.

Emilian talo on rakennettu perheen keräämistä jätteistä. Pienessä huoneessa, jossa hänen lapsensa nukkuvat, on niin ahdasta, että sinne mahtuu hädin tuskin yksi ihminen.

”Pahoittelen kosteutta”, hän sanoo. ”Eilen satoi, ja kotimme tulvii aina sateella.”

Vaikeista olosuhteista huolimatta lapset nauravat, juoksevat ja kiusoittelevat toisiaan.

Taivas tummenee jälleen. Uusi syysmyrsky on tulossa, ja Emilia kerää vähäiset tavaransa kokoon ja hakeutuu suojaan kirkkoon.

Ruskea, seisova joki mutkittelee alueen läpi.

Päällystetyn tien päästä alkaa mutainen, muusta maailmasta eristyksissä oleva asutusalue.

Tämä ei ole fiktiota tai kaukainen muisto. Tämä on Eurooppa 2020-luvulla.

”Haaveeni on...”

Olen vierailulla romanien asutusalueella Jarovnicessa, Slovakiassa. Hökkelissä ei ole huonekaluja tai kodinkoneita, mutta tutunnäköinen valo valaisee pimeää huonetta.

”Nimeni on Denisa. Käyn koulua, jossa on vain
Page 12 - 12 miljoonaa vailla ääntä

romanilapsia. Koronapandemian aikaan koulu antoi meille tabletit ja internetyhteyden”, hymyilevä teinityttö kertoo ja toivottaa minut tervetulleeksi perheensä kotiin.

”Tykkään katsella tv-sarjoja, mutta täällä meillä on harvoin sähköä tai vettä. Anteeksi, että vaatteeni eivät ole puhtaat ja hiukseni ovat sotkuiset”, hän pahoittelee.

”Mikä on haaveeni?”

”Haluaisin, että kotona olisi juokseva vesi ja sähkö, jotta voisin suorittaa lukion loppuun. Se on haaveeni.”

Kuulen kaikuja näistä samoista haaveista ja toiveista muillakin asutusalueilla, joilla vierailen. Tulevaisuuden toiveiden toteuttaminen edellyttäisi näiden heiltä edelleen puuttuvien perusasioiden saamista.

On käsittämätöntä, että tapaamani naiset ja tytöt tuntevat pakkoa pahoitella olosuhteitaan.

On käsittämätöntä, että yhteiskuntamme ja instituutiomme päättävät sivuuttaa sen, että heidän perheensä, sukupolvesta toiseen, on ajettu köyhyyteen ja heiltä on kielletty edes perustarpeiden toteutuminen.

Turvallinen ja terveellinen koti – joka jokaisella lapsella pitäisi ilman muuta olla – on edelleen liian monille romanilapsille heidän suurin haaveensa.

Puskutraktorit, tulipalo ja minne seuraavaksi?

”Meillä on kaunis näköala”, romanipoika sanoo katsellen Thessalonikin rikkaimpiin kuuluvan kaupunginosan yli Kreikassa. ”Mutta elämme roskien keskellä”, hän lisää.

Kävelemme väliaikaisten asumusten täyttämän päällystämättömän aukion poikki. Se sijaitsee kaukana kaupungin keskustasta ja on hylättyjen rakennusten ympäröimä. Tsairian asutusalueella 40 romaniperhettä elää karmeissa olosuhteissa.

Kaapeli alkaa savuta kesän paahtavan auringon ja ympärillä olevien herkästi syttyvien roskien kuumentamana. Jätehuoltoa ei ole, ja asutusalueelle tuodaan jätteitä myös muualta.

Kun ihmisellä on turvallinen koti, jokainen vuodenaika tuo mukanaan omanlaistaan kauneutta. Mutta kun asuu hökkelikylässä luonnonvoimien armoilla, jokainen vuodenaika tuo mukanaan omat koettelemuksensa.

Täällä ei ole sähköä, ja ilman vakaata energiansaantia ihmiset kärsivät energiaköyhyydestä.⁵

Saadakseen edes joskus sähköä he joutuvat kiipeämään sähköpylväisiin, jolloin vaarana on sähköisku tai tappava pudotus. Monet kertovat minulle, että he saavat myös sakkoja näistä omatekoisista kytkennöistä.

Vesihuoltoakaan ei ole.

Jotkut asukkaat kantavat raskaita vesikanistereita. Toisinaan he onnistuvat saamaan puhdasta vettä läheisestä koiratarhasta sen omistajan ystävällisyyden ansiosta.

Silti aivan hökkelikylän vieressä on aloitettu neljännes sukupolven teknologiakeskuksen rakentaminen, jonka tarkoituksena on tehdä Thessalonikista ”innovaatioiden pääkaupunki”.

Romanien elinolojen ei kuitenkaan odoteta paranevan tämän ansiosta.

Sen sijaan pusku-tractorit uhkaavat jyrätä heidän kotinsa.

Minulle kerrotaan, että eräänä aamuna paikalliset viranomaiset saapuivat ilmoittamatta ja tuhosivat useita koteja. He aikoivat tyhjentää koko asutusalueen ilman minkäänlaista uudelleensijoitus suunnitelmaa. Heidät pysäytettiin vasta, kun Euroopan ihmisoikeustuomioistuin määräsi Kreikan olemaan häätämättä asutusalueella jäljellä olevia perheitä.

Naapurimaassa Bulgariassa yli 200 romanin koti Zaharna Fabrikan asutusalueella Sofiassa purettiin yhden päivän aikana vastoin tuomioistuimen päätöstä.⁶

15. huhtikuuta 2025 poliisin tiukan valvonnan alla ja vesitykkien uhkaamina aikuiset ja lapset, sairaat ja vanhuksat joutuivat nukkumaan kadulla ilman minkäänlaista apua. Seuraavina päivinä, kun heidän olosuhteensa muuttuivat akuutiksi hätätilanteeksi, he kohtasivat torjuntaa joka käänteessä: ”Ette voi muuttaa tänne – tai sinne.”

Ilmakuva Tsairian asutusalueesta Thessalonikissa, Kreikassa.

Kaupunki on sittemmin luvannut luoda sosiaalisen asuntotuotannon suunnitelman, jota tukevat eurooppalaiset kumppanit. Tämä on kauan odotettu sitoumus, joka antaa asukkaille nyt toivoa.⁷

Istanbulissa kuulen romaniperheistä, jotka kärsivät edelleen muutama vuosi sitten maan kaakkoisosaa koetelleesta tuhoisasta maanjäristyksestä, joka tappoi yli 50 000 ihmistä ja jätti arviolta miljoonia alueen asukkaita kodittomiksi. "Maanjäristys tuhosi myös meidän kotimme, mutta yhteisömme jäsenet joutuivat taistelemaan saadakseen taloudellista apua ja konttitaloja", minulle kerrotaan. "Heidät myös ajettiin kauas avustuspisteistä."

Kreikassa Tsairian yhteisö ei aio luovuttaa.

"Soitimme pormestarin toimistoon ja pyysimme tapaamista, mutta he sanovat vain, että ovat liian kiireisiä", nuori isä kertoo.

Jotkut perheet ovat yrittäneet vuokrata asuntoja kaupungista, mutta vuokranantajat kieltäytyvät usein vuokraamasta asuntoja romaneille.

Toiset kokosivat säästönsä yhteen ja ostivat yhdessä maata Heraklion Lagkadan kaupungista ja pysäköivät sinne asuntovaununsa, mutta naapurit polttivat ne yön aikana.

"Olen syntynyt täällä, palvellut armeijassa ja maksan veroja. Miksi minun ja lasteni pitää kärsiä tällaisesta rasismista?", kysyy mies, jolla ei lopulta ollut muuta vaihtoehtoa kuin palata asutusalueelle.

Monta versiota kodista, yksi ja sama vaatimus

Päädyn myös minulle hyvin tuttuun paikkaan eli kotimaahani Irlantiin.

Pari auringonsädettä läpäisee jääkylmän talvi-ilman kuin yrittäen pehmentää sitä.

Ylitän moottoritien ja käännyn sivutielle. Muurien takana piilossa on traveller-perheiden leirintäpaikka.

Eräs traveller-mies kutsuu minut luokseen. Hän esittelee ylpeänä kaunista vihreää pyöreäkattoista asuntovaunua, joka on koristeltu sinisillä, punaisilla ja keltaisilla kuvioilla. Hän vietti osan lapsuudestaan toisessa vaunussa kierrellen perheensä kanssa.

"Elämä oli ihanaa", hän sanoo nostalgisesti.

Nyt tätä vaunua esitellään ympäri Irlantia messuilla ja muissa tapahtumissa, joissa kerrotaan sen valmistuksen

Muuri erottaa Avila Parkin leirintäpaikan muusta naapurustosta Dublinissa.

ja käytön historiasta, jotta se ei jäisi unohduksiin.

Nomadielämää viettäneet traveller-perheet liikkuiivat aiemmin hevosvetoisilla vaunuilla ja kävivät kauppaa matoilla, kankailla ja hedelmillä sekä tukivat paikallisia yhteisöjä ja taloutta käsitöillään.

Kuitenkin jo vuosien ajan toisen mailla luvatta oleskelun kieltävä laki ja muut lait ovat rajoittaneet heidän liikkumistaan, ja – kuten muissakin eurooppalaisissa yhteisöissä, joihin tällaiset rajoitukset kohdistuvat – nykyään vain harvat heistä kiertävät enää.⁸ ”Poissa silmistä, poissa mielestä”, he sanovat katkerasti. He kuvailevat tuntevansa olevansa vankeina kunnallisissa leirintäpaikoissa, joissa he nykyään asuvat ja jotka on usein erotettu muusta kaupungista korkein muurein.

Pääsen näkemään omin silmin, mitä he tarkoittavat.

Asuntovaunut ovat kuluneita, eikä niissä ole sähköä, wc:tä tai lämmintä vettä ruoanlaittoon tai peseytymiseen. Ympäri ei ole lainkaan luontoa, vain vaarallista roinaa, jonka seassa lapset yrittävät leikkiä. Leirintäpaikoissa ei ole tilaa varastorakennuksille eikä hevosille, jotka molemmat ovat keskeinen osa travellerien kulttuuria ja toimeentuloa.

Jotkut leirintäpaikat ovat niin täysiä, että perheiden on pakko muuttaa minne tahansa muualle, mikä repii rikki vahvat verkostot, joista travellerit ovat olleet riippuvaisia sukupolvien ajan selviytyäkseen.

”Hitaasti mutta varmasti he tuhoavat tämän kulttuurin”, eräs traveller-nainen sanoo puhuessaan paikallisten viranomaisten piittaamattomuudesta hänen yhteisönsä vaatimuksen suhteen elää perinteiden mukaista elämää.

Ympäri Eurooppaa monien romanien ja travellerien perusvaatimusta ei toteuteta: tasa-arvoa, joka alkaa turvallisesta paikasta, jossa voi elää rauhassa ja ihmisarvoisesti.⁹

Se on paikka, jossa on lämmin vesi, internet, valot, jotka saa päälle ajoissa illallista varten, ja lämmin sänky, jossa nukkua.

Se on paikka, jossa pitkän päivän päätteeksi voi tuntea olevansa kotona.

Oma avain

Bussi numero 11 yhdistää Košicen kaupungin keskustan Luník IX -kaupunginosaan, joka on yksi Slovakian suurimmista romanien asuinalueista.

Travellereiden leirintäpaikka asuntovaunuineen Finglasissa Dublinin pohjoispuolella.

Kuulin, että se on kaupungin vanhin bussi, eikä sitä siivota.

Minulle kerrottiin myös, että Luník IX:ssä asuu noin 4 000 ihmistä erittäin huonoissa olosuhteissa. Useimmissa rakennuksissa ei ole juoksevaa vettä. Putket ovat vaarallisen vanhoja. Niissä rakennuksissa, joissa on juokseva vesi, sitä on saatavilla vain tunnin tai kaksi päivässä ja yleensä vain pohjakerroksessa.

Näin, kuinka 10 tai jopa 20 perheenjäsentä on ahtautunut 70–90 neliömetrin tilaan.

He kertoivat minulle, kuinka hissien ollessa epäkunnossa vanhukset ja vammaiset jäivät loukkuun ylempiin kerroksiin.

Silti näen merkkejä toivosta.

Kansalaisjärjestöt tekevät yhteistyötä romanien yhteisöjen ja kuntien kanssa kammottavien olosuhteiden parantamiseksi. Mikrolainat, maanvuokrasopimukset ja

rakentamista ja taloustaitoja käsittelevät seminaarit ovat osa Luník IX:ssä ja muualla Itä- ja Keski-Slovakiassa toteutettavia ohjelmia.¹⁰

Muuallakin Euroopassa toteutetaan erilaisia tukitoimia.

Halandriassa Kreikassa kunta käynnisti hankkeen, jonka tarkoituksena oli siirtää muualle 156 romaniperhettä kahdelta asuinalueelta, joista toinen purettiin.

Romanit muuttivat kunnan tuella asuntoihin lähellä sijainneissa lähiöissä, jotta heillä olisi aikaa rakentaa elämänsä uudelleen.

Ensimmäiset kuukaudet olivat vaikeita. Rasismi rehotti.

Jotkut naapurit keräsivät jopa allekirjoituksia heidän häätämisekseen – tämä on yksi monista tavoista, joilla romaneille ympäri Eurooppaa viestitetään, ettei heitä haluta naapureiksi.

Halandriassa eräs romaninainen, jonka elämä muuttui uuden kodin myötä, kertoo:

”Aluksi pelkäsin lähteä asutusalueelta, sillä pelkäsin tuntematonta. Mutta vuosien kuluessa kaikki muuttui. Lapseni kävivät koulua ja ensimmäistä kertaa he saattoivat kutsua ystäviä kotiinsa. Palasin töistä, lepäilin ja keitin kahvia. Kun tutustuimme naapureihimme, solmimme ystävyyssuhteita. Omassa kodissa voi elää rauhassa.”

Cluj-Napocassa Romaniassa Norjan tuella rahoitetun Pata-Cluj-hankkeen avulla tuettiin kymmenien perheiden muuttoa eristetyltä epäviralliselta asutusalueelta Pata-Rătin alueen kaatopaikan läheltä asuntoihin kaupunkiin. ”Romanien yhteisön jäsenet, sosiaalityöntekijät ja – mikä tärkeintä – vahva poliittinen tahto mahdollistivat tämän”, kertoo Sheena Keller, sosiaalisen osallisuuden asiantuntija ja romanien oikeuksien puolustaja, joka toimii tällä hetkellä ETA:n ja Norjan avustusrahojen vanhempana sektorivastaavana.

Hanke ei kuitenkaan loppunut uudelleensijoittamiseen.

”Se jatkui psykososiaalisen tuen, työllistymistuen ja järjestelmällisen lasten koulunkäynnin tukemisen muodossa. Juuri tätä tarvitaan: kokonaisvaltaista, pitkäjänteistä lähestymistapaa. Oliko meillä haasteita? Tietenkin. Mutta tämä oli silti hyvä esimerkki osallisuuden merkityksellisyydestä.”

Vaikka yhteisöllä on edelleen kiireesti täyttämistä odottavia tarpeita, joidenkin perheiden elämä on alkanut muuttua.

Košicessa Slovakiassa Luník IX -asuinalueella asuva perhe.

Lehmusten varjossa

Valitettavasti Halandrin hanke on nyt jäissä.

Kunnalta loppuivat varat, virastot ajautuivat erimielisyyksiin ja naapurikaupungit asettuivat vastahankaan, kun romanit ostivat maata pienten talojen rakentamista varten: ”ei meidän takapihalle” kuului jälleen kerran romaneille esitetty vastalause.

Halandrin kaltaiset hankkeet, Luník IX:ssä kansalaisjärjestöjen johtamat hankkeet tai rahoitusrakenteiden tukemat hankkeet tuovat toivoa ja muutosta, mutta ne paljastavat myös puutteita ja tarjoavat arvokkaita oppitunteja.

Asuntojen rahoitus on edelleen riittämätöntä, erittäin monimutkaista ja kallista, mikä hidastaa edistymistä.

Kyse ei ole vain siitä, kuinka paljon rahoitusta on käytettävissä, vaan myös siitä, miten se käytetään.

Kokonaisille yhteisöille riittävien asuntojen ja majoituksen saatavuuden varmistaminen vaatii muutakin kuin vain tiiliä ja laastia. Se edellyttää yhteistyötä yhteisöjen kanssa alusta alkaen, hallitusten välistä yhteistyötä ja teknistä asiantuntemusta.

Siihen kuuluvat myös asumisoikeuden, asuntokannan ja maapohjan turvaaminen integroiduilla alueilla, toimiva infrastruktuuri, joka tarjoaa pääsyn välttämättömiin palveluihin, keinot elinkustannusten kattamiseen sekä osallistava koulutus – kaikki tämä luodaan vuoropuhelussa kaikkien osapuolten kanssa, jotta osallistaminen ei johda uusiin segregaaation muotoihin.

Avainasemassa ovat kuntien osoittama johtajuus ja niiden vankka tuki, jota tukee tieto yhteisöjen tarpeista.

Ketjusta ei saa puuttua yhtäkään lenkkiä.

Luník IX:ssä lapset näyttävät minulle ylpeänä puita, jotka he ovat istuttaneet ja joita he hoitavat huolella. Heidän lehmuksensa ovat täynnä keltaisia kukkia.

”Ihmiset luulevat, että täällä ei kasva mikään”, he kertovat minulle. ”Mutta katsopa vain, me teimme sen! Puut ovat vahvoja ja terveitä.”

Ja niin ne totisesti ovatkin.

Huolenpidon ja sinnikkyiden avulla elävät asiat löytävät keinon kukoistaa.

Lapsi katsoo asuntoja Luník IX -asuinalueella Košicen kaupungissa Slovakiassa.

AVOIMIA HAAVOJA

Kun terveydenhuolto ei pysty takaamaan hoitoa kaikille

Ennen sairaalaan menoa Marianna salasi huolellisesti henkilöllisyytensä.

Hän kertoo pukeneensa yllleen balamo-asunsa.

Mariannan kaltaisille Kreikan romaneille balamo tarkoittaa muita kreikkalaisia kuin romaneja.

Romanilta näyttäminen tuntui vaaralliselta, sillä se saattoi tarkoittaa tuntikausien odottelua, halveksivia katseita tai hoidon suoranaista epäämistä.

Koronapandemian aikana monet meistä tarkastelivat uudelleen suhdettaan terveyteen – ja vaativat tasa-arvoista hoitoonpääsyä.

Pandemia paljasti kuitenkin jälleen kerran tuskallisen selvästi romanien ja travellerien kaikkialla Euroopassa kohtaaman järjestelmällisen syrjinnän.

Monissa maissa heistä tehtiin terveyskriisin syypäitä, poliisi valvoi heitä ylimitoitetusti ja heille ei tarjottu julkisten lähteiden elintärkeää tietoa tai palveluita.¹²

On edelleen liian monia, joiden kohdalla oikeus terveyteen¹³ ei toteudu.

Tilanne on erityisen heikko romani- ja traveller-naisten ja -tyttöjen kohdalla.¹⁴

Silti juuri nämä naiset ovat yhdessä, kaikista esteistä ja syrjinnästä huolimatta, johtamassa muutosta monissa paikoissa, joissa vierailin.

Pääsin juhlistamaan kansallista travellereiden mielenterveyspäivää Limerickissä, Irlannissa.

Keltaiset ruusut

Ilmassa leijuu kostean maan tuoksu. Taivas on raskas ja harmaa.

Limerickin hautausmaalla Irlannissa traveller-naiset kokoontuvat keltaisine ruusukimppuineen. Keltainen on heidän mukaansa itsemurhien ehkäisyn ja itsemurhatietoisuuden väri – toivon väri, uuden alun väri.

Kriisi¹⁵ on järkyttävä.

Traveller-miesten itsemurhien määrä on seitsemän kertaa suurempi kuin väestössä yleensä. Naisten osalta se on viisi kertaa suurempi. Itsemurhat muodostavat 11 % kaikista travellerien kuolemista.¹⁶

Kuulen, että lapset eivät leiki enää lääkäriä tai merirosvoja vaan hautajaisia, joissa pahvilaatikot esittävät arkkuja. Jotkut haudat kuuluvat vain yhdeksänvuotiaille lapsille.

Miksi?

Syyt ovat monimutkaisia. Minulle kerrottiin, että syitä ovat

köyhyys, syrjintä, heikko koulutus, kulttuurisen identiteetin tuhoaminen ja terveydenhuollon rajallinen saatavuus.

”Travellereilla on ongelmia saada ajoissa ja asianmukaisesti yleislääkärin vastaanottoaikoja. Travellerit päätyvät heikossa tilassa ensiapuun, ja he odottavat siellä 12–13 tuntia, minkä jälkeen heidät lähetetään kotiin odottamaan seitsemän tai kahdeksan kuukauden päähän varattua lääkäriaikaa”, sanoo Patrick Reilly, joka toimii mielenterveyshankkeen koordinaattorina romaneille ja travellerille palveluja tarjoavassa Pavee Point -järjestössä.¹⁷

”Tiedämme, että mielenterveyspalveluille ei ole osoitettu riittävästi rahoitusta ja että mielenterveyspalvelujen saamisessa on haasteita. Koronapandemian jälkeen travellerien mielenterveys on heikentynyt merkittävästi”, hän lisää.

Tapaan pari-kolmikymppisiä travelleriteita, jotka pelkäävät mennä lääkäriin. He ovat huolissaan siitä, että mielenterveysdiagnoosi voisi johtaa siihen, että

Involve-järjestön mielenterveystyöntekijä Patrick McDonagh esittelee häpeää käsittelevää lautapeliä Dublinissa.

heidän lapsensa otetaan heiltä pois, kuten he sanovat tapahtuneen aiempina vuosikymmeninä.

Tämä pelko on siirtynyt sukupolvelta toiselle.

Travellerit peräänkuuluttavat koulutettuja mielenterveysalan ammattilaisia, jotka edustavat heidän omaa yhteisöään – ihmisiä, joihin he voivat luottaa ja jotka osaavat tunnistaa kriisin varhaiset merkit ja tarjota tukea.

Leimautumisen pelko vaientaa edelleen monet.

Mutta vaikka joudun todistamaan mielenterveyskriisin aikaansaamaa vahinkoa, tapaan myös naisia, jotka kirjoittavat uutta tarinaa.

Kaksitoista Limerickin alueelta kotoisin olevaa traveller-naista pääsi aloittamaan mielenterveyden ja yhteisön kehittämisen yliopisto-opinnot, ja he ovat päättäneet palata yhteisöihinsä luotettavan tiedon kera.

Heidän päätöksensä sai alkunsa koronapandemian aikaisista kokemuksista: asuessaan leirintäpaikoissa, joissa

ei useinkaan ollut juoksevaa vettä tai perushygieniaa, he joutuivat viranomaisten laiminlyöntien kohteeksi epätoivon kasvaessa yhteisön sisällä. Silloin monet heistä päättivät toimia, sillä he kieltäytyivät hyväksymästä kohtaloaan yhteiskunnan hylkiöinä.

"Haluan näyttää lapsilleni, että he voivat menestyä", Crystal sanoo. "Että on parempiakin ratkaisuja kuin itsemurha."

Monin tavoin hengenvaarassa

Kun vierailin Jarovnicen asutusalueella Itä-Slovakiassa, samassa paikassa, jossa olin kuullut romanilasten haaveita juoksevasta vedestä ja sähköstä, näin savukiehkuran nousevan taivaalle.

Tulipalot ovat yleinen ja tappava vaara romanien muusta yhteiskunnasta erillään olevilla asutusalueilla ympäri Eurooppaa, sillä niissä asumukset ovat usein ahtaita

ja perheet käyttävät kiinteitä poltettavia materiaaleja lämmitykseen, ruoanlaittoon ja valaistukseen köyhyyden ja turvallisten energialähteiden puutteen vuoksi.

Joillakin Slovakian alueilla erityisesti Itä-Slovakiassa romanit joutuvat usein sairaalahoitoon erikoissairaanhoidon vaativien palovammojen vuoksi.

Vain muutama päivä Jarovnicen vierailuni jälkeen kuulin, että alueella oli riehunut tulipalo, joka oli vaatinut yhden naisen hengen.

Asutusalueilla on muitakin hengenvaarallisia riskejä.

Joissakin paikoissa Euroopassa romaniyhteisöt asuvat asumiseen sopimattomilla alueilla esimerkiksi saastuneiden jokien varsilla, tulva-alueilla tai kaatopaikkojen reunamilla.¹⁸

Toisilla alueilla romanien yhteisöille ei tarjota julkista jätehuoltoa, mikä altistaa heidät jätteiden sisältämille saasteille.

Pohjois-Makedonian Šuto Orizari, romanienemmistöinen kunta, jossa vierailin, on yksi niistä alueista, jotka kärsivät tällaisten laiminlyöntien seurauksista. Maan tasa-arvoelin totesi 29. huhtikuuta 2025, että Skopjen kaupunki

oli syrjinyt Šuto Orizarin asukkaita jättämällä heidän jätteensä keräämättä.¹⁹

Saastetasoja seuraavia ja turvallisuusvaroituksia antavia ilmanlaatumittareita on alettu asentaa suurimpaan osaan Skopjesta, mutta ei romanien alueelle.

Romaniyhteisöille saastuneen ympäristön mukanaan tuomat vaarat ovat kuitenkin vain osa ongelmaa. Rajoitettu pääsy terveydenhuoltoon – palveluihin, joita yhteiskunta usein pitää itsestään selvinä – estää monia saamasta tarvitsemaansa hoitoa. Tämä tappava yhdistelmä syventää terveyseroja ja vaarantaa vakavasti romanien hyvinvoinnin.

Naiset ja tytöt kantavat kenties raskaimman taakan pitkäaikaisten terveysvaikutusten muodossa, ja he ovat usein vastuussa kodeista ja perheistä.²⁰

Slovakiassa ja Kreikassa minulle kerrottiin myös, että ambulanssit kieltäytyvät joskus tulemasta romanien asutusalueille tai naapurustoihin edes hätätapauksissa tai esimerkiksi synnytyksiä varten, jolloin asukkaat joutuvat hankkiutumaan hoitoon omin avuin.

Tapasin slovakialaisia naisaktivisteja ja Poradňa-järjestön edustajia. Naiset vaativat yhdessä oikeutta itselleen.

”Et voi enää koskaan saada lapsia”

Tapasin Slovakiassa romaninaisia, jotka olivat käyneet läpi pakkosteriloinnin.

Yksi heistä kertoi minulle, että hänet pakkosteriloitiin vuonna 1988. Hän oli kärsinyt hengenahdistuksesta ja joutui lopulta sairaalaan.

”Et voi enää koskaan saada lapsia”, lääkäri kertoi hänelle hänen herättyään nukutuksesta. Kukaan ei ollut kertonut hänelle lääkärin suunnittelemista toimenpiteistä.

Traagista kyllä, aiempina vuosikymmeninä tämä epäinhimillinen käytäntö kohdistui romaninaiisiin ja vammaisiin naisiin järjestelmällisesti, ja se jatkui myös seuraavina vuosina.

Slovakian romaninaisille ja lukemattomille muille naisille ympäri Eurooppaa muun muassa Norjassa, Ruotsissa, Suomessa ja Tšekissä näiden hirmutekojen aiheuttamat fyysiset ja henkiset vauriot ovat edelleen avoimia haavoja.

Pakkosteriloinnit ovat osa sitä synkkää perintöä, jossa romaninaiisiin kohdistettiin järjestelmällistä ja julmaa syrjintää, jolla riistettiin romaninaisilta heidän lisääntymisterveytensä ja -oikeutensa, ruumiillinen itsemääräämisoikeutensa ja toimijuutensa.²¹

Vaikka heille tehtyä väkivaltaa on mahdollon korjata, valtiot ovat näille naisille velkaa totuuden, oikeuden, korvaukset ja vankat takeet siitä, että vastaavia vääryyksiä ei tapahdu enää koskaan.

Sekä Slovakiassa että Tšekissä uhrit ovat jo pitkään vaatineet asianmukaisia korvausmekanismeja, jotka tukevat heitä heidän ikääntyessään.

Tšekissä on otettu käyttöön tällainen järjestelmä, mutta monilta uhreilta on evätty korvaus menettelyyn liittyvien esteiden ja ongelmien vuoksi.²² Viimeaikaiset tuomioistuinten ratkaisut ja määrääjän pidentämiset, jotka on saavutettu uhrien ja heidän puolustajiensa sinnikkäiden ponnistelujen ansiosta, tarjoavat toivoa siitä, että oikeus ja korvaukset voisivat vielä toteutua.

Slovakia on toistaiseksi esittänyt vain julkisen anteeksipyyntöä ja epämääräistä tietoa siitä, että jokin asiaan liittyvä aloite olisi tulossa.²³ Pelkät sanat eivät kuitenkaan voi korjata vuosikymmenten vahinkoja. Yhdessä ja kansalaisyhteiskunnan tuella romaninaiset vaativat oikeutta ja tasa-arvoista mahdollisuutta terveydenhoitoon.

On aika ryhtyä konkreettisiin ja merkityksellisiin toimiin tämän Euroopan lähihistorian synkän vaiheen aiheuttamien vahinkojen korjaamiseksi.

Taistelu tasa-arvoisesta ja laadukkaasta lisääntymisterveydenhuollosta

Monet romaninaiset ovat menettäneet luottamuksensa terveydenhuoltojärjestelmään, joka joissakin maissa edelleen syrjii romaninaisia synnytysosastoilla ja kieltää heiltä yhtäläisen oikeuden terveydenhuoltoon.

Vielä nykyäänkin romaneista ja travellereista levitetään leimaavia kertomuksia heidän yksityis- ja perhe-elämäänsä liittyen. Tähän syllistyvät myös jotkut poliitikot, mikä ruokkii romanien syrjintää ja yhteiskunnan ulkopuolelle sulkemista.

Kuulin joka puolella Eurooppaa kertomuksia romaninaisista, joita on kohdeltu välinpitämättömästi tai halveksivasti synnytysosastoilla tai muissa terveydenhuollon ympäristöissä ja jotka ovat joutuneet sanallisen väkivallan, fyysisen pahoinpitelyn tai suoranaisen hoidon epäämisen ja viivästymisen kohteeksi.²⁴

Irlannissa akateemisissa tutkimuksissa on dokumentoitu, kuinka travellerit on jätetty ilman hoitoa synnytyksen aikana, heille on tehty hoitotoimenpiteitä ilman heidän suostumustaan ja kuinka he ovat kokeneet toistuvia viivästyksiä ja syrjintää raskausajan hoidossa.²⁵

Nämä eivät ole yksittäistapauksia vaan osa järjestelmää, jossa rasismia ja sukupuoleen perustuvaa syrjintää esiintyy yhdessä, mikä estää naisia ja tyttöjä päättämästä itse omasta kehostaan ja elämästään.

Tuloksena on pysyvä ero hoidon saatavuudessa.

Eräs tarina Šuto Orizarista Pohjois-Makedoniasta on jäänyt mieleeni.

Minulle kerrottiin, että useiden vuosien ajan yhteisön jäsenet eivät saaneet gynekologin hoitoa. Jotkut gynekologit ovat tulleet hetkeksi, mutta eivät ole jääneet pidemmäksi aikaa.

”On ollut tapauksia, joissa naiset ovat synnyttäneet keskellä tietä”, Šuto Orizarin romaninaisten oikeuksien hankkeen toiminnanjohtaja Salija Bekjir Halim kertoo.

Salija Bekjir Halim, Pohjois-Makedonian Šuto Orizarin romaninaisten oikeuksien hankkeen toiminnanjohtaja.

Anna Chlebovcová on romanitaustainen terveysasioiden välittäjä. Hän työskentelee J. A. Reimanin sairaalan lastenosastolla Prešovissa, Slovakiassa.

Vuonna 2012 romaninaiset ja oikeusasiantuntijat yhdistivät voimansa saadakseen Šuto Orizariin naisten terveysklinikkan. He käynnistivät vaikuttavan kampanjan, keräsivät allekirjoituksia ja kasvattivat kansallista ja kansainvälistä tietoisuutta aiheesta.

Miksi terveydenhuollossa oli niin suuri aukko?

”Jotkut lääkärit eivät yksinkertaisesti halua työskennellä romaniyhteisöissä – ja uskon, että rasismi vaikuttaa asiaan”, Pohjois-Makedonian tasa-arvoelimen syrjinnän ehkäisy- ja suojelukomission jäsen Igor Jadrovsky sanoo.

”Olen kuullut gynekologeilta järkyttäviä kommentteja romaninaisista”, hän lisää.

Toinen ongelma Pohjois-Makedonian terveydenhuoltojärjestelmässä on laittomien maksujen periminen. Jotkut gynekologit vaativat maksua jopa palveluista, joiden pitäisi olla ilmaisia tai voimakkaasti tuettuja. Šuto Orizarin sosioekonomiset olosuhteet huomioon ottaen monilla ihmisillä ei yksinkertaisesti ole varaa maksaa niitä. Siksi lääkärit siirtävät vastaanottonsa muihin kaupunginosiin, joissa he voivat periä näitä lisämaksuja.

Mutta naiset saivat lopulta haluamansa.

Šuto Orizarissa on nykyään kaksi valtion palkkaamaa gynekologia ja yksi yksityinen klinikka – koska naiset yhdistivät voimansa, esittivät vaatimuksensa ja jatkoivat taistelua sinnikkäästi.

Sillanrakentamista hoitoon ja luottamukseen

Nykyään Slovakiassa ainakin 300 romania paikallisista yhteisöistä työskentelee terveysvälittäjinä – ja 85 prosenttia heistä on naisia.

Miten tämä saatiin aikaan? Eräs voittoa tavoittelematon järjestö käynnisti ja toteutti Terveet yhteisöt -nimisen hankkeen yhteistyössä kansalaisjärjestöjen sekä julkisen ja yksityisen sektorin kanssa. Vuodesta 2017 lähtien sen toimintoja on hoitanut Slovakian terveysministeriön perustama valtion rahoittama organisaatio Terveet alueet.²⁶

Terveysvälityksenavullaromanitaustaiset terveysvälittäjät pyrkivät parantamaan syrjäytyneiden romaniyhteisöjen terveystilannetta lisäämällä tietoisuutta terveysasioista,

tarjoamalla tukea ja rakentamalla luottamusta.²⁷ He kuuntelevat yhteisön tarpeita, saattavat romanipotilaita sairaala- ja lääkärikäynneillä sekä auttavat purkamaan viestinnän esteitä terveydenhuollon henkilöstön kanssa varmistaen, että menettelyissä noudatetaan potilaiden oikeuksia ja että potilailta saadaan tietoon perustuva suostumus.

He myös auttavat perheitä ja ikääntyneitä ihmisiä varaamaan aikoja verkossa ja parantavat lasten terveysosaamista.

Kuitenkin heidän kenties tärkein tehtävänsä on nuoremman sukupolven voimaannuttaminen ja heille esimerkkinä toimiminen.

Eräs terveysvälittäjä kertoo:

”Etenkin teini-ikäiset nuoret tulevat kysymään minulta, miten myös heistä voisi tulla terveysvälittäjiä. He sanovat näkevänsä, että minulla on hyvä elämä ja haluavat samaa itselleen”.

Romanitaustaisista terveysvälittäjistä on tullut elintärkeä osa monia yhteisöjä, mutta heidän eivät ole aina käytettävissä.

Nykyinen hankejakso päättyy vuonna 2029, mutta syrjintä ei lopu siihen.

Tarvitaan kestävää sitoutumista ja todellista muutosta

Tällaisia paikallisyhteisöjen johtamia ja niitä voimaannuttavia aloitteita on käynnissä useissa maissa, ja ne auttavat rakentamaan terveempiä yhteisöjä sekä rikastuttamaan koko terveydenhuoltojärjestelmää.

Ne osoittavat, että kun instituutiot kuuntelevat, tarjoavat tukea ja asettavat yhteisöt toiminnan keskiöön, voidaan yhdessä rakentaa kestäviä ratkaisuja.

Niitä voitaisiin ja niitä pitäisi soveltaa ja kehittää tarvittaessa myös muissa maissa ja muissa yhteyksissä.

Ei ole sattumaa, että juuri ne toimenpiteet, joita irlantilaiset travellerit peräänkuuluttavat parantaakseen laadukkaan terveydenhuollon saatavuutta yhteisönsä kohdalla, ovat juuri samoja toimia, jotka parantaisivat romanien olosuhteita myös Slovakiassa.

Monet romanien ja travellerien elämänlaatua parantavat aloitteet ovat kuitenkin osa lyhytaikaisia hankkeita, joiden rahoituskausi on rajallinen.

Mitä tapahtuu sen jälkeen?

Keskeytykset aiheuttavat pettymystä, rikkovat luottamusta, heikentävät terveydenhuollon saatavuutta ja heikentävät ihmisten terveyttä.

Valtioiden vastuulla on korjata ennakkoluuloja ja esteitä sisältävä järjestelmä, eikä vastuuta voi kantaa vain lyhytaikaisilla toimenpiteillä.

Terveydenhuoltojärjestelmiin on tehtävä rakenteellisia muutoksia, joihin sisältyvät selkeät ohjeet ja koulutus terveydenhuollon henkilöstölle sekä helppokäyttöiset keinot, joiden avulla potilaat voivat ilmoittaa syrjinnästä ja haastaa syrjiviä asenteita sekä varmistaa vastuunkannon. Samalla on varmistettava, että palveluille on riittävästi rahoitusta kaikkien tarpeiden tyydyttämiseksi.

On myös tarpeen vahvistaa romani- ja traveller-taustaisten välittäjien osuutta terveydenhuollon henkilöstöstä, ylläpitää heidän elintärkeän työnsä jatkuvuutta, rekrytoida heidät vakituisiin työsuhteisiin oikeudenmukaisilla palkoilla sekä taata, että romaneilla ja travellerilla on yhtäläiset mahdollisuudet valita ura terveydenhuollossa.

POLYXENI TOIVOO PÄÄSEVÄNSÄ ENSIMMÄISTÄ KERTAA LUOKKARETKELLE

Laadukkaan ja osallistavan koulutuksen saatavuuden varmistaminen

Pohjois-Makedoniassa kuulin, että jotkut tytöt päättävät tänä vuonna lukion ja haaveilevat hammaslääkärin tai psykologin urasta.

He ovat luokkiensa parhaita oppilaita.

Silti kuulin, että he ovat todella huolissaan siitä, että joutuvat kohtaamaan rasismia yliopistossa, koska monet uskovat, että romaneissa ei ole potentiaalia. Heidän on tehtävä kaksi kertaa niin paljon töitä kuin muiden, jotta ihmiset uskoisivat heihin.

Kreikassa päättäväinen Polyxeni haluaa olla asutusalueensa ensimmäinen lukion loppuun suorittanut.

Tyttöjen ja muiden heidän kaltaistensa kohdalla haaveiden toteutumisen tiellä on yhteiskunnallisia ennakkoluuloja ja järjestelmällisiä laiminlyöntejä.

Aiemmin tässä teoksessa kerroin kahdestatoista limerickiläisestä traveller-naisesta, jotka aloittivat yhteisökehitys- ja mielenterveysopinnot voidakseen vaikuttaa itse omaan tulevaisuuteensa.

Yksi heistä on Crystal. Hän huolehtii kodistaan ja perheestään, ja yöllä muiden nukkuessa hän avaa lainaksi saamansa kannettavan tietokoneen, yhdistää sen puhelimensa kautta verkkoon ja opiskelee.

Toisinaan, kun sähköä ei ole, hän lukee kynttilänvalossa.

”Haluan näyttää lapsilleni, että he voivat menestyä elämässään”, hän sanoo. ”Opiskelen innostaakseni ja voimaannuttaakseni heitä.”

’Ensimmäinen koulupäivä

Polyxeni asuu Tsairiassa, Thessalonikin laitamilla sijaitsevalla alueella, jossa, kuten jo aiemmin mainittiin, ei ole juoksevaa vettä eikä sähköä.

Tänään sataa, joten Polyxeni ja muut lapset joutuvat kahlaamaan mudan ja lätäköiden halki noin 1,5 kilometrin matkan koulubussille.

”Kuka lapsi pystyy kahlaamaan puolitoista kilometriä mudassa ja sateessa? Koulubussi liikkuu tyhjiällä. Se tulee kello 8.30, joten lapset myöhästyvät ensimmäiseltä tunnilta”, Polyxenin isä sanoo. ”Valitin tästä kuljettajalle, ja hän vastasi, että tämä on se aikataulu, jossa ajamisesta hänelle maksetaan.”

Ilman kunnollista infrastruktuuria ja luotettavaa julkista liikennettä koulupolku on edelleen täynnä esteitä.

Mutta nämä eivät suinkaan ole ainoita esteitä.

Kun Polyxenin koti Tsairian alueella purettiin, hänen perheensä muutti yhdessä muiden kanssa Heraklion Lagkadaan aloittaakseen uuden elämän.

Polyxeni kertoo ensimmäisestä päivästäan uudessa peruskoulussa:

”Ei-romanivanhemmat jähmettyivät paikoilleen nähdessään meidät. Muut lapset tuijottivat meitä. Seuraavana päivänä yksikään heistä ei tullut kouluun – eikä sitä seuraavana päivänä, eikä sitä seuraavana. Olin järkyttynyt. Koulu muuttui aavekouluksi. Useiden päivien ajan vain romanilapset kävivät koulua”, hän kertoo.

”Lapset pidettiin kotona protestina”, hänen isänsä lisää katkerasti. ”He soittivat jopa tv-kanaville. Mitä he muka voisivat sanoa kameran edessä?”

Polyxeni haluaa olla Thessalonikin Tsairian asutusalueen ensimmäinen lukion loppuun suorittanut.

Oikeuksien puolustaminen: äidin taistelu, tuomioistuimen päätös

NEi-romanivanhemmat menevät joskus äärimmäisyyksiin estääkseen lapsiaan pääymästä samalle luokalle romanilasten kanssa. Myös koulun henkilökunnan epäonnistumiset, koulutusjärjestelmän puutteet ja sääntöjen, kuten oppilaaksiottoalueiden, väärinkäyttö vaikuttavat asiaan. Asuinalueiden ja koulutuksen segregaatio ovat tiiviisti yhteydessä toisiinsa, mikä vahvistaa eriarvoisuuden kierrettä.

Tuloksena on syvään juurtunut jakolinja, pysyvä ”me ja he” -ajattelutapa, jossa ”toisten” koulutusta ei arvosteta ja jossa ennakkoluulot siirtyvät sukupolvelta toiselle.

Pohjoismakedonialainen romaniäiti Seriha Elmazova vei perheensä epäoikeudenmukaisen kohtelun Euroopan

ihmisoikeustuomioistuimeen.²⁸Hän voitti – yhdessä 86 muun valittajan kanssa – ja sai vuonna 2023 aikaan ennakkotapauksen, joka voi suojella tuhansia lapsia syrjinnältä Pohjois-Makedoniassa ja muuallakin.

”Kun ihmiset kuulevat nimen Elmazova, heidän pitäisi yhdistää se rohkeaan, vahvaan romaniäitiin – naiseen, jonka lapsi joutui syrjinnän kohteeksi ja jolla oli rohkeutta viedä asia Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen asti”, ihmisoikeusjuristi ja Euroopan romanien oikeuksien keskuksen oikeudellinen johtaja Senada Sali sanoo.

Bitolan alueella, jossa Elmazova ja hänen lapsensa asuivat, oli kaksi koulua, jotka kuuluivat samaan oppilaaksiottoalueeseen. Toisessa koulussa oli pääasiassa romanioppilaita, toisessa enimmäkseen makedonialaisoppilaita.

Valituksessa myös mukana olleessa Štipin kaupungissa romanilapset ja muut kuin romanilapset kävivät samaa koulua, mutta heidät sijoitettiin eri luokkiin. Rakennus oli siis yhteinen, mutta erottelu jatkui sen sisällä.

Tuomioistuin katsoi, että vaikka syrjivää tarkoitusta ei välttämättä ollut, todellinen tilanne, jossa romanilapset kävivät eri kouluja ja luokkia kuin makedonialaislapset, ei ollut oikeudenmukainen ja merkitsi käytännössä opetuksen segregaatiota.

Päätöksen jälkeen Pohjois-Makedonian viranomaiset muuttivat perusopetuslakia vähentääkseen eri etnisistä taustoista tulevien lasten erottelua muista. Edelleen kuitenkin epäillään, riittävätkö toimenpiteet segregaation torjumiseen ja ehkäisemiseen koko maassa.²⁹

Bitolassa ja Štipissä on edelleen segregaatiota, tosin hienovaraisemmissa muodoissa, mutta myös muissa kunnissa, joissa romaneja asuu.

”Vielä nykyäänkin jotkut ei-romanivanhemmat hyödyntävät vääriä osoitteita varmistaakseen, etteivät heidän lapsensa joudu romanilasten kanssa samalle luokalle”, Senada Sali kertoo. ”Valtion velvollisuus on puuttua myös näiden vanhempien toimintaan.”

Kuinka ennakoluulot muovaavat lapsen tulevaisuutta

Ennakoluulot voivat myös johtaa siihen, että lasten yksilölliset tarpeet ja kyvyt jätetään huomiotta tai arvioidaan väärin, jolloin he eivät saa tarvitsemaansa tukea ja joutuvat eristetyiksi ikätovereistaan.³⁰

Slovakiassa tapaan romaniäitejä, joiden lapset ohjataan erillisille koulutuspoluille syvään juurtuneiden ennakoluulojen vuoksi.³¹ Eräs äiti Hermanovcesta kertoo minulle, kuinka hän taisteli kansalaisjärjestö Poradňan tuella sitä vastaan, että hänen tyttärensä joutui lievästi kehitysvammaisille lapsille tarkoitetulle erityisluokalle.³² Mutta se, mitä hänen tyttärensä menetti noina vuosina, on menetetty lopullisesti: mahdollisuus luoda alusta alkaen oma, omia haaveita vastaava tulevaisuus.

Nämä taistelut ovat enemmän kuin yksittäistapauksia – ne ovat taistelua oikeudenmukaisuuden puolesta ja romanilapsia edelleen ulkopuolelle sulkevaa yhteiskunnallista syrjintää vastaan.

Sama tilanne toistuu muissakin maissa, joissa oppimisen tukemiseen tarkoitettuja testejä käytetään liian usein syrjinnän ja segregaation oikeuttamiseen.³³

”Miten vastarinta voi olla näin suurta?”, nainen ihmettelee.

Nämä lapset asuvat Stará Tehelňan alueella Prešovissa, Slovakiassa.

”Pyydämme vain, että lapsemme saisivat laadukasta koulutusta kuten kaikki muutkin. Meiltä evättiin se tyttöinä, emmekä aio antaa sen jatkoa. Vain siten he voivat elää parempaa elämää kuin me.”

Segregaation monista syistä huolimatta viranomaisilla on velvollisuus toimia – ei vain hoitamalla oireita, vaan purkamalla segregaatiota ylläpitävät rakenteet.

Segregoidut koulut tarjoavat yleensä heikkolaatuisempaa opetusta, ja niissä on enemmän opintonsa keskeyttäneitä. Ne tarjoavat harvoin resursseja, odotuksia tai tavoitteita, joita lapset tarvitsevat menestyäkseen. Tuloksena on noidankehä: heikko laatu ruokkii välttelyä, ja välttely syventää segregaatiota. Samaan aikaan koulussa olevat lapset leimautuvat, ja he jäävät muista jälkeen.

”Olen tavannut nykyisin aikuisia perheellisiä romaneja, jotka ovat käyneet segregoituja kouluja eivätkä vieläkään osaa kirjoittaa edes omaa nimeään. Mutta vahinko ulottuu vieläkin laajemmalle, sillä se siirtyy sukupolvelta toiselle. Jos et ole koskaan saanut laadukasta koulutusta, miten voit tukea lapsiasi, kun he menevät kouluun?”, Senada Sali kysyy.

”Kenties suurin – ja syvällisin – menetys on etnisten ryhmien välisen oppimisen puuttuminen. Elämme monietnisisissä yhteiskunnissa. Sitä ei voi muuttaa. Ei voi yhtäkkiä päättää, että kaikki opiskelevat erillään. Se ei vastaa todellisuutta”, hän lisää.

Segregaation purkaminen vaatii aikaa ja luottamusta. Siihen saakka, kunnes osallisuus on täysin toteutunut, jokaiselle lapselle on taattava laadukas koulutus, jota antavat pätevät, motivoituneet opettajat ja jota tuetaan tarvittavilla resursseilla ja visioilla, jotta koulutus olisi mielekästä riippumatta siitä, missä lapset opiskelevat.³⁴

Inklusiivinen koulutus tuottaa kestäviä tuloksia. Se on taattava kaikille lapsille, jotta he voivat oppia ja kasvaa rinnakkain tasa-arvoisina alusta alkaen.

Kukaan ei soittanut äidilleni ja pyytänyt minua palaamaan’

Espanjassa vain 0,8 % nuorista romaniopiskelijoista valmistuu yliopistosta. Carmen on yksi harvoista. Kesäkuussa 2025 hän valmistui varhaiskasvatuksen opettajaksi – se oli kovalla työllä saavutettu palkinto keskellä vastoinikäymisiä. Romaniopiskelijat keskeyttävät

opintonsa, koska heillä ei ole ketään, joka tukisi heitä jatkamaan, hän sanoo valmistujaispuheessaan.³⁵

Helsingissä kuulen kaikuja näistä särkyneistä haaveista – tulevaisuuksista, jotka ovat taipuneet ja murtuneet yhden ainoan huolimattoman, ennakkoluulojen pohjalta heitetyn lauseen vuoksi.

”Yliopisto ei ole romaneille. Romanit tekevät muita töitä”, opettaja sanoi kerran nuorelle suomalaiselle romaniopiskelijalle. ”Olin vielä lapsi ja uskoin häntä”, hän kertoi minulle.

Nämä sanat vaikuttavat syvästi, muuttavat potentiaalin hiljaisuudeksi ja kunnianhimon häpeäksi.

Stereotypiat sumentavat opettajan arvostelukyvyn ja lukitsevat lapset syrjäytymisen kierteeseen.

Irlannissa traveller Patrick Reilly kertoo koulukokemuksistaan: ”Pärjäsin hyvin peruskoulussa, mutta lukiossa minulla oli vaikeuksia. Tarvitsin tukea, mutta en saanut sitä, enkä uskaltanut myöskään pyytää sitä. Puolivälissä keskeytin opintoni. Kukaan ei koskaan soittanut äidilleni kysyäkseen, miksi lopetin koulun. Kukaan ei sanonut, että minun pitäisi palata kouluun.”

Reilly hyödyntää nyt omia kokemuksiaan toimiessaan mielen terveysaloitteen koordinaattorina Pavee Pointin romani- ja traveller-keskuksessa.

Ongelma on systeeminen.

Tapasin Irlannissa sosiologin, joka kertoi minulle, että useimmat opettajat eivät odota traveller-lapsilta mitään. Hän työskentelee 10–14-vuotiaiden lasten kanssa, jotka eivät osaa kirjoittaa edes omaa nimeään, koska kun heidän luokkatoverinsa valmistautuvat yliopistoon, he saavat kotitehtäväksi piirtää kuvia.

Lyhennetyt lukujärjestykset,

jotka on tarkoitettu väliaikaiseksi tukitoimenpiteeksi erityishaasteita kohtaaville lapsille, ovat muuttuneet traveller-lapsille ansaksi. Tällaisia lukujärjestyksiä käytettäessä oppilaat aloittavat koulupäivän tavallista myöhemmin tai lopettavat sen aikaisemmin, tai eivät ehkä käy koulua koko viisipäiväistä kouluviikkoa, usein pitkiäkin aikoja. Niitä käytetään usein jopa koko kouluvuoden ajan, mikä eristää traveller-lapset ikätovereistaan ja rajoittaa vakavasti heidän tulevaisuuden mahdollisuuksiaan.³⁶

Kieli on toinen vakava haaste. Irlannissa traveller-lapset jäävät usein vaille irlanninkielistä koulutusta, vaikka se on keskeinen vaatimus joissakin ammateissa, kuten peruskoulun opettajan ammatissa.³⁷

Näiden kokemusten seuraukset ovat vakavia: kun vain 1 % ei-traveller-lapsista lopettaa koulun ennen 13 vuoden ikää, traveller-lapsilla vastaava luku on 28 %.³⁸

Tämä kuilu ruokkii lukutaidottomuutta, syventää syrjäytymistä ja luo elinikäisiä esteitä, jotka siirtyvät seuraavalle sukupolvelle.

Toinen puuttuva palanen: identiteetin kunnioittaminen ja näkyvyys

Romanialainen romaninäyttelijä, elokuvantekijä ja ARTivisti Alina Șerban toteaa: "Koulutus yksinään ei riitä, jos kouluissa tapahtuu edelleen syrjintää. Tarvitsemme romaniopettajia, osallistavia opetussuunnitelmia ja tukijärjestelmiä, jotka heijastavat ja korostavat identiteettiämme sen sijaan, että pyyhkivät sen pois."

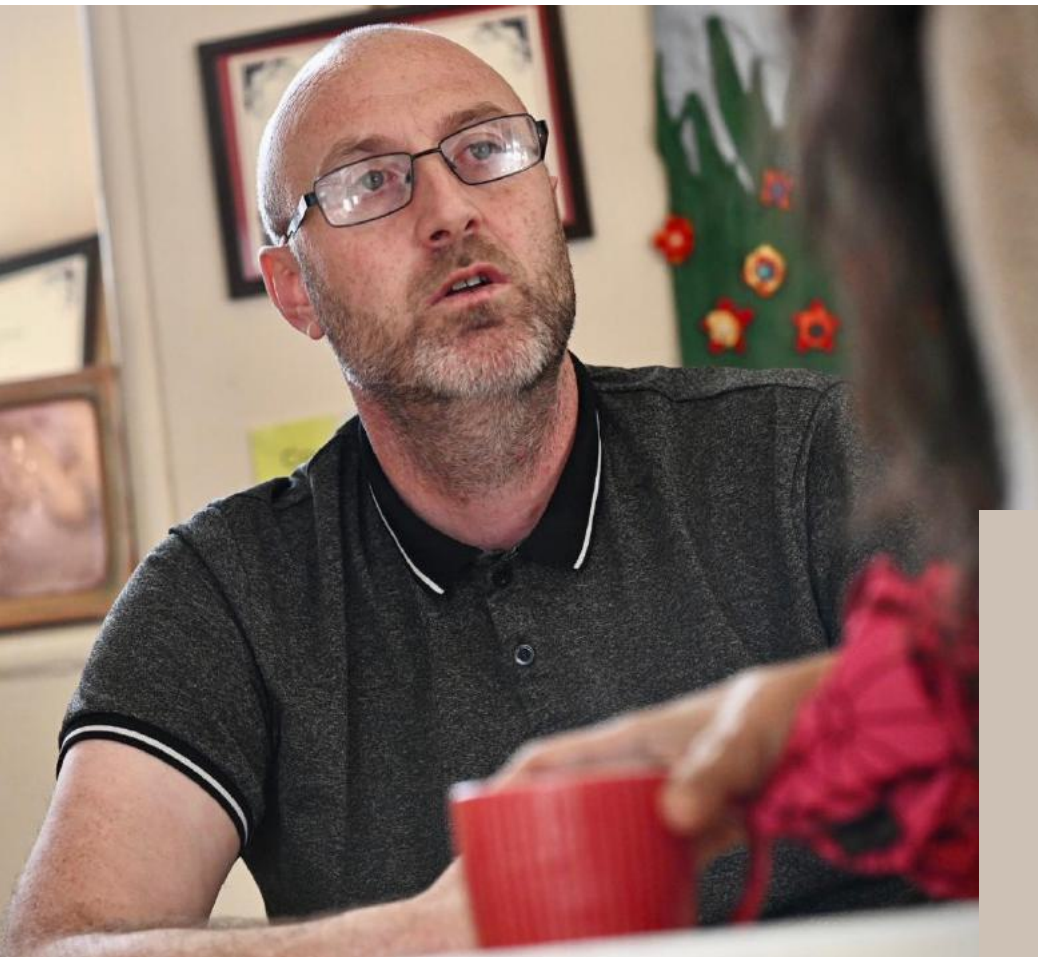
"Koulussa ei ollut mitään, mikä olisi edustanut elämäntapaani tai etnistä taustaani. Jos travellerit mainittiin, se tapahtui aina negatiivisessa yhteydessä.

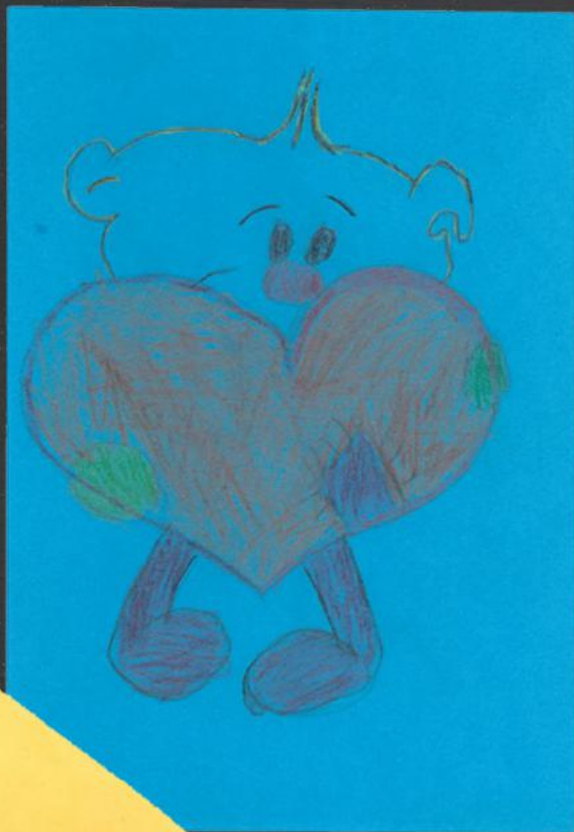
Koulussa tunsin olevani syrjitty. Enkä ollut ainoa", Patrick Reilly sanoo.

"Jos meillä olisi ollut kulttuurivaihdolle omistettuja päiviä, en ehkä olisi keskeyttänyt koulua", Reilly lisää.

Toinen liian usein unohdettu seikka on nomadisen elämäntavan kunnioittaminen. Joidenkin romani- ja traveller-lasten kohdalla se muokkaa heidän maailmaansa – ja koulutuksen on löydettävä keinoja kunnioittaa sitä, ei pyyhkiä sitä pois.

"Lukioaikana olisin tarvinnut tukea, mutta en saanut sitä", kertoo irlantilainen traveller Patrick Reilly, joka toimii mielenterveyshankkeen koordinaattorina Pavee Point Traveller and Roma Centre -keskuksessa Dublinissa, Irlannissa.

Sain nämä lasten
piirustukset vierailullani
Kisela Vodan katulasten
päiväkodissa Pohjois-
Makedoniassa.

Muistan nuoren romanin Portugalista, joka puhui romanikielestään, joka oli kadonnut historiallisen vainon ja assimilaatiopolitiikan seurauksena.³⁹

Vähemmistökielten opetus on enemmän kuin sanoja paperilla; se on yhteys kulttuuriin, historiaan ja yhteenkuuluvuuden tunteeseen.

Mitä enemmän kieliä lapsi oppii, sitä vahvempi on perusta yhteiskunnalliselle osallisuudelle ja yhteenkuuluvuudelle.⁴⁰

Myös historian opettamisessa on hiljaista voimaa – voimaa purkaa ennakkoluuloja.

Kuten seuraavilla sivuilla nähdään, romanien ja travellerien syrjintää voidaan torjua kertomalla heidän tarinoitaan. Heidän historiansa tunnustaminen, ymmärtäminen ja muistaminen osana yhteistä

muistiamme voi korvata myytit ja epäluottamuksen kunnioituksella ja osallisuudella.

Jälkeen jätetyt tytöt

Tytöt kohtaavat vielä suurempia esteitä koulutuksessaan.

”Suurin ongelma on köyhyys”, Šuto Orizarin romaninaisten oikeuksien aloitteen toiminnanjohtaja Salija Bekjir Halim sanoo. ”Vanhemmat menevät töihin, ja tytöt joutuvat keskeyttämään koulunkäynnin huolehtiakseen nuoremmista sisaruksistaan, koska mitään valtion tukea ei ole.”

Patriarkaaliset yhteisöt ja uskomukset pahentavat tilannetta. Kuten monet muut naiset yhteisöstä tai kotimaasta riippumatta ”meillekin tolkutetaan nuoruusvuosina, että tytön paikka on kotona”, Bekjir Halim lisää.

*Nämä lapset asuvat Stará Tehelňa alueella
Prešovissa, Slovakiassa.*

Syvästä sosioekonomisesta syrjäytymisestä kärsivissä yhteisöissä varhaiset avioliitot voivat olla seurausta köyhyyden ja patriarkaatin risteymästä eli tapa selviytyä ilman tukea.

Kävellessäni Skopjen kaduilla näen kerjääviä lapsia.

Heidän perheensä on työnnetty yhteiskunnan laitamille, ja he elävät äärimmäisessä köyhyydessä, jossa nälkä kalvaa ja tulevaisuus on epävarma.

Monet heistä ovat romanityttöjä.

Kreikassa heitä kutsutaan liikennevalojen lapsiksi, sillä he kerjäävät risteyksissä niin kauan kuin punainen valo palaa, pienet kädet painautuneina tuulilasiin, kasvot välkkyen jarruvalojen punaisessa loisteessa.

Joitakin heistä ei ole virallisesti olemassa, sillä heillä ei ole henkilöllisyystodistusta. Tämä asettaa heidät vaaraan ja riistää heiltä oikeusjärjestelmän tarjoaman suojan ja mahdollisuudet.

Sen sijaan, että he heräisivät joka aamu valmistautuakseen uuteen koulupäivään, he heräävät uuteen päivään yhteiskunnan laitamilla. He ovat loukussa köyhyyden, näkymättömyyden, menetetyn potentiaalin ja hyväksikäytölle altistumisen kierteessä.⁴¹

Pohjois-Makedoniassa on kolme päiväkotia, jotka tarjoavat näille lapsille kuuden tai seitsemän tunnin ajan päivässä mahdollisuuden pitää kynää kädessä, laulaa ja saada kokemuksia, joita jokaisen lapsen pitäisi saada.

Käyn yhdessä niistä. Lapset ryntäävät tervehtimään ja halaamaan minua, heidän kasvonsa loistavat mahdollisuuksien täyteisinä. He antavat minulle piirustuksiaan ja laulavat laulun rauhasta.

Mutta kukin näistä kolmesta keskuksesta voi tarjota hoitoa vain 16 lapselle.

Pohjois-Makedoniassa on näitä lapsia noin 400.

Nämä keskukset ovat väliaikainen pelastusrenkas, eivät pysyvä ratkaisu. Todellinen osallisuus tarkoittaa sitä, että lapset eivät enää joudu selviytymään yhteiskunnan laitamilla, vaan heidät otetaan tavallisiin luokkiin ja heille annetaan tukea koulussa pysymiseen.

Vasta sitten lapset voivat palata sinne, minne he kuuluvat: leikkimään, ystävien pariin, oppimaan. Lapsuuteen.

Aloita varhain

Laadukas varhaiskasvatus ja hoiva voivat auttaa lapsia pääsemään pois köyhyyden ja syrjäytymisen kierteestä ja lopettamaan sen siirtymisen sukupolvelta toiselle. Tämä varhainen perusta on ratkaisevan tärkeä – paitsi lapsen täyden potentiaalin vapauttamiseksi, myös heidän polkuaan varjostavan syrjäytymisen riskin poistamiseksi.

Se on tapa tarjota lapsille tunne siitä, että he kuuluvat jonnekin ja juurruttaa heidät toivoa ja mahdollisuuksia sisältävään sosiaaliseen verkostoon.

Slovakiassa pakollinen esikoulu kaikille viisivuotiaille lapsille⁴² nähdään positiivisena askeleena, sillä se lisää romanilasten esikoulunkäyntiä ja päiväkotien kapasiteettia.

Muutos alkaa usein yksityiskohdista – paikallisista ponnisteluista, joissa luotetaan yhteisön voimaan.

Yksi tällainen aloite jäi mieleeni: hoivaan ja yhteyksiin perustuvaa ruohonjuuritason lähestymistapaa hyödyntävä Omama-ohjelma, jota johtaa kansalaisjärjestö Cesta von ("Tie pois").

Omamat ovat romaniyhteisön naisia, jotka toimivat isoäiteinä ja varhaiskasvattajina. He tukevat nuoria äitejä ja opastavat köyhyydessä eläviä lapsia oppimisen alkutaipaleella rakentelemalla palikoilla, käyttämällä kyniä, maalaamalla ja lukemalla yhdessä kirjoja.

Dzengis Berisha on koulutusasioiden välittäjä. Hän työskentelee Prilepin kunnassa Pohjois-Makedoniassa.

He vierailevat säännöllisesti perheiden luona ja ovat vakaa, luotettava apu – silta kodin ja luokahuoneen välillä. Puhumalla lapsille slovakiksi he kehittävät tärkeitä taitoja, jotka valmistavat lapsia päiväkotiin.

Nämä yhteisölähtöiset aloitteet tarjoavat luottamukseen perustuvia ruohonjuuritason ratkaisuja, jotka usein tavoittavat ne alueet, joilla instituutiot epäonnistuvat.

Siltoja rakentamassa

Ympäri Eurooppaa kansallisia vähemmistöjä edustavia lapsia tukevat kouluissa toimivat sovittelijat ja opettajien avustajat tekevät konkreettista työtä muutoksen eteen. Tiiviillä yhteistyöllä perheiden, koulujen, lasten ja julkisten instituutioiden kanssa he auttavat kuromaan umpeen kuiluja, poistamaan esteitä ja rakentamaan kestäviä yhteyksiä ja luottamusta.

Tutustuin tällaiseen työhön Pohjois-Makedoniassa.

Dzengis Berisha opiskeli oikeustiedettä, mutta vaihtoi suuntaa ja alkoi koulussa toimivaksi sovittelijaksi.

”Yliopiston jälkeen ymmärsin, että yhteisöni tarvitsi tietoa oikeuksistaan, jotta se voisi vaatia oikeuttaan koulutukseen ja käydä koulua. Siitä tuli minun elämäntehtäväni”, hän sanoo.

Dzengisin kaltaiset kouluissa toimivat sovittelijat ovat yhteisön luotettuja jäseniä, jotka puhuvat sujuvasti sekä romania että koulujen ja valtionhallinnon virallista kieltä.

He lähtevät vanhempien mukaan kokouksiin, auttavat paperitöissä ja käyvät koulusta poissa olevien lasten perheiden luona kannustaen heitä palaamaan kouluun sekä ala- että yläasteella. Minulle kerrotaan, että heillä ei ole aina riittävästi aikaa tai toisinaan heiltä puuttuu tarvittavaa koulutusta oppilaiden tukemiseen opinnoissa, vaikka se voisi estää koulunkäynnin keskeyttämisen.

”Kunnassani on kolme sovittelijaa viidelle peruskoululle. Meitä on kolme 1 500 romanilapselle. Meitä ei ole tarpeeksi vastaamaan kysyntään, mutta toivon, että opetusministeriö palkkaa lisää sovittelijoita ja varmistaa työmme pysyvyyden pitkäaikaisilla työsopimuksilla”, hän sanoo.

Koulutuksen osallisuuden varmistaminen onkin pitkän aikavälin visio, ei yhden tai kahden vuoden projekti. Se vaatii jatkuvia investointeja, positiivisia toimenpiteitä ja taloudellista tukea, kuten stipendejä, olemassa olevien kuilujen umpeen kuromiseksi.

Pohjois-Makedoniassa nämä aloitteet ovat osoittautuneet ratkaisevan tärkeiksi romanilasten ja -nuorten voimaannuttamisessa jatkamaan opintojaan.

Olemme heille vielä luokkaretken velkaa

Koulutus vaatii kokonaisvaltaista lähestymistapaa.

Ilman sähköä ei ole valoa lukemiseen. Ilman juoksevaa vettä lapsi ei voi peseytyä säännöllisesti. Ilman työpaikkoja vanhemmat eivät voi ostaa kirjoja.

Ilman poliittista tahtoa, riittäviä poliittisia linjauksia ja investointeja ei ole tasa-arvoista pääsyä laadukkaaseen koulutukseen.

Ratkaisut ovat tiedossa: osallistava koulu, varhainen ja laadukas, lapsen tarpeiden mukaan räätälöity tuki. Monipuolinen ja motivoiva ympäristö. Turvallinen tila, jossa kaikki lapset voivat tuntea, että heidän tarinansa ovat tärkeitä ja jossa opettajat uskovat heidän arvokkuuteensa.

Nämä eivät ole mitään radikaaleja ajatuksia.

Koulussa ei ole kyse vain tiedon hankkimisesta vaan myös ystävyyssuhteista ja varhaisesta yhteenkuuluvuuden tunteesta, perustasta, jolle lapset rakentavat oman paikkansa maailmassa.

En koskaan unohda teini-ikäisen Polyxenin sanoja:

”En ole koskaan ollut luokkaretkellä, koska pelkään. Pelkään mennä bussiin muiden lasten kanssa. Pelkään, että he satuttavat minua, koska olen romani.”

Kaikki lapset ansaitsevat parempaa. Kun puitteet ja ympäristö tarjoavat tukea, lapset voivat olla oma itsensä – pelkäämättä elämää.⁴³

Lapset leikkivät Tsairian asutusalueella Thessalonikissa.

Suomen romaniyhdistyksen jäsen Lorenza Schwartz, jonka tapasin vierailullani Suomessa.

SOFIALLA ON UUSI HAAVE

Mutta miten päästä työmarkkinoille?

Kosmetiikan värit ja tekstuurit auttoivat Sofiaa löytämään itsensä.

Valmistuttuaan hän aloitti kosmetologin työt suuressa kosmetiikkayrityksessä Helsingissä. Hänen kollegansa rakastivat häntä. He pitivät häntä kaikista työntekijöistä taitavimpana ja luotettavimpana.

Kaikki sujui täydellisesti – kunhan hän vain salasi huolellisesti oman identiteettinsä.

Liikkeessä kävi ajoittain myös romaninaisia. Ennen kuin kukaan ehti selvittää, mitä he halusivat, paniikki levisi henkilökunnan keskuudessa, Sofia kertoo.

”Paina turvapainiketta! Hälytä vartijat!”

Sofia tunsu raivoa ja tuskaa. Hän ajatteli itsekseen, että mitä romaninaiset muka olivat kenellekään tehneet, että he eivät olleet liikkeessä vahingoittamassa ketään, halusivat vain haistella hajuvesiä.

Lopulta Sofia luopui haaveestaan suojellakseen omaa mielenterveyttään.

”Kun he saavat selville, että olet romani, he näkevät vain ja ainoastaan sen – kuin otsaan leimatun R-kirjaimen”, hän sanoo. ”Jos nimestä tunnistaa romaniksi tai käyttää romanivaatteita, ovet sulkeutuvat nenän edestä. Silloin romaninuoret alkavat kyseenalaistaa itseään ja taitojaan ja usein luopuvat haaveistaan.”

Matkani aikana tapasin eri maalaisia ja eri ikäisiä naisia, joista toiset olivat romaneja ja toiset travellereita, mutta heidän kokemuksensa olivat hämmästyttävän samanlaisia.

Se ei ole sattumaa vaan systemisen ongelman muoto. Kyse on yhteiskunniimme ja monien työntekijöiden asemaasiin syvälle juurtuneesta rasismista ja syrjinnästä.

Lasikatto

Sodanjälkeisen ajan teknologinen kehitys ja laajemmat sosioekonomiset muutokset rasittivat entisestään irlantilaisten travellereiden perinteistä ansaintamallia. Valtio käynnisti koulutusohjelmia travellereiden integroimiseksi virallisille työmarkkinoille. Siitä huolimatta vuoden 2022 väestönlaskennan tulos oli karu: travellereiden työttömyysaste oli 61 prosenttia, kun se muussa väestössä oli 8 prosenttia.⁴⁴

Tutkimukset ovat kerta toisensa jälkeen osoittaneet, että irlantilaiset travellerit kohtaavat yhteiskunnan ulkopuolelle sulkemista ja syrjintää: vuonna 2020 tutkimukseen osallistuneista 70 % koki tulleen syrjityksi työhaussa viiden edellisen vuoden aikana.⁴⁵ Vuonna 2022 tutkimukseen osallistuneista 67 % oli sillä kannalla, että traveller-identiteetti on työhaussa haitaksi.⁴⁶

Sofia kertoo, että Suomessa tehtiin vuonna 2018 paljastava sosiaalinen koe, joka ravisteli julkista keskustelua.

Neljä vaikuttavan ansioluettelon omaavaa huippuammattilaista lähetti 54 työhakemusta avoimia työpaikkoja tarjoaville työnantajille. Ainoa ero oli, että heidän omat nimensä oli vaihdettu tunnistettaviin romaninimiin.

Mikä oli tulos?

Ei yhtään työhaastattelua.⁴⁷

Ei yhtään mahdollisuutta tulla nähdyksi – nimen ja syvien ennakkoluulojen vuoksi.

Testi oli osa kampanjaa, jonka tarkoituksena oli lisätä tietoisuutta romanien työhaussa kohtaamasta syrjinnästä. Se herätti laajaa keskustelua, ja jotkut suuret työnantajat ovat alkaneet käyttää työhaussa nimettömiä ansioluetteloita.

Mutta se, mitä neljä kuvitteellista hakijaa koki lyhyen ajan kuluessa, on monien romanien ja travellerien elettyä, armotonta todellisuutta.

”Vaikka olisi tutkinto ja osaaminen, viesti on selvä eli romanin on selätettävä oma identiteettinsä”, romaninaisten ja -tyttöjen ihmisoikeuksia Romaniassa edistävän E-Romnja-järjestön puheenjohtaja Carmen Gheorghe sanoo.⁴⁸

”Meillä on koulutusta ja asiantuntemusta, mutta silti, huolimatta siitä, kuinka pitkälle on päässyt, tiellä on lasikatto, jota yhteiskunta ei anna meidän rikkoa. Mitä korkeammalle kiipeät, sitä kovemmin ovet pamahtavat nenän edestä kiinni.”

Syrjinnän syyt liittyvät toisiinsa

Kautta Euroopan romanit ja travellerit kertoivat minulle, että heidän on pakko laittaa ansioluetteloon jokin muu nimi, jotta heidän identiteettinsä ei paljastu. Se, että antaa tunnetulla romanialueella olevan osoitteen, johtaa varmuudella epäonnistumiseen. Toiset hylätään heti, kun he kytkevät videohaastattelussa kameran päälle tai kun he alkavat puhua ja heidän aksenttinsa kuuluu.⁴⁹

Naisten kohdalla myös sukupuoleen perustuva syrjintä vaikeuttaa työmarkkinoille pääsyä ja taloudellisen itsenäisyyden saavuttamista huomattavasti.⁵⁰

Miten he pystyvät hoitamaan sekä lapset että kotityöt, mitä patriarkaliset yhteisöt heiltä odottavat, ja silti pyrkiä taloudelliseen itsemääräämisoikeuteen?

Monien tilanne pahenee, kun heidän ihonväriinsä, maahanmuuttajataustansa, seksuaalinen suuntautumisensa tai sukupuoli-identiteettinsä – tai näiden yhdistelmä – kohdataan suvaitsemattomuudella.⁵¹

Ennakkoluulot, enemmistön etuoikeudet ja valta tuottavat lukemattomia toisiinsa kietoutuvia tekosyitä syrjinnälle ja ihmisten kohtelemiselle muista poikkeavalla tavalla.

Varjoissa

Romanit ja travellerit tekevät usein töitä varjoissa.

Selviytyäkseen jotkut joutuvat työskentelemään harmaassa taloudessa – ilman sopimuksia, ilman

Nainen myymässä salaattisikuria ja valkosipulia torin liepeillä Halandrissa, Kreikassa.

vakuutusta. Ilman suojaa hyväksikäytöltä tai riistolta. Toisilla ei ole muuta vaihtoehtoa kuin tehdä osa-aikatyötä, kausityötä tai suostua työskentelemään alipalkkattuna.⁵² Mutta mitä palkkatyön puute ja taloudellinen epävarmuus todella tarkoittavat?

Joissakin maissa se tarkoittaa, että lääkäriin ei pääse silloin, kun sitä tarvitsisi.

Se voi tarkoittaa elämistä ilman sähköä tai juoksevaa vettä.

Se tarkoittaa kyvyttömyyttä selviytyä nykypäivän elinkustannuksista⁵³ tai kotimaan jättämistä paremman tulevaisuuden toivossa.

Joillekin naisille se tarkoittaa taloudellista riippuvuutta ja joissakin tapauksissa sitä, ettei voi lähteä väkivaltaisesta kodista.

Se voi tarkoittaa myös sitä, ettei saa koulutusta.

Ja sama kierre toistuu sukupolvesta toiseen ilman ulospääsyä.

Haluan kertoa teille muutamia tarinoita sinnikkyydestä, vastarinnasta ja voimaantumisesta.

Toivo paremmasta elämästä

Pienessä hökkelissä Halandriassa, Kreikassa linnut laulavat. Tapaan naisia, jotka elävät myymällä epävirallisesti esimerkiksi sikuria ja valkosipulia torien läheisyydessä. He pelkäävät jatkuvasti joutuvansa pidätetyiksi ja ansaitsevat vain muutamia euroja.

Yksi heistä kertoo työskennelleensä siivoojana, mutta hänen työsuhteensa päättyi äskettäin.

Toinen kertoo, ettei osaa lukea eikä kirjoittaa, joten kukaan ei palkkaa häntä.

Hänen lapsenlapsensa käyvät koulua, mutta kotona heillä ei ole valoa lukemiseen. Hän ei halua heidän joutuvan elämään samanlaista kovaa elämää, jota hän joutui elämään.

Heidän haaveenaan on asua talossa, mutta miten he voisivat maksaa vuokran, sähkön ja veden, kun heidän rahavaransa ovat niin rajalliset?

Suomessa ja Irlannissa tapasin romaneja, jotka olivat lähteneet kotimaastaan – Romaniasta, Bulgariasta, Tšekistä – usein köyhyyden vuoksi ja paremman elämän toivossa.

”Kun minulla ei ollut enää paikkaa, johon pääni kallistaa, vein lapseni sisareni luokse ja lähdin. Meidän oli pakko erota toisistamme”, Iuliana kertoo.

Hän on kotoisin Romaniasta ja asuu nyt Suomessa. Helsingissä elämä kadulla oli rankkaa ja epävakaa.

Asiat alkoivat muuttua, kun Diakonissalaitoksen Hirundo-päiväkeskus tarjosi hänelle työpaikan.

Nykyään Iuliana työskentelee Diakonissalaitoksen leipomossa.

Suomessa asuva romanialainen Iuliana Baldovin työskentelee Helsingin Diakonissalaitoksen ehtoollisleipiä valmistavassa leipomossa ja oli aiemmin työssä Hirundo-päiväkeskuksessa.

Vaikka ero lapsista painaa mieltä, panokset ovat suuret: "Kaipaen heidän rakkauttaan, mutta jos lähdän Suomesta ja menetän tämän työpaikan, koko elämäni tuhoutuu."

Romunkerääjät ja vihreä talous

Kello 6.30 romanimies kiertelee kreikkalaisen kaupungin katuja vanhoja pesukoneita ja jääkaappeja etsien.

Pakettiauton kovaäänisen viesti kuuluu kauas:

"Romunkerääjä! Tuo vanhat laitteesi!"

"Romunkerääjän elämä on kovaa", hän sanoo. "Kesällä saatan ajaa tuntikausia ja palata tyhjin käsin. Siksi aloitan aamunkoitteessa, sillä jos joku muu ehtii paikalle ennen minua, minulle ei jää mitään."

"Meille ei anneta lupaa myydä torilla. Kukaan ei palkkaa

meitä. Nytkin minut voitaisiin pidättää tämän takia."

Miksi?

"He sanovat, että kaiutin häiritsee ihmisiä. Kerran otin pesukoneen roskista ja minua syytettiin varkaudesta. Pelkään pidätystä joka päivä."

Jotkut saattavat syyttää häntä lain rikkomisesta, mutta hän yrittää vain selviytyä.

Miehen tarina ei kerro hänen epäonnistumisestaan vaan rakenteellisesta epäoikeudenmukaisuudesta.

Viikkoja myöhemmin Šuto Orizarissa, Pohjois-Makedoniassa näen, mitä voidaan saada aikaan, kun asiat tehdään toisin eli kun romaneille annetaan välineet muokata omaa toimeentuloaan.

Roma Economic Development Initiative (REDI) – North

Skopjessa REDI Recycling -yrityksessä työskentelevä romanitaustainen jätteiden kerääjä. Sosiaalinen yritys kierrättää sekundäärisiä raaka-aineita kiertotalouden periaatteiden mukaisesti.

Macedonia -järjestön⁵⁴ toiminnanjohtaja Asib Zekir muistelee, kuinka näki vanhan naisen vetämässä kierrätysjätekärryä. Hän pysähtyi auttamaan.

”Nainen sanoi olevansa tottunut työhönsä. Silloin tiesin, että jonkin oli muututtava.”

Epäviralliset jätteidenkerääjät edistävät vihreää taloutta, mutta ovat silti näkymättömiä: heillä ei ole työsopimuksia tai vakuutuksia eivätkä he saa työstään tunnustusta.

REDI Recycling on muuttamassa tilannetta. Se palkkaa kerääjiä, antaa heille sähkökolmipyörät, virallistaa heidän työnsä ja tarjoaa polun oikeuksien, arvokkuuden ja näkyvyyden toteutumiseen – aivan kuten muidenkin työntekijöiden kohdalla.

Jopa kriisin aikana

Yhteisöjen voimaannuttamiseen tähtäävä kollektiivisen toiminnan henki ulottuu rajojen yli – jopa kriisin ytimeen.

Romaninaisten ja -tyttöjen taloudellinen voimaannuttaminen ja riippumattomuus on ukrainalaisen romanijärjestön Voice of Romnin tärkein tavoite.⁵⁵

”Kun Venäjän täysimittainen hyökkäys Ukrainaan alkoi vuonna 2022, toimintamme sai uuden merkityksen. Yritämme auttaa kotiseudultaan siirtymään joutuneita romaninaisia hankkimaan uusia taitoja”, Voice of Romnin perustaja ja puheenjohtaja Anzhelika Bielova kertoo.

Järjestö tukee ukrainalaisia romaninaisia muun muassa työpaikan löytämisessä sodan aikana, tarjoaa ammatillista koulutusta, aloituspaketteja työmarkkinoille pääsyyn ja heidän tarpeisiinsa räätälöityjä pieniä tukia.

”Heinäkuussa 2025 avasimme kahdessa ukrainalaiskaupungissa kauneudenhoitoalan yhteisöllisen työtilan nimeltä Romnja beauty space. Koulutuksemme suorittaneet naiset voivat työskennellä siellä ja menestyä, kun heidän lapsensa ja asiakkaiden lapset ovat lastenhoitajien huomassa”, Bielova lisää.

”Nämä ovat enemmän kuin vain kauneussalonkeja. Nämä ovat tiloja solidaarisuudelle ja tuelle.”

Koulutusten hyvät vaikutukset ulottuvat yli maan rajojen. ”Eräs romaninainen saapui perheensä kanssa hakemaan humanitaarista apua. Hän osallistui kynsienhoidon koulutusseminaariin, sai työkalut ja rahoitusta. Nykyään

Voice of Romni -järjestön aluetiimi avaamassa CARE Ukrainen tukemaa sosiaalista ja yhteisöllistä kauneudenhoitoalan työtilaa Kryvyi Rihissä Dnipropetrovskin alueella.

hän rakentaa uutta elämää Saksassa ja ansaitsee oman elantonsa”, Bielova kertoo.

Muutos vie aikaa, mutta se on mahdollista

Suomessa Sofia kertoo huomiota herättäneestä tapauksesta, jolloin romanien näkyvyys sai aikaan vastarintaa ja sai valtion ihmisoikeuksien suojelujärjestelmän lopulta reagoimaan.

Kaksi nuorta romaninaista oli juuri valmistunut kampaajakoulusta ja löytänyt töitä suuresta kampaamoketjusta. Rekrytoinnin yhteydessä oli sovittu, että he saivat käyttää työpaikalla perinteisiä romanihameita.

Naiset saivat kuitenkin potkut vain muutamaa viikkoa

myöhemmin.

Heille kerrottiin, että heidän perinteiset asunsa eivät sopineet ketjun imagoon, ja myöhemmin heidän entinen työnantajansa väitti hameiden olleen työterveys- ja turvallisuusriski.

Suomen yhdenvertaisuusvaltuutettu vei tapauksen oikeuteen, ja naiset voittivat.⁵⁶

”Tämä oli romaniyhteisölle merkittävä tapaus, ja erityisesti se oli sitä nuorille, jotka haluavat tehdä koulutustaan vastaavaa työtä”, entinen yhdenvertaisuusvaltuutettu Kristina Stenman sanoo.

Tämä oli ensimmäinen kerta, kun romanien työelämässä kohtaamaa syrjintää käsiteltiin oikeudessa.

Ennakkoluulot eivät ole välttämättä pysyviä. Muutos on käynnissä – myös yksityisellä sektorilla, jossa vastarinta on pitkään ollut kaikkein voimakkainta.

Slovakiassa People in Peril - kansalaisjärjestö tekee yhteistyötä suurten työnantajien kanssa tarjotakseen romaneille pysyviä työpaikkoja ja uramahdollisuuksia sekä torjuakseen stereotyyppioita.⁵⁷

Espanjassa Fundación Secretariado Gitano -säätiö on toiminut yli 25 vuotta romanien integroimiseksi työmarkkinoille. Se on vienyt aikaa, vaatinut vuosien EU- ja kansallista rahoitusta sekä pitkäjänteistä yhteistyötä romanien yhteisöjen, paikallishallinnon ja yksityisten yritysten kanssa.⁵⁸

Nykyään Acceder-ohjelma⁵⁹ on osoitus sinnikkydestä – se on kattava työllistymispolku, jossa yhdistyvät räätälöity koulutus, itsenäisen ammatinharjoittamisen tuki ja strategiset kumppanuudet julkisten palvelujen ja suurten yritysten kanssa. Samalla se on hyvä muistutus siitä, että pitkäjänteinen työ ja yhteistyö voivat muuttaa visiot todellisuudeksi.

”Työmme ei suinkaan ole vielä tehty. Mutta tämä on kaiken vaivan arvoista. Tämä on oikea tie. Ihmisillä on työpaikka, itsenäisyyttä, arvokkuutta – ja he voivat elää omassa kulttuurissaan”, Fundación Secretariado Gitanon kansainvälisen osaston johtaja Bélen Sánchez-Rubio sanoo.

”Mutta mahdollisuudet eivät ilmaannu itsestään, etenkin monenlaisia esteitä kohtaavien romaninaisten kohdalla. Pitää luoda räätälöityä, naisille suunnattuja tukirakenteita ja tavata naisia siellä, missä he ovat. Heitä pitää tukea ottamaan ensimmäiset askeleet kohti itsenäisyyttä”, Sánchez-Rubio lisää.

Pohjois-Makedoniassa tapasin romaninaisia, jotka työskentelivät julkisissa viroissa tai paikallisissa kaupoissa – muutos on hitaasti tapahtumassa.

”Emme olleet itse oman työllistymisemme esteenä vaan syynä olivat meitä kohtaan tunnetut ennakkoluulot”, eräs romaninainen kertoo.

”Nyt he näkevät meidät. He puhuvat meille. Tervehdimme toisiamme. Asiat voivat muuttua, kunhan on tahtoa muutokseen.”

Sofian uusi polku

Sofia työskentelee nykyisin romaninuorten voimaannuttamiseksi. Hän auttaa nuoria laatimaan ansioluetteloita, valmistautumaan työhaastatteluihin, etsimään työpaikkoja, selviytymään byrokratian sokkeloissa ja ymmärtämään omia oikeuksiaan.

Tavoitteena on tehdä seuraavasta sukupolvesta näkyvä osa yhteiskuntaa.

Jotta yksikään romani tai traveller ei joutuisi piilottamaan identiteettiään vain säilyttääkseen ansaitsemansa työpaikan.

Jotta he voivat tulla sellaisiksi kuin mistä haaveilevat ilman jatkuvaa taistelua oman arvonsa todistamiseksi.

Mutta jotta unelmat voivat toteutua, yhteiskuntien on muututtava ja instituutioiden on tehtävä osansa.

”Ei riitä, että juhlistamme yhtä tai kahta menestystarinaa. Tarvitsemme rakenteellisia muutoksia. Meidän on katkaistava syrjäytymisen kierre ja tarjottava todellista tukea”, romanialainen romanitaustainen näyttelijä, elokuvantekijä ja ARTivisti Alina Șerban sanoo.

”Haaveilen maailmasta, jossa romanityttö voi haaveilla taiteilijan tai johtajan urasta ilman, että hänen täytyy ponnistella kymmenkertaisesti saavuttaakseen puolet siitä, mitä muut saavuttavat”, Șerban lisää.

*Romanialainen romanitaustainen näyttelijä,
elokuvantekijä ja ARTivisti Alina Şerban.*

LUOTEJA, PELKOA JA EVÄTTY OIKEUS

Ylivalvotut, alisuojellut

Uutistoimistot raportoivat, että vuonna 2021 lokakuun 22. päivän hiljaisina tunteina Aspropyrgosista kotoisin ollut 18-vuotias Nikos Sampanis oli ammuttu kuoliaaksi poliisin takaa-ajon aikana.

Uutisten mukaan seitsemän poliisia oli ampunut yli 45 luotia kohti autoa, jonka väitettiin olevan varastettu ja jossa oli kolme aseetonta romaniteiniä.⁶⁰

Useita vuosia myöhemmin tutkinta on edelleen kesken. Minulle on kerrottu, että Kreikassa tarkastuspisteellä pysähtymättä jättämisestä seuraa sakkoja sekä väliaikainen ajokielto ja ajoneuvon käyttökielto.

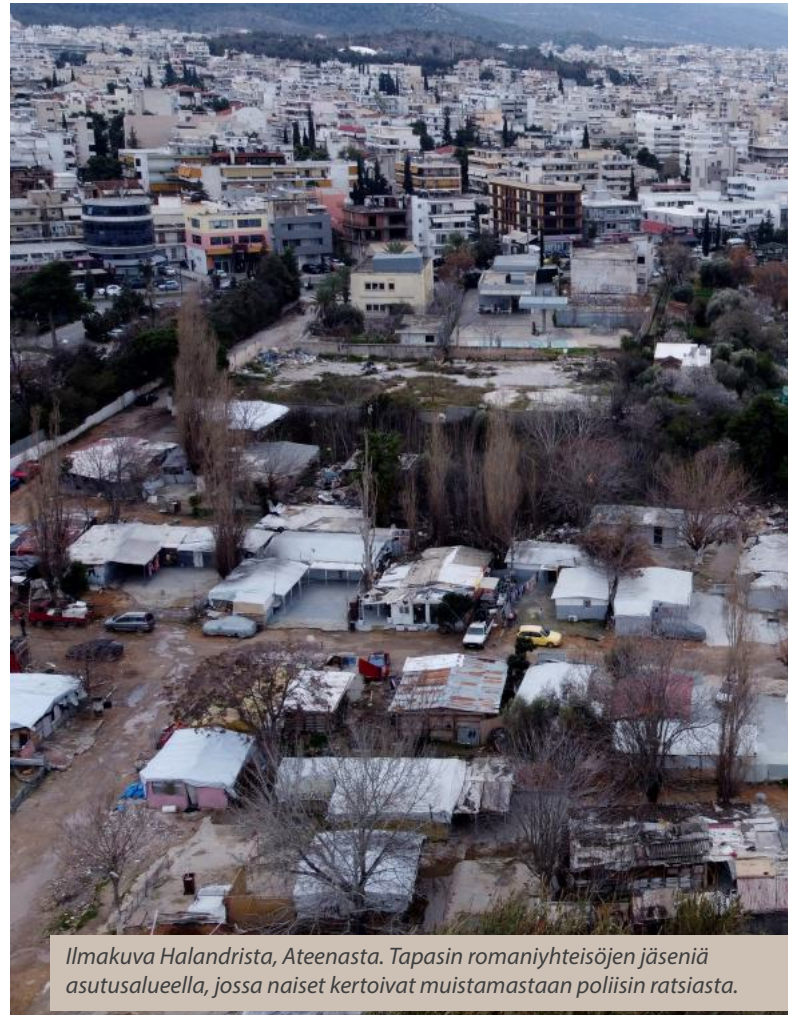
Miksi tämän nuorukaisen oli siis maksettava siitä hengellään?

Kohteena juurtensa vuoksi

Valvonta, joka perustuu tekojen sijaan etniseen taustaan, on aivan erityinen ja vaarallinen rotusyrjinnän muoto – sellainen, joka tulee nimenomaisesti kieltää laissa.⁶¹

Kaikkialla Euroopassa rodulliset ennakkoluulot vaikuttavat edelleen poliisin toimintaan – avoimesti tai peitellysti, ja joskus väkivaltaisesti. COVID-19-pandemian aikana romanityhteisöjä stigmatoineista karanteeneista aina kohdennettuihin ratsioihin ja ylimitoitettuun voimankäyttöön⁶² – nämä käytännöt eivät vain vahingoita yksilöitä vaan heikentävät myös kansalaisten luottamusta rasmin tahraamiin järjestelmiin.⁶³

”Poliisi käyttää käsitettä ’klaanirikollisuus’”, kertoo Romani Rose, joka on Saksan Heidelbergissa sijaitsevan Saksan sintien ja romanien keskusneuvoston puheenjohtaja. ”Perheistä pidetään kirjaa, ja rikollisuudesta on jälleen

Ilmakuva Halandrista, Ateenasta. Tapasin romanityhteisöjen jäseniä asutusalueella, jossa naiset kertoivat muistamastaan poliisin ratsiasta.

kerran tehty syntyperän ominaispiirre. Yhteisömme ovat peloissaan, koska ne ovat hyvin tietoisia historiastaan, natsivaltion aikoinaan toteuttamista toimista ja sinti- ja romaniväestön jatkuvasta kriminalisoinnista sodanjälkeisenä aikana”, hän selittää.

Etninen profilointi aiheuttaa nöyryytystä, vahvistaa ennakkoluuloja ja etäännyttää kokonaisia ryhmiä instituutioista, joiden pitäisi palvella heitä.⁶⁴

Miltä noista teini-ikäisistä tuntui tuona yönä, sireenien ja perittyjen ennakkoluulojen saartamina? Ja miltä kokonaisista yhteisöistä tuntuu, kun he tietävät, että ihonväri, vaatteet tai asuinpaikka riittävät tekemään heistä maalitaulun? Miltä heistä tuntuu nähdä kaiken tuon tapahtuvan?

Sama ennakkoluulo lietsoo romanien ja travellerien

asutusten ja leirintäpaikkojen toistuvia ratsioita, joissa etsitään jatkuvasti ”epäiltyjä”. Poliisin lehdistötiedotteissa keuhataan rikollisuuden torjuntaa, ja samaa narratiivia toistavat usein korkean tason poliitikot ja media, mikä johtaa koko yhteisöjen kriminalisointiin. Kuitenkin näissä ratsioissa paljastuu tyypillisesti vain pieniä rikkomuksia – kuten sähköverkkoon tehtyjä väliaikaisliitännöitä tai vanhentuneiden henkilötodistusten kaltaisia rikkeitä – tai ei mitään.

Nämä ratsiat tehdään usein ennen aamunkoittoa. Romanit ja travellerit, joiden kanssa olen puhunut, sanovat, että heille ei juuri koskaan näytetä etsintälupaa. ”Lapset vapisevat pelosta”, vanhemmat sanovat.

”Kuinka sen jälkeen voi uskoa, että poliisien tehtävä on auttaa? He pelkäävät jopa liikennepoliiseja.”

Tämä ei ole muutaman ”mädän omenan” tekosia. Se on systeminen ongelma, joka jatkuu sitkeästi monissa Euroopan maissa.

Olen kerännyt matkoillani tarinoita – raivostuttavia tarinoita – jotka osoittavat, miksi tämä pelko on niin syvään juurtunut.

Ratsiat, bussi ja syvän pelon kaiut

Suomessa naiset kertovat minulle, kuinka romaneja ei kohdella yksilöinä, joilla on oikeutensa, vaan ryhmänä, jota on valvottava ja varottava. Ja kun he tarvitsevat poliisin apua, he eivät soita. He ovat liian peloissaan.

Vuonna 2021 kävi ilmi, että Helsingin poliisilaitos oli salaa tarkkaillut romaneja vuosina 2013–2015. Sadoista henkilöistä oli koottu tuhansia merkintöjä. Entisen yhdenvertaisuusvaltuutetun Kristina Stenmanin mukaan operaatio ei kohdistunut rikoksiin, vaan oli pikemminkin ”ilmentymä syvään juurtuneesta rakenteellisesta rasismista romaneja kohtaan”⁶⁵.

”Kaikki tämä on synnyttänyt vieraantumista ja epäluottamusta”, Stenman sanoo. ”Vain yksi kymmenestä romaneihin kohdistuneesta rasisisesta tapauksesta ilmoitetaan viranomaisille – ihmiset eivät usko,

Suomen entinen yhdenvertaisuusvaltuutettu Kristina Stenman.

että mikään muuttuisi, tai he pelkäävät joutuvansa vaikeuksiin.”

Slovakiassa viisi romaninaista kertoo minulle tarinansa. He nousivat Košicesta Prešoviin lähtevään bussiin mennäkseen töihin. Kun he siirtyivät istumaan etupenkille, kuljettaja huusi: ”Menkää taakse. Jos haluatte istua, istukaa takana.”

”Hän haukkui meitä ja nöyryytti meitä”, he kertovat.

He ilmoittivat tapauksesta bussiyhtiölle, joka myönsi virheen. ”Mutta kun kuljimme bussilla uudelleen, kohtasimme saman kohtelun. Emme mene poliisin luo. Emme luota heihin.”

”Miksi en luota poliisiin?”

”Koska he tekevät ratsioita koteihimme. He jahtaavat meitä ilman syytä.”

Heidän sanansa heijastavat syvempää pelkoa, joka ei juonnu pelkästään tuosta bussimatkasta, vaan vuosien kokemuksista.

Vaikka minulle on kerrottu, että Slovakian romanien asutusalueilla pelkoa herättäneet laajamittaiset poliisiratsiat ovat loppuneet, muistot ovat säilyneet elävinä.

Yhteisöt kantavat yhä menneisyyden väkivallan taakkaa; julmien operaatioiden, halventavan kohtelun ja oikeuksien eväämisen, jotka Euroopan ihmisoikeustuomioistuin tuomitsi heidän kääntymyksen lopulta sen puoleen.⁶⁶

Slovakiassa vuonna 2023 perustettu kansallinen ehkäisevä mekanismi ja poliisien säännöllinen koulutus antavat toivoa, mutta luottamus on yhä heikkoa.

Yhteisöt ovat edelleen haluttomia kääntymään poliisin puoleen, koska ne pelkäävät välinpitämättömyyttä tai huonoa kohtelua.

Jatkuvat puutteet tutkimuksissa – erityisesti silloin, kun olisi tutkittava rodullista syrjintää – varjostavat edelleen edistystä.⁶⁷

Kreikassa minulle on kerrottu toistuvista poliisin ratsioista romanien asutusalueilla ja yhteisöjen valituksista, joiden mukaan he ovat kaltoinkohtelun kohteena.⁶⁸

Halandrissa eräs romaninainen kertoo, kuinka hän säilyttää kaikki ostoskuitit, jotta poliisi ei voisi takavarikoida hänen omaisuuttaan sillä verukkeella, että tavarat eivät ehkä kuulu hänelle.

Hän kuvaili ratsiaa, jossa viranomaiset yrittivät takavarikoida hänen miehensä soittimen – tämän elinkeinon – ja hänen tyttärensä myötäjäiset. Ratsian aikana heidän kotiinsa heitettiin kyynelkaasua huolimatta siitä, että paikalla oli lapsia ja vanhuksia.

”Se on vain niin. Emme aio puuttua asiaan.”

Epäluottamus on niin syvää, että 31 prosenttia irlantilaisista travellereista, jotka ovat joutuneet rikoksen kohteeksi viimeisen viiden vuoden aikana, ei ole koskaan ilmoittanut asiasta poliisille.⁶⁹

Romani-ja traveller-naiset kertovat minulle, että he harkitsevat kahdesti ennen kuin soittavat poliisille, jopa silloin, kun kyse on sukupuoleen perustuvasta väkivallasta tai perheväkivallasta.

Ne, jotka soittavat, kohdataan usein vähättelevästi:⁷⁰ ”Väkivalta on normaalia teidän yhteisössänne”, heille sanotaan. ”Emme voi puuttua asiaan.”

Naisiin kohdistuva väkivalta ei kuitenkaan kuulu mihinkään ryhmään. Suhtautuminen siihen jonkinlaisena ”odotettuna” ilmiönä joissakin yhteisöissä on paitsi väärin, myös ajaa naiset kaksinkertaiseen loukkuun: väkivallan ja samalla niiden instituutioiden, joiden pitäisi suojella heitä mutta jotka sen sijaan kääntävät katseensa pois. Naiset maksavat tästä hengellään kerta toisensa jälkeen.

Vuonna 2025 toukokuun 3. päivän iltapäivänä 36-vuotiaan Ramajana Asanin kumppani murhasi hänet Šuto Orizarissa Pohjois-Makedoniassa huolimatta siitä, että Asani oli toistuvasti pyytänyt apua poliisilta.⁷¹ Hänen kuolemansa, joka on nyt laajalti tuomittu, on jälleen yksi esimerkki viranomaisten kyvyttömyydestä reagoida perheväkivaltaan – ja syrjinnästä, joka jättää romaninaiset edelleen ilman suojelua, kun he sitä tarvitsevat.

Puhumisen pelko – ja ne, jotka auttavat saamaan oikeutta

Romanien ja travellerien syrjintää ja hyväksikäyttöä koskevat tapaukset päättyvät kuitenkin harvoin oikeuteen asti. Voisi kysyä miksi?

Tällaisia juttuja hoitavat juristit kuvailevat syvää syrjintää ja pelkoa, jota monet romanit ja travellerit kokevat.

Ihmisoikeusjuristi Senada Sali toimii oikeudellisenä johtajana Euroopan romanien oikeuksien keskuksessa. Kansalaisjärjestö hyödyntää strategisesti valittuja oikeudenkäyntejä romanien yhteisöjen ihmisoikeuksien suojelemiseksi.

Luottamus kansalliseen oikeusjärjestelmään on jo pitkään ollut rapautunut. Silloinkin, kun joku olisi valmis puhumaan, oikeudellinen edustus on usein liian kallista – ja kansalaisjärjestöjä, jotka voisivat hoitaa yhteisöjen strategisia oikeudenkäyntejä, on vain vähän. Oikeudenkäyntikuluihin ja tuomioistuinmaksuihin saatava rahoitus on vähäistä, tai sitä ole lainkaan. Lisäksi taustalla voi olla pelko kostotoimista.

Asianajaja Ioanna Kourtovik kertoo eräästä tapauksesta Kreikassa: romaniperhe oli järjestämässä juhlia, kun poliisi ryynnäköi heidän asuinalueelleen. ”He pahoinpitelivät erästä naista ja lapsia ja tuhosivat perheen kodin. Ilmoitimme nostavamme kanteen. Muutamaa päivää myöhemmin poliisit palasivat uhkailemaan asukkaita.”

Kun juristit pyysivät osallisena olleiden poliisien nimiä, viranomaiset kieltäytyivät – ”ne ovat henkilötietoja”, he sanoivat.

Kun romanit ja travellerit päätyvät oikeuteen, he kohtaavat jälleen yhden esteen: tuomarit, jotka kohtelevat heitä halveksivasti ja määräävät heille ylimitoitettua ankaria tuomioita.

Lopputulokset alkavat kuitenkin muuttua, kun romanit ja travellerit saavat tukea asialle omistautuneilta oikeudellisilta edustajilta, ja kun tätä tukea vahvistavat yhteiskunnan solidaarisuus sekä kansalliset ihmisoikeuksien ja tasa-arvon suojeluun erikoistuneet instituutiot.

”Viime aikoina kreikkalaiset tuomioistuimet ovat useissa tapauksissa antaneet vapauttavia tuomioita luvattomista sähköverkkoliitännöistä”, Kourtovik kertoo. ”Ne ovat todenneet, että perheet tarvitsivat sähköä lääketieteellisiin laitteisiin tai lastensa opiskeluun.”

Kun järjestelmä pettää sinut jälleen kerran

Romanit ja travellerit kokevat yleisesti, että oikeusjärjestelmä on heitä vastaan – heitä valvotaan ylimitoitetusti epäiltyinä ja suojellaan alimitoitettusti uhreina.⁷²

Kreikassa romaniperheet kertovat Heraklion Lagkadassa tuleen sytytetyistä asuntovaunuistaan ja ponnettomista tutkimuksista, jotka eivät johtaneet mihinkään. Kovan työn hedelmät menetettiin muutamassa minuutissa, ilman vastauksia ja ilman korvauksia.

Irlannissa viralliset tiedot vahvistavat, että travellerit, erityisesti naiset, ovat vankiloissa silmiinpistävän ylliedustettuja. Vaikka travellerit muodostavat vain 0,7 prosenttia väestöstä, heitä on miesvangeista 10 prosenttia – ja naisvangeista jopa 22 prosenttia.⁷³

Minulle on kerrottu, että traveller-naiset joutuvat usein vankilaan pikkurikoksista, joista ei seuraisi vankeustuomiota muille.

Yhteisön jäsenten, tutkijoiden ja virkamiesten keskuudessa vallitsee mielipide, että poliisien aggressiivinen toiminta, ankarammat tuomiot, köyhyys

Irlannissa Limerickin yliopistossa tapasin Irish Travellers Access to Justice -hankkeen tiimin.

ja laajempi syrjintä yhteiskunnassa vaikuttavat kaikki travellerien ylliedustukseen vankiloissa.

Vastaava toistuu kaikkialla Euroopassa. Vaikka etnisten tietojen puute hämärtää ongelmaa monissa oikeusjärjestelmissä, tutkimukset osoittavat, että romanien osuus vangeista on suhteettoman suuri Espanjasta Tšekkiin ja Serbiasta Romaniaan.⁷⁴

Pohjois-Makedoniaa koskeissa raporteissa todetaan, että romanivankeja pidetään vankiloiden kurjimmissa osastoissa,⁷⁵ heitä pahoinpidellään, heiltä evätään terveydenhuolto, ja joissakin tapauksissa romaneja on myös kuollut vankeudessa.⁷⁶

Rangaistus ei silti pääty vapautumiseen. Rikosrekisteri lisää toisen, raskaan leimansa – ja sulkee oven tulevaisuuteen.

Other reports on North Macedonia point to Roma prisoners being held in the most squalid quarters in prisons, beatings, denial of healthcare and, in some cases, death in custody.

But punishment doesn't end with release. A criminal record adds a second, heavy layer of stigma – and closes the door on futures.

Oikeutta?

Aloitin tämän luvun kertomalla 18-vuotiaan romanipojan kuolemasta poliisin takaa-ajon jälkeen.

Pian sen jälkeen raportoitiin kahdesta uudesta tragediasta.⁷⁷

Joulukuussa 2022 poliisi ampui 16-vuotiaan Kostas Frangoulisin takaa-ajon aikana, kun tämä oli lähtenyt huoltoasemalta maksamatta 20 eurolla tankkaamaansa polttoainetta.

Vastuussa ollut poliisi tuomittiin kolmen vuoden vankeusrangaistukseen, joka määrättiin kokonaisuudessaan ehdollisena.

Marraskuussa 2023 poliisi ampui kuoliaaksi myös 17-vuotias Christos Michalopouloksen.

Jokainen näistä menetetyistä ihmishengistä on liikaa.

Yhteiskunnissamme tällaiset tapaukset muodostavat silti huolestuttavan mallin, jota ylläpitävät rankaisemattomuus, poliittinen hiljaisuus ja rasistisen väkivallan suvaitseminen.

Näiden nuorten perheet lähtivät kaduille. Tällä kertaa kansalaiset ja oikeusoppineet seisoivat heidän rinnallaan.

Äidit pitivät esillä banderollia, jossa luki suurin kirjaimin: "Justis".

Kirjoitusvirhe ei ollut vahinko – se oli syrjinnästä kumpuava hätähuuto, joka alkoi vetoomuksella lasten oikeudesta käydä koulua.

Se oli jyrisevä omanarvontunnon ja voimaantumisen vaatimus yhteisöiltä,

Valokuvaaja Achilleas Chiras otti tämän kuvan Thessalonikissa 16-vuotiaan Kostasin hautajaisissa. Kostas kuoli joulukuussa 2022 poliisin ammuttua häntä väitetysti maksamatta jätetystä polttoainelaskusta syntyneen takaa-ajon aikana. Chiras on Journalism Excellence Awards -palkinnon voittaja vuodelta 2024. (EU:n ja Euroopan neuvoston yhteinen EQUIROM-ohjelma)

Saksan Heidelbergissa sijaitsevassa Saksan sintien ja romanien dokumentaatio- ja kulttuurikeskuksessa on huone, jossa kunnioitetaan sintien ja romanien kansanmurhan uhreja.

RESILIENSSIN TAIDE

Historiaa opiksi – kulttuuria juhlistettavaksi

Siitä on nyt yli kymmenen vuotta. Matkustin turistina Saksassa, kun juna toi minut Heidelbergin yliopistokaupunkiin. Nuoret istuskelivat auringossa juomassa kahvia. Veneet lipuivat laiskasti joella.

Sitten tien mutkassa näin kyltin: ”Pysyvä näyttely sintien ja romanien holokaustista”, joka dokumentoi heidän toisen maailmansodan aikana kohtaamiaan julmuuksia – heidän historiaansa, joka kulki kuuden miljoonan eurooppalaisen juutalaisen järjestelmällisen murhan ja miljoonien muiden vainon ja tappamisen rinnalla.⁷⁸

Astuin sisään.

Seisoin pitkään erään valokuvan edessä.

Se esitti natsihallinnon aikana suoritettua ”rotututkimusta”.

Natsi-Saksan rodullisen hygienian ja väestöbiologian tutkimuslaitos laati sinti- ja romaniväestön sukupuun, valokuvasi heidät, kirjasi heidän fyysiset piirteensä – silmien värin, hiusten värin, veriryhmän ja arkistoi tiedot. Tavoitteena oli luokitella ja jäljittää sinti- ja romaniväestö, jota pidettiin ”rodullisesti alempiarvoisena” ja jota vainottiin järjestelmässä, joka yhdisti syntyperän rikollisuuteen.

Heitä kohdeltiin jo lähtökohtaisesti syyllisiksi oletettuina.

Seurauksena oli noin 500 000 ihmisen karkottaminen, kiduttaminen ja murhaaminen – Samudaripen eli romanien holokausti.⁷⁹

Silti vuosikymmenten ajan heidän kansanmurhansa historia pysyi marginaalissa, kieltämisen ja romanivastaisuuden peitossa.

Mutta vaikka maailma kieltäytyi kuuntelemasta, jotkut jatkoivat totuuden kertomista.

Totuus paljastui – mutta meillä on vielä pitkä matka edessä

Heidelbergissä Romani Rose odottaa minua sintien ja romanien holokaustia käsittelevän muistonäyttelyn sisäänkäynnin luona.⁸⁰

Tällä kertaa en ole turisti – tulin häneltä Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettuna saamani kirjeen vuoksi.

Rose menetti kolmetoista perheenjäsentään kuolemanleireillä. Hän puhuu heistä ja niistä, jotka selvisivät hengissä.

Rosen perhe oli omistanut elokuvateatterin. Sodan jälkeen he päättivät jäädä Saksaan. Se oli heidän kotimaansa.

Natsihallinnon romahdettua sen uhreille tarjottiin tunnustusta ja korvauksia. Sinti- ja romanikansoja ei kuitenkaan tunnustettu rodullisen vainon uhreiksi.⁸¹

”Samat virkamiehet, jotka olivat palvelleet Kolmatta valtakuntaa, työskentelivät edelleen poliisissa

Romani Rose on Saksan sintien ja romanien dokumentaatio- ja kulttuurikeskuksen johtaja ja Saksan sintien ja romanien keskusneuvoston puheenjohtaja.

kansallissosialismin kaatumisen jälkeen”, Rose sanoo. ”He päättivät, että sintit ja romanit eivät ansainneet korvauksia, ja oikeuttivat näin omat julmuutensa.”

Rose ja muut hänen sukupolvensa edustajat olivat kuitenkin päättäneet tehdä lopun syrjinnälle ja varmistaa, että natsien sintien ja romanien kansanmurha tunnustettaisiin.

”Pitkäperjantaina vuonna 1980 kaksitoista sintiä aloitti nälkälakon Dachausssa”, Rose muistelee puhuessaan saksalaisten sintien ja romanien vuosikymmeniä kestäneen kansalaisoikeustyön monista merkkipaaluista.⁸² ”Se oli väkevä moraalinen teko, varsinkin kun osa lakkoilijoista oli itse henkiin jääneitä.”

Vuonna 1982 Saksan hallitus tunnusti virallisesti sintien ja romanien kansanmurhan.⁸³

Nykyään kansainvälinen ja eurooppalainen muistaminen⁸⁴ on syvästi merkityksellistä yhteisöille ja meille kaikille. Se on kehoitus muistaa, sitoutua yhtenäisyyteen ja estää historian toistuminen.

Heidelbergin saksalaisten sintien ja romanien dokumentaatio- ja kulttuurikeskus sekä sen näyttelyt ovat tulosta pitkästä taistelusta tunnustuksen, muistamisen ja tasa-arvoisen kulttuurisen osallistumisen puolesta.

Romani Rose kertoo ylpäänä, kuinka Saksassa poliisiopiskelijat vierailevat nykyisin keskuksessa osana

pakollista koulutustaan. Historia ei nimittäin voi jäädä pelkästään symboliseksi tunnustukseksi – sitä on tehtävä näkyväksi, opetettava ja juurrutettava yleiseen tietoisuuteen. Totuuden kertominen – varhain, selkeästi ja johdonmukaisesti – on elintärkeää.

Dokumentoinnin ja opettamisen avulla paljastetaan romaneiden historian tosiasiat Euroopassa: heidän kohtaamansa kauhut ja epäoikeudenmukaisuudet, vuosisatojen orjuus,⁸⁵ jatkuva vaino ja kansanmurha.

Ja tämän ohella myös yhteisöjen voima ja sinnikkyys. Heidän taiteensa vastarinnan keinona. Heidän identiteettinsä rikkaus.

Monipuolinen, kaunis ja rikas

Romanien ja travellereiden taide ja kulttuuri eivät ole erillisiä heidän historiastaan Euroopassa – ne ovat sen ytimessä. Heidän monimuotoiset identiteettinsä ovat osa eurooppalaista kulttuurien kudelmaa, vaikka heidän panoksensa ja vaikutuksensa ovatkin usein jääneet vaille tunnustusta.

Eurooppalaisen taiteen ikoneissa on romanivaikutteita tai jopa romanijuuria. Flamenco on romanien vastarinnasta syntynyt taidemuoto, joka myöhemmin hyväksyttiin Espanjan kansallisperinnöksi.

Michael Collins lukitsee asuntovaunun Avila Parkin leirintäpaikalla Dublinissa. Vaunu on hänen setänsä James Collinsin rakentama, ja he käyttävät sitä kierrellessään Irlantia ja kertovat samalla vaunun historiasta.

Beethovenin seitsemännen sinfonian eloisa rondo, monet osat Liszin, Brahmsin, Sarasaten, Dvorakin, Ravelin (ja monien muiden) musiikkiteoksista ovat saaneet inspiraationsa romanimusiikin perinteistä tai sisältävät niitä. Eikä lista pääty tähän.

Dublinissa minulle kerrottiin, että monet irlantilaiset travellerit kamppailevat edelleen tämän kanssa – heidät on tunnustettu alkuperäisvähemmistökansaksi vuodesta 2017 lähtien, mutta heidän kieltään, taiteellisuuttaan ja nomadisten perinteidensä perustaa, vuosisatoja vanhaa hevoskasvatuskulttuuria, ylenkatsotaan edelleen.⁸⁶

”Romanit saapuivat Eurooppaan tuhat vuotta sitten”, sanoo kulttuuriteoreetikko Timea Junghaus. ”Ja

väkivaltaisen historian, jopa orjuuden ja kansanmurhan, läpi olemme onnistuneet säilyttämään perintömme, kulttuurimme ja kielemme.”

”Se on sinnikkyuden kulttuuri”, hän lisää. ”Sitä pitävät elossa romaninaiset, jotka määrätietoisesti välittävät tarinoitamme sukupolvelta toiselle – vaalivat perheitään ja esi-isänsä historiaa muistoilla ja ylpeydellä.”

Taiteilijat, kuten Papusza ja Ceija Stojka, antoivat äänen romaninaisten arvokkuudelle ja ihmisyydelle ja puhuivat sensuuria, sortoa ja väkivaltaa vastaan omista yhteisöissään ja niiden ulkopuolella.⁸⁷

Junghaus on nykytaiteen kuraattori ja Euroopan romanien taide- ja kulttuuri-instituutin (ERIAC) johtaja.

*Pojat ajamassa hevoscärryä
Limerickissä, Irlannissa.*

ERIAC on Euroopan neuvoston, Open Society Foundationsin ja romanijohtajien aloitteen – Euroopan romanien taide- ja kulttuuri-instituutin allianssin yhteinen hanke, joka käynnistettiin vuonna 2017. ERIAC edistää romanikulttuuria kaikkialla Euroopassa, jakaa tietoa romanitaiteesta ja torjuu romanivastaisuutta.⁸⁸

Hän puhuu ihaillen romanitaiteilijoiden uudesta aallosta ja heidän näkyvyydestään, niin Netflix-tuotantojen tähtinä kuin käsintehtyjen korujen valmistajina.

Kuvataiteessa romanien töitä on näytteillä suurissa instituutioissa ja biennaaleissa, ja he saavat arvostettuja residenssejä. Elokuvataiteessa romaniohjaajat ovat saamassa jalansijaa, erityisesti dokumenttielokuvien ja yhteisiä inhimillisiä arvoja käsittelevien lyhytelokuvien tekijöinä.

Romanikirjallisuus on astumassa uuteen aikakauteen. Romanikirjailijat ottavat omaa paikkaansa maailman kirjallisuuden kartalla.

”Ja musiikissa, flamencosta klassiseen musiikkiin, perinne jatkuu vertaansa vailla olevalla taituruudella ja elinvoimalla”, Junghaus lisää.

Mutta ennen kaikkea romani- ja traveller-taiteilijat haastavat sitä vääristeltä kuvaa, jota mediassa ja kulttuurin tuotannossa on esitetty vuosikymmeniä. He luovat uutta kieltä – ylpeyden, vapautumisen, itsemääräämisoikeuden ja tekijyyden kieltä.

Romanitaiteilija, holokaustiselviytyjä Ceija Stojkan (1933–2013) maalaus Kuolema – romanien juna Auschwitz-Birkenauhun (1992). Itsekin keskitysleirille joutunut Stojka taisteli romanien kansanmurhan kieltämistä ja unohtamista sekä Euroopassa hyvin yleistä romanivastaisuutta vastaan. Teos kuuluu Brnon Romanikulttuurimuseon kokoelmiin.

Tämä on ohi: Opre Roma!

"Romanit ovat kahlitaan jatkuvasti karikatyyrimäisiin esityksiin", Junghaus sanoo pohtiessaan tunnettujen itäeurooppalaisten elokuvien pilkallisia kuvauksia. "Tämä on visuaalista väkivaltaa."

Eikä se rajoitu vain yhteen alueeseen.

"He pilkkaavat romaneja ja esittävät meidät vain rikollisina ja hylkiöinä", sanoo entinen espanjalainen kansanedustaja Ismael Cortés Gómez, joka on omistautunut ERIACin hallituksen jäsenenä näiden stereotyyppien torjumiseen ja romanikulttuurin edistämiseen.

Hän ja Junghaus viittaavat kuitenkin toiseenkin, vähemmän näkyvään vääryyteen: siihen, että romaniyhteisöiltä kielletään oikeus päästä käsiksi omaan kulttuuriperintönsä.

"Valtiollisissa kokoelmissa on yli 30 000 romanien taideteosta", Junghaus kertoo. "Silti romanit eivät pääse niihin käsiksi."

"Yli kaksi miljoonaa valokuvaa esi-isistämme on arkistoituina etnografisiin museoihin ja arkistoihin", Junghaus lisää. "Mutta niihin ei ole merkitty romaninimiä. Niissä on keräilijöiden ja antropologien nimet."

Romaniyhteisöjen taistelu oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon puolesta puhkesi vuonna 1971 Lontoossa pidetyssä ensimmäisessä romanien maailmankongressissa vahvalla päätöksellä: "Tämä on ohi!"⁸⁹

Heidän valitsemastaan lipusta, hymnistä ja motosta "Opre Roma!" – "Nouse ylös, romani!" – tuli symboleita heidän vaatimukselleen oikeutetusta asemasta historiallisina poliittisina toimijoina.

He ryhtyivät vaatimaan takaisin itsemääräämisoikeuttaan ja määrittelemään uudelleen sitä, miten heidät nähdään.

He eivät enää olleet muiden kertomusten kohteita. Heitä ei enää vaiennettaisi epäinhimillisen kuvaston kautta.

He kertoisivat itse oman tarinansa – selkeästi ja arvokkaasti.

Strasbourgissa käveltiin 8. huhtikuuta 2025 romanien lipun kanssa kansainvälisen romanien päivän kunniaksi.

Sukaripe, sielun kauneus

‘Katsokaamme nyt hyvin erilaista romanikuvausta’, Junghaus sanoo puhuessaan nykyajan romanivalokuvaajan työstä.

Kuviin on ikuistettu juhlahetkiä, mielenosoituksia sekä romani- ja sintitaiteilijoita vastaanottamassa palkintoja tai astumassa lavalle aplodien saattelemina.

Näissä valokuvissa he näkyvät sellaisina kuin ovat: lahjakkaina, itsevarmoina, visionääreinä – identiteettinsä hyväksyen ja muutosta johtaen. Tutkiessani kuvia ajattelen nuoria romani- ja traveller-naisia ja -miehiä, jotka jakavat tuskan lapsuudesta vailla roolimalleja omista yhteisöistään.

”Varttuessani en nähnyt ketään itseni näköistä missään myönteisessä roolissa. Sen puuttuminen on syvästi vahingollista”, sanoo näyttelijä, elokuvantekijä ja ARTivisti eli taiteilija-aktivisti Alina Șerban muistellessaan lapsuuttaan Romaniassa.

”Representaatio on valtaa. Haluan romanityttöjen tietävän, että heidän identiteettinsä on voiman lähde, ei häpeän”, hän lisää.

Spyros, 25-vuotias romani Kreikasta, kertoi ihailemastaan laulajasta, joka kerran paljasti romaniperintönsä mutta joutui heti levy-yhtiönsä painostamana perumaan sanansa. Kuten monet sukupolvensa edustajat, Spyros halusi nähdä yhteisönsä edustajien paitsi menestyvän myös osoittavan olevansa samalla ylpeitä juuristaan.

Spyros on yksi kuudesta nuoresta romanista, jotka ovat Kreikassa televisiokanavilla ja sosiaalisessa mediassa esitetyn kampanjan keskiössä.

Kampanjan motto oli yksi sana: ”Sukaripe”.⁹⁰

”Se tarkoittaa ’sielun kauneutta’”, Spyros sanoo ylpeänä. ”Se tulee kielestämme, romanista.”

Amatsonit ja taistelijat

Hilja Grönfors esiintyi loppuunmyydylle yleisölle Helsingin Musiikkitalossa kunnioittaen romanimusiikin perintöä, jota hän on kantanut mukanaan koko elämänsä.

”Se oli ainutlaatuinen hetki”, folkmuusikko, Taideyliopiston kunniatohtori ja Suomen Akatemian jäsen sanoo liikuttuneena. ”Olemme asuneet Suomessa vuosisatoja, mutta monet ihmiset eivät ole koskaan kuulleet romanien musiikkia. Vielä harvemmat tuntevat kieleämme. Toivon, että musiikki voi avata sydämiä.”

Hän laulaa lumoavan melodian a cappella. Sitten hän selittää, mitä merkityksiä näillä lauluilla on.

”Meidän kulttuurissamme tärkeintä on yhteiselo. Toisten silmiin katsominen. Siten muutos alkaa. Laulumme varoittavat, opettavat ja vahvistavat. Laulaessani jaan tarinoita lapsuudestani – välitän arvojamme eteenpäin.”

Hilja ja hänen sisarensa Helena, joka on pedagogi ja tekstiilitaiteilija, työskentelevät myös Suomen romanikulttuurin museossa⁹¹, jossa he pitävät yllä

Hilja ja Helena Grönfors, Suomi. Hilja on folkmuusikko, jolle on myönnetty Helsingin taideyliopiston kunniatohtorin arvonimi, ja hän on myös Suomen Akatemian jäsen. Helena on pedagogi ja tekstiilitaiteilija.

perinteisiä käsityötaitoja, järjestävät työpajoja ja opettavat romanikieltä.

Romanikielen opettaminen, kuten romanien ja travellerien taiteen ja kulttuurin säilyttäminen ja juhlistaminen, on vastarintaa. Vastarintaa häivyttämistä vastaan. Vastarintaa vääristelyä vastaan. Vastarintaa hiljaisuutta vastaan.

"ARTivistina oleminen tarkoittaa luovuuden ja elämäkokemuksen käyttämistä epäoikeudenmukaisuuden haastamiseen ja näkymättömiin häivytettyjen näkyväksi tekemiseen. En valinnut taidetta ylellisyytenä. Valitsin sen, koska minulla ei ollut muuta keinoa selviytyä, puhua, tulla nähdyksi", Şerban sanoo.

Jokaisessa maassa, jossa vierailin, näin naiset muistin säilyttäjinä ja muutoksen katalyyttinä.

Romaninaistaiteilijat – runoilijat, kirjailijat, elokuvantekijät, muusikot – ovat tämän toiminnan ytimessä. Työnsä

kautta he yhdistävät sukupolvia, rikkovat hiljaisuuksia ja puhuvat järkähtämättömiä totuuksia.

"Totuuden kertominen elokuvien, teatterin ja tarinankerronnan kautta on vastarinnan teko. Ilman muistoja ei voi olla oikeudenmukaisuutta", Şerban jatkaa. "Olemme amatsoneja ja taistelijoita. Olemme vastakulttuurista kaikelle rasismille", Junghaus lisää.

On 8. huhtikuuta, kansainvälinen romanien päivä.

Strasbourgissa, Ranskassa, kokoontumme eri puolilta Eurooppaa kotoisin olevien romani- ja traveller- nuorten kanssa ja heitämme jokeen punaisia kukkia – muistamisen, toivon ja solidaarisuuden symboleita.

Ja minulla on mukana romaninaisen sanat:

"Taistelumme on osoittaa maailmalle, että romaneilla on ylpeyttä ja omanarvontuntoa. Kunnioituksella on ääni – monia ääniä, ei koskaan hiljaisuutta."

Kansainvälisenä romanien päivänä 2025 Strasbourgissa Euroopan neuvoston rakennuksen lähellä sijaitsevalta kävelysillalta heitettiin jokeen kukkia.

TEEMMEKÖ TARPEEKSI PYSÄYTTÄÄKSEMME YHDEN EUROOPAN SUURIMMISTA IHMISOIKEUSSKANDAALISTA?

Koneisto, jonka tarkoituksena on suojella

Näiden sivujen kautta olemme kulkeneet yhdessä pitkän matkan.

Tällä tiellä romaninaiset ja -tytöt, romanien ja travellerien muutoksentekijät sekä liittolaiset ovat anteliaasti jakaneet tarinoitaan vastarinnasta, toivosta ja menestyksestä.

Mutta mitä me teemme – instituutioina, yhteiskuntina?

Sillä aivan kuten politiikka ja suojelutoimet jättävät jälkensä, niin tekevät myös välinpitämättömyys ja toimimatta jättäminen. Kaikki kirjoitetaan ihmisten kehoihin ja sieluihin – meihin kaikkiin, jotka jaamme tämän maailman.

Kukaan ei voi sanoa, ettei tiennyt. Saatavilla oleva tieto, vaikka se onkin puutteellista, on raskauttavaa. Tiedämme totuuden: eriarvoisuuden ja hyväksikäytön taustalla ovat rasismi, syrjintä ja syvälle juurtunut epäoikeudenmukaisuus.

Vinoutuneet valtarakenteet, yhteisöjen jatkuva syrjäyttäminen ja äärimmäinen puute.

Mikään näistä ei lopu pelkillä hyvillä aikomuksilla tai paperille jäävillä lupauksilla.

Ihmisoikeuksia suojeleva järjestelmä koostuu monisyydestä, toisiinsa vaikuttavien instituutioiden, lakien, kumppanuuksien ja mekanismien verkostosta.

Syvennyttäänpä joihinkin näistä, tietäen, että ne ovat keskeneräisiä ja että parannettavaa on vielä paljon.

Eurooppalaiset suojelun kehukset

Vuosia sitten Euroopan neuvosto ja Euroopan unioni (EU) sitoutuivat juhlallisesti parantamaan romaneiden ja travellerien elämää jäsenvaltioissaan.⁹²

Ne ovat asettaneet standardeja, käynnistäneet uusia aloitteita ja yhdistäneet voimansa⁹³ – sekä myöntäneet rahoitusta – nopeuttaakseen Euroopan toimia romanien ja travellerien oikeuksien turvaamiseksi ja edistämiseksi.

On olemassa selkeitä saavutuksia, joita voidaan jakaa ja toistaa laajemmin.

Silti tavoitteiden ja todellisuuden välinen kuilu on edelleen valtava. Liian usein edistyminen on rajallista ja epätasaista, ja joissakin maissa tämän kuilun kaventaminen on tullut entistäkin kiireellisemmäksi.

On aika kohdata tämä todellisuus ja siirtyä eteenpäin lyhytaikaisista toimenpiteistä, rajallisesta (ja usein saavuttamattomasta) rahoituksesta, heikoista kansallisista elimistä ja symbolisista aloitteista.

Todelliseen muutokseen tarvitaan muutamia välttämättömiä tekijöitä. Selkeät prioriteetit, vakaa ja strateginen rahoitus, joka vastaa todellisia tarpeita, kokonaisvaltainen lähestymistapa sekä vahva valvonta ja vastuuvetäminen. On tärkeää tehdä yhteistyötä romanien ja travellerien kanssa, tuoda esiin ennakkoluulot ja kehittää yhdessä parannuksia.

Olennaista on visio ja poliittinen tahto – ideoiden siirtäminen paperilta teoiksi ja sinnikkyys johdonmukaisen muutoksen toteuttamisessa.

Euroopan unionin toimielimistä, hallitusten johtajista paikallisviranomaisiin, rahoittajiin ja kaikkiin, joilla on valtaa olla tukena – tämän sitoumuksen on oltava syvällinen. Solidaarisuus on ratkaisevan tärkeää.

Yhteyksien luominen

Kun kaikki palaset lokahtavat paikoilleen, syntyy kokonaiskuva: visio kestävästä muutoksesta.

Tarpeiden, politiikan ja rahoituksen välinen tärkeä yhteys on muutettava johdonmukaiseksi, yhteisön palautteen ohjaamaksi toiminnaksi, joka tuottaa tuloksia tehokkaasti, kunnioittavasti, oikea-aikaisesti – ja niin kauan kuin sitä tarvitaan.

”Jotta voimme todella vastata romaniväestön monisyyisiin haasteisiin, meidän on omaksuttava kunnianhimoisempi eurooppalainen näkökulma, jossa tunnustetaan ongelmien laajuus ja ollaan valmiita ratkaisemaan ne asianmukaisilla laajamittaisilla investoinneilla. Pienet, hajanaiset toimet eivät riitä”, toteaa Belén Sánchez-Rubio, Fundación Secretariado Gitanon kansainvälisen osaston johtaja. Fundación Secretariado Gitano vastaa EU:n rahastoista rahoitettavan romanien tasa-arvoa edistävän eurooppalaisen verkoston teknisestä sihteeristöstä.⁹⁴

Oikea lähestymistapa on kokonaisvaltainen, integroitu, yhteisökeskeinen ja pitkäjännitteinen. Se alkaa tunnustamalla, että rasismi on edelleen juurtunut yhteiskuntiimme ja instituutioihimme, ja sitoutumalla käyttämään kaikkia välineitä ja mekanismeja syrjinnän poistamiseksi kaikkialla, missä sitä esiintyy.

Lähestymistapa, jossa romani- ja traveller-naiset ja -tytöt otetaan huomioon – ei jälkikäteen, vaan osana alkuperäistä suunnitelmaa, jossa heidän on oltava keskeisiä osapuolia. Lähestymistapa, jossa pohditaan, miten toimenpiteet todella toimivat naisten ja tyttöjen kannalta ja miten vältetään heille haitallisia vaikutuksia.

Rajan vetäminen nykyhetkessä ja tulevaisuudessa

Tulosten saavuttamiseksi politiikan on myös toimittava edistymisen ja vastuuvetämisyyden vertailukohtana – hyödyntämällä täysimääräisesti kaikkia täytäntöönpanomekanismeja, mukaan lukien tehokas EU:n rikkomusmenettely.

On asetettava selkeät rajat, joita Euroopan unionin toimielimet eivät salli jäsenvaltioiden ylittää, ja lähetettävä selvä viesti siitä, että romanien ja travellerien ihmisoikeudet eivät ole neuvoteltavissa.

Tulevaisuudessa romanien ja travellerien ihmisoikeustilannetta ei saa sivuuttaa minkään alakohtaisten linjausten suunnittelussa, täytäntöönpanossa, seurannassa ja rahoituksessa. Kohdennettuja toimenpiteitä on yhdistettävä laajempiin viitekehyksiin – olipa kyse sitten kohtuuhintaisesta asumisesta, lapsiköyhyydestä, koulutuksesta tai vihreän ja digitaalisen siirtymän, kilpailukyvyyn ja innovoinnin edistämisestä. Valtavirtaistaminen ei saa koskaan tarkoittaa puutteenalaisimpien ihmisten unohtamista tai vähättelyä vaan sen on luotava johdonmukainen suojelujärjestelmä, joka ei jätä ketään jälkeen.

Paperilla todettava osallistaminen ei riitä. Se ei toimi ilman, että oikeat varat sijoitetaan oikealla tavalla sinne, missä niitä tarvitaan.

Asumus Tsairian asutusalueella Thessalonikissa.

Se, mitä emme halua nähdä

Investointien on ulotuttava myös toiseen tärkeään alueeseen: valtion instituutioihin juurtuneeseen rasismiin. Kouluihin, terveydenhuoltojärjestelmään ja muihin julkisiin palveluihin. Poliisiin ja

tuomioistuimiin. Vallan keskuksiin. Kyse ei ole yhdestä henkilöstä tai yhdestä virastosta. Kyse on järjestelmistä, jotka on rakennettu sulkemaan oletusarvoisesti romanit ja kiertolaiset ulkopuolelle – historiallisen eriarvoisuuden, syvälle juurtuneiden ennakkoluulojen ja heidät sivuuttavien päätösten kautta.

Jos haluamme vakavissamme edistää romanien ja travellerien ihmisoikeuksia, meidän on kohdattava rasismi siellä, missä se on juurtunut syvimmin.

”Romanivastaisuus on ehkä suurin este romanien integraatiolle”, sanoo Sheena Keller, sosiaalisen integraation asiantuntija ja romanien oikeuksien puolustaja, joka toimii tällä hetkellä ETA:n ja Norjan avustusrahojen vanhempana sektorivastaavana.

”Rahoitus ja kansalliset strategiat ovat olleet hitaita tarttumaan asiaan – ja totuus on, että tarvitaan enemmän kuin rahaa. Ministeriöt tarvitsevat tukea, asiantuntemusta ja ohjausta voidakseen laatia linjauksia, jotka ovat sekä tehokkaita että kunnioittavia. Niiden on myös oltava merkityksellisellä tavalla yhteydessä romaneihin.”

Toimenpiteiden on oltava monisuuntaisia, ja niissä on yhdistettävä ennakoiva tuki, kuten valmiuksien kehittäminen, ja jämäkkä reagointi – vastuuvellvollisuus ja korjaavat toimenpiteet – rikkomuksiin.

Tuki kuitenkin usein puuttuu usein tai perutaan juuri siellä, missä sillä voisi olla ratkaiseva vaikutus – strateginen oikeudenkäynti on tästä räikeä esimerkki.

Kun Euroopan ihmisoikeustuomioistuin antoi tuomionsa Pohjois-Makedonian Elmazova-tapauksessa – jota käsitelimme aiemmin – se oli isku koulujen segregaatiolle ja pakotti kansalliset viranomaiset ja muut toimimaan.

Tuomioistuimen muistakin tuomioista⁹⁵ huolimatta monille romani- ja traveller-yhteisöille tällaiset oikeudelliset voitot – joiden vaikutus ulottuu kauas oikeussalin ulkopuolelle – ovat todellisuudessa edelleen harvinaisia.

Miksi näin on?

Syitä on monia, muun muassa haluttomuus investoida oikeudenkäynteihin, joiden lopullisena tavoitteena on saada avunantajat vastuuseen.

Mutta miten puolustajat voivat viedä asiat oikeuteen, jos heillä ei ole varaa maksaa asianajajan palkkioita tai edes toimiston valaistusta?

Jotkut järjestöt ovat kääntyneet pakon edessä Yhdysvaltojen puoleen saadakseen tukea – ja saaneetkin sitä, kunnes nykyinen hallinto leikkasi ihmisoikeuksien rahoitusta.

Tämä laukaisi nopeasti dominoefektin, joka syvensi kuilua ja pakotti monet sulkemaan ovensa tai työskentelemään ilman palkkaa.

Vaikka muiden rahoitusrakenteiden pitäisi lisätä panostaa vajeen täyttämiseksi, jotkut ovat itse asiassa leikkaamassa rahoituksiaan tai vetäytyneessä kokonaan juuri silloin, kun niitä tarvitaan eniten.⁹⁶

Keskushallinnot – nimellisesti johtava toimija, mutta ei aina käytännössä

Itse asiassa romaneita ja travelleriteitä käsitellään harvoin poliittisena prioriteettina. Kansallisista osallisuusstrategioista monet ovat vaarassa jäädä tyhjiksi lupauksiksi, koska niiden täytäntöönpano, seuranta, rahoitus ja vastuuvellvollisuus puuttuvat.

EU ja Euroopan neuvosto tarjoavat ohjausta,

asiantuntemusta ja rahoitusta. Mutta jäsenvaltiot ja niiden keskushallinnot kantavat päävastuun päätöksistä, resurssien hallinnasta, toimenpiteiden koordinoinnista ja niiden tehokkaasta täytäntöönpanosta.

”EU on luonut kohdennettuja rahoitusvirtoja, mutta se, miten näitä varoja käytetään vai käytetäänkö ollenkaan, jää kunkin kansallisen hallituksen harkintaan”, Belén Sánchez-Rubio selittää.

Myös aika on yksi tekijä. ”Asenteiden muuttaminen, luottamuksen rakentaminen ja todellisten mahdollisuuksien luominen vievät aikaa. Rahoitus kuitenkin osoitetaan usein lyhyemmäksi ajaksi, jopa pidemmän aikavälin budjeteissa”, hän lisää.

”Tämä häiritsee prosesseja, jotka edellyttävät jatkuvuutta. Jos on käynnistetty opetusohjelma, jonka avulla lapset voivat saavuttaa tietyt vertailuarvot, ja rahoitus loppuu kesken, tuki katoaa – ja sen mukana myös lasten edistys.”

Liian usein virkamiehet ovat sokeita tällaisten häiriöiden todellisille vaikutuksille – ehkä siksi, että he eivät ole koskaan käyneet asutusalueella tai istuneet romaniperheen pöydässä tai siksi, että romani- ja traveller-yhteisöt eivät olleet mukana virallisten päätösten tekemisessä.

Mutta olen oppinut, että muutos syntyy usein läheisyydestä. Kun päätöksentekijät kohtaavat todellisuuden kasvotusten, jotain voi muuttua.

Muutos alkaa usein paikallistasolta – ja toimimatta jättäminen ei ole vaihtoehto

Vuosikymmenten työkokemuksen perusteella yksi asia on tullut selväksi: todellinen edistyminen alkaa usein pormestarista – tai päättyy tähän.

Paikallisviranomaiset ymmärtävät yhteisöjensä rakenteen – suhteet ja tarpeet, joita raportit harvoin kuvaavat. Heillä on avaimet saatavuuteen, tuttuuteen ja luottamukseen – elintärkeisiin välineisiin, joiden avulla todellisia tarpeita voidaan käsitellä arvokkaasti ja tarkasti. Nämä toimijat tuntevat yhteisönsä parhaiten.

Paikallisviranomaisien osalta skandaali ei kuitenkaan usein ole rahan puute, vaan sen väärinkäyttö.

Joissakin tapauksissa paikallisviranomaiset ovat jopa palauttaneet käyttämättömiä varoja – ei siksi, että tarpeet olisi täytetty, vaan siksi, että rahaa ei ole koskaan investoitu alunperinkään. Syynä on tahdon puute, pelko äänestäjien vastareaktiosta, asiantuntijoiden puute – ja rasismi.

Jotkut rahoittajat kehittävät nyt strategioita paikallisviranomaisien osallistumisen ja rahoituksen saatavuuden lisäämiseksi, myös tarjoamalla parempia yhteisrahoitusehtoja ja teknistä apua rahoitusmahdollisuuksien hakemiseen ja hankkeiden toteuttamiseen.

Käytännössä prosessi on usein vaikea.

”Olen nähnyt erinomaisia hankkeita, jotka eivät ole edenneet yksinkertaisesti siksi, että mikään paikallisviranomainen ei ole ollut halukas yhteistyöhön”, Keller sanoo. ”Jotkut pormestarit välttävät aktiivisesti kaikenlaista yhteyttä romanien hyväksi toteutettaviin hankkeisiin leimautumisen pelossa.”

Tuloksia nähdään usein silloin, kun rohkea paikallinen johtajuus, joka kestää vaalikausien yli, pystyy ylittämään henkilökohtaiset tavoitteet ja kytkemään osallistamisen politiikkaan, ei vain persoonaan.

Hajautetut valtuudet tuovat mukanaan myös haasteita: velvoitteita ilman kykyä hankkia riittävästi varoja tai asiantuntemusta, yhteistyön ja koordinoinnin puutteita sekä jakautuneita, epäselviä vastuuta, jotka lopulta pysäyttävät edistuksen – jälleen kerran ilman juurikaan vastuullisuutta.

Kreikassa Halandrin kunnan käynnistämä aloite, jolla varmistettiin romaniperheiden mahdollisuus muuttaa parempiin olosuhteisiin⁹⁷ – jonka mainitsin aiemmin – osoittaa haitat, joita aiheutuu, kun paikallisviranomaisilla ei ole riittäviä resursseja käsitellä yhteisöjen kohtaamia ongelmia.

Keskushallinnon on puututtava asiaan ja pidettävä kiinni valtion velvollisuudesta suojella ihmisoikeuksia. Hajauttamisen tulisi tarkoittaa parhaiden mahdollisten, paikallisiin olosuhteisiin räätälöityjen ratkaisujen varmistamista – ei tekosyytä vastuusta luopumiseen.

Kansalliset liittolaiset, jotka ovat aidosti mukana

Kansallisella tasolla ihmisoikeuksien ja tasa-arvon suojelemisesta vastaavat kansalliset instituutiot ovat romanien ja travellerien tärkeimpiä institutionaalisia liittolaisia. Ne voivat käsitellä yksittäisiä tapauksia, antaa panoksensa kansallisiin strategioihin ja toimintasuunnitelmiin, dokumentoida suojelun puutteita ja antaa suosituksia etenemistavoista, ja tarjota usein samalla uusia lähestymistapoja ja avata uusia uria.

*Vaska Bajramovska-Mustafa, Deputy Ombudsman,
North Macedonia.*

Muistatte ehkä, että Suomessa yhdenvertaisuusvaltuutettu tuki kahta nuorta romanikampaajaa, jotka oli irtisanottu työpaikoistaan perinteisten asujen käyttämisen vuoksi – tapaus loi merkittävän ennakkotapauksen.

Irlannissa lapsiasiavaltuutettu käynnisti travellereiden etujärjestöjen valituksen perusteella tutkinnan Spring Lanen leirintäpaikan surkeista olosuhteista.⁹⁸ Tutkimuksessa paljastui vakavia riskejä lasten terveydelle ja turvallisuudelle. Vastauksena tähän

vuonna 2024 ilmoitettiin 17,9 miljoonan euron investoinnista leirintäalueen täydelliseen kunnostamiseen – lupaava yhteistyöhanke paikallisten viranomaisten, riippumattomien instituutioiden ja yhteisön itsensä välillä.

Pohjois-Makedoniassa oikeusasiamies ja syrjinnän ehkäisemisen ja suojelun komissio (CPPD) ovat toistuvasti dokumentoineet romanilasten erottelua kouluissa ja antaneet viranomaisille suosituksia asian korjaamiseksi. CPPD on ottanut esille myös romaninaisten intersektionaalisen syrjinnän.⁹⁹

Slovakiassa kansallinen ihmisoikeuskeskus ja julkinen oikeusasiamies ovat korostaneet kiireellistä

tarvetta saada oikeutta romaninaisille, joille on tehty pakkosterilisaatio. Ne ovat myös dokumentoineet erilaisia erottelun muotoja, muun muassa koulutuksessa ja terveydenhuollossa.

Lokakuussa 2024 kokosin Strasbourgiin tasa-arvoelinten edustajia useista jäsenvaltioista keskustelemaan siitä, miten ne voivat varmistaa, että ne ovat aidosti saavutettavia yhteiskuntamme syrjäytetyille ryhmille, kuten romaneille ja traveller-yhteisöille.¹⁰⁰ Olin vaikuttunut joidenkin näiden instituutioiden dynaamisesta lähestymistavasta, sillä ne ovat säännöllisesti yhteydessä yhteisöihin ja vierailevat asutusalueilla. Keskustelimme myös siitä, kuinka tärkeää on varmistaa romani- ja traveller-yhteisöjen edustus instituutioiden hallituksissa ja henkilöstössä.

Silti kansalliset ihmisoikeuksien ja tasa-arvon suojeluun erikoistuneet instituutiot ovat yhä suuremman paineen alla. Niiden budjetteja leikataan, ja ne kohtaavat kasvavaa poliittista painetta. Vaikeat olosuhteet eivät kuitenkaan oikeuta valtioiden tuen vähentämistä. Päinvastoin, niiden vuoksi tuen lisääminen on entistäkin kiireellisempää.

”Ei mitään meistä ilman meitä”

Tässä koneistossa kansalaisyhteiskunta toimii väsymättömminkin – järjestöt, juristit, puolustajat, romani- ja traveller-yhteisöt itse ja niiden sisällä erityisesti naiset.

He kantavat paitsi epäoikeudenmukaisuuden taakkaa myös tietämystä sinnikkyydestä, monimuotoisuudesta, kollektiivisesta voimasta ja solidaarisuudesta. He ajavat muutosta, joka perustuu todisteisiin. He järjestäytyvät, puolustavat ja voimaannuttavat. He rakentavat luottamusta siellä, missä instituutiot ovat epäonnistuneet.

Ja vaikka he kohtaavat kaikenlaisia riskejä, heidän äänensä ei horju:

”Ei mitään meistä ilman meitä.”

Kansalaisyhteiskunta vaatii, että romanien ja kiertävien kansojen oikeuksia ei sysätä marginaaliin vaan tuodaan valtavirran agendojen ytimeen – osana eurooppalaista yhteiskuntarakennetta. Se kehottaa rahoittajia ja rahoitusrakenteita tekemään yhteistyötä yhteisöjen kanssa alusta alkaen – rahoittamalla ja kohdentamalla investointeja niiden tarpeiden mukaan – eikä vain täyttämään projektikohtaisten avustusten vaatimuksia.

Silti kuukausi toisensa jälkeen monet näistä organisaatioista toimivat romahduksen partaalla, ja niiden selviytyminen riippuu lyhytaikaisten avustusten saamisesta, mikä riittää hädin tuskin päivittäisen toiminnan ylläpitämiseen ja jättää vain vähän tilaa kasvulle tai innovoinnille.

Yllä: E-Romnja-järjestön puheenjohtaja Carmen Gheorghe. Järjestö tukee romaninaisten ja -tyttöjen ihmisoikeuksia Romaniassa.

Alla: Romaninaiset tekevät yhdessä ruokaa ennen E-Romnjan kokousta.

Niiden toiminta on vaarassa keskittyä lahjoittajien odotuksiin sen sijaan, että ne voisivat vastata aitoihin tarpeisiin. Niiden rooli voi supistua ennalta määriteltyjen rahoituslinjojen palveluntarjoajiksi.

”Julkisia varoja hallinnoidaan yleensä ennalta määriteltyjen kehysten ja prioriteettien mukaisesti, ja lopulta ne riippuvat siitä, mitkä hankkeet hakevat rahoitusta. Intersektionaalisuuden sisällyttäminen rahoitusrakenteisiin ei ole helppoa”, Sheena Keller selittää puhuessaan todellisen kysynnän mukaisen rahoituksen puutteista. ”Tarvitsemme erityisiä rahoitushakua, jotka keskittyvät nimenomaisesti ja yksinomaan romaninaisten tukemiseen.”

”Meidän on saatava loppu sille, että meidät pidetään ulkopuolella politiikasta, ohjelmista, päätöksistä ja instituutioista, joissa suunnitellaan ja toteutetaan romaninaisten hankkeita ilman heitä”, sanoo E-Romnja-järjestön puheenjohtaja Carmen Gheorghe.

”Romaninaiisiin ja -tyttöihin – ja niihin, jotka puolustavat heitä – on luotettava oman elämänsä asiantuntijoina. Tämä tarkoittaa heidän aloitteidensa suoraa rahoittamista, heidän kutsumistaan mukaan päätöksentekoon ja sen varmistamista, että heidän ääntensä ei vain kuulla vaan myös kunnioitetaan ja otetaan huomioon”, korostaa romanialainen romaninäyttelijä, elokuvantekijä ja ARTivisti Alina Șerban.

Rajoitettu rahoitus on edelleen ongelma. Rahoitusmallit edellyttävät usein, että kentällä toimivat organisaatiot maksavat kustannukset itse, ja korvaukset viivästyvät kuukausia – epätasainen järjestelmä suosii varakkaita ja pakottaa harvat kansalaisyhteiskunnan toimijat kilpailemaan keskenään jo ennestään niukoista rahoitusvaroista. Maksuvalmius muodostaa esteen niille, joilla ei ole taloudellista joustavuutta, kuten pienemmille ruohonjuuritason järjestöille. Ilman perusrahoitusta, joka pitää ne pystyssä, selviytyminen on päivittäistä taistelua.

Silti juuri tällaiset järjestöt kutsutaan täyttämään kaikki valtion jättämät aukot. Ne ovat paikalla, kun kukaan muu ei ole.

”Olemme enemmän kuin tarinoita taistelusta – olemme muutoksen arkkitehteja”, sanoi Almedina Skenderi, nuori romaniaktivisti kansalaisjärjestö Voice of Roma, Ashkali and Egyptians in Kosovo*:sta, kansainvälisen romanipäivän juhlallisuuksissa Strasbourgissa 8. huhtikuuta 2025.101

Minäkin uskon siihen.

Olen oppinut sen tytöiltä ja pojilta, jotka kertovat totuuden ylpeänä. Lapsilta, jotka kieltäytyvät elämästä rajoissa, joita he eivät ole itse valinneet.

”Meillä on suuria tavoitteita tulevaisuudellemme. Olkaamme ylpeitä.”

Ja se on meidän vastuullamme – meidän ei pidä vain kuunnella vaan meidän on hyödynnettävä ihmisoikeuksien suojelujärjestelmän koko voima ja luotava yhteisöille mahdollisuuksia rakentaa tulevaisuus omilla ehdoillaan.

Podcastaaja ja romaniaktivisti Almedina Skenderi, Voice of Roma, Ashkali and Egyptians in Kosovo*-kansalaisjärjestö.

MEILLÄ ON KIIRE

Thessalonikin laitamilla, kesäkuussa 2024, joukko pieniä romanilapsia kerääntyi ympärilleni ja kertoi minulle unelmistaan tulla lentäjiksi, asianajajiksi, kosmetologeiksi...

Muissa osissa Eurooppaa kuulen muita unelmia: "Unelmoin, että olisimme kaikki tasa-arvoisia."

"Haluan vain kunnollisen paikan asua."

"Haaveilen, että sadat naiset ja tytöt marssivat kaduilla ylpeinä, ottamassa itselleen tilaa kuten kaikki muutkin."

"Haaveilen, että traveller-lapset juhlistavat kulttuuriaan, ovat omia itsejään ja saavat mahdollisuuksia."

En tiedä, toteutuvatko nämä unelmat koskaan. Toivon todellakin, että näin käy. Mutta sen tiedän, että jotta nämä unelmat toteutuisivat, on ryhdyttävä toimeen.

Ensinnäkin meidän on vastustettava rasismia. Välinpitämättömyyttä. Epäoikeudenmukaisuutta.

Meidän on tehtävä loppu yhteiskuntiimme syvälle juurtuneesta rasismista ja syrjinnästä – sellaisesta, joka sivuuttaa ja vaientaa romanit ja travellerit, suvaitsee poliisiväkivaltaa, erottelee lapset kouluissa ja naiset synnytysosastoilla ja sulkee heidät pois työpaikoilta ja naapurustoista.

Sellaisesta, joka pakottaa ihmiset taistelemaan päivittäin oikeuksistaan ja arvokkuudestaan ja joskus jopa selviytymisestään – yhteiskunnissa, joiden pitäisi puolustaa ihmisoikeuksia, demokratiaa ja oikeusvaltiota.

Meidän kaikkien vastuulla on murtaa syrjäytymisen julma umpikuja.

Eurooppa ja sen instituutiot, kansalliset hallitukset, alue- ja paikallisviranomaiset jakavat kaikki tämän velvollisuuden – varmistaa, että kukaan ei jää jälkeen 102.

Meidän on vastustettava narratiiveja, jotka jakavat maailman "meihin" ja "niihin".

Meidän on ravisteltava koko yhteiskuntaa, joka ei reagoi kaikkiin epäoikeudenmukaisuuksiin samalla kiireellisyydellä ja empatialla.

Meidän on purettava naisten ja tyttöjen voimaantumisen esteet. Meidän on kuunneltava naisia ja tyttöjä, tuettava heitä ja tarjottava heille tilaa ja mahdollisuuksia puolustaa oikeuksiaan ja johtaa muutosta.

Tukea aidosti romanien ja travellerien johtamia aloitteita. Erityisesti niitä, jotka asettavat keskiöön naisten ja tyttöjen ihmisoikeudet. Ei vain sanoilla, vaan todellisilla toimilla: muuttamalla valtadynamiikkaa, jakamalla resursseja uudelleen ja asettamalla heidän tarpeensa ja prioriteettinsa keskiöön.

Kiinnitä huomiota niihin, jotka kohtaavat suvaitsemattomuutta identiteettinsä tiettyjen vuorovaikutteisten osa-alueiden suhteen, ja suojaa heitä intersektionaalisen syrjinnän kumuloituvilta vaikutuksilta.

Älä unohda paikallistasoa. Investoi ruohonjuuritason aloitteisiin, yhteisöjen voimaannuttamiseen ja kehittämiseen.

Varmista, että tekniset puitteet, byrokraattiset säännöt ja rahoitusmekanismit vastaavat yhteisöjen ja yksilöiden todellisia tarpeita.

Tämän matkan aikana olen kutsunut teidät katsomaan peiliin – pohtimaan, kyseenalaistamaan oletuksianne ja osoittamaan solidaarisuutta.

Meidän on tehtävä tämä nyt, koska meillä on aidosti kiire.

Kaikki tarvitsemamme on jo täällä – tieto, hyvät käytännöt, työkalut.

Meidän on vain löydettävä tahto käyttää niitä.

*Tyttö Tsairian asutusalueella
Thessalonikissa.*

VASTUU ON MEILLÄ

Kehotus toimintaan

Jokainen meistä on vastuussa sellaisen maailman rakentamisesta, jossa kaikki elävät turvallisesti ja arvokkaasti.

Meidän on kohdattava se tosiasia, että yhteiskuntiemme epäoikeudenmukaisuudet koskevat meitä kaikkia.

Nykypäivän ennakkoluulot, rasismi ja syrjintä romaneja ja travellereita kohtaan juontavat juurensa vuosisatojen väkivallasta ja syrjinnästä – mikä paljastaa karusti yhteisen epäonnistumisemme.

Meidän kaikkien, minun ja sinun, tehtävänä on muuttaa tämä tilanne. Meidän on rikottava välinpitämättömyyden hiljaisuus ja korotettava äänemme.

Haastettava stereotypiat ja vastustettava epätasa-arvoa ja epäoikeudenmukaisuutta jokapäiväisessä elämässämme.

Vaadittava, että kaikki – niin yksilöt kuin instituutiotkin – kunnioittavat lakia, täyttävät velvollisuutensa ja muuttavat sanat teoiksi.

Jokaisen meistä ja meidän kaikkien yhdessä tulee nyt

tunnistaa ja tuomita romanivastaisuus ja syrjintä; torjua sitä kaikilla tasoilla, kaikissa paikoissa ja kaikin käytettävissä olevin keinoin,

kuunnella ja kunnioittaa romanien ja travellerien ääntä, erityisesti naisten ja tyttöjen ääntä, ja varmistaa, että he ovat mukana päätöksenteossa,

priorisoida ja sitoutua täysin edistämään romanien ja travellerien ihmisoikeuksia kaikilla elämänalueilla,

auttaa rakentamaan ihmisarvoista elämää, jossa kuuluu kunnollinen koti, terveydenhuolto, laadukas ja osallistava koulutus, työpaikat ja turvaverkot kaikille,

uudistaa järjestelmiä kaikilla aloilla, jotta romanien ja travellerien tasa-arvo, oikeudenmukaisuus ja osallisuus toteutuvat,

pitää kaikki mukana ja varmistaa että resurssit ja toimet tavoittavat köyhät, eristyksissä olevat tai syrjinnän vuoksi syrjäytyneet henkilöt, riippumatta syistä,

kerätä tietoa romanien ja travellerien tilanteesta ja käyttää tietoa toimien mukauttamiseen,

suunnitella älykkäästi ja pitkällä aikavälillä yhdessä asianomaisten kanssa varmistaen, että politiikka ja varat vastaavat tarpeita,

*Tyttö leikkii Tsairian asutusalueella
Thessalonikissa.*

toimia sanojen mittaisesti ja ottaa vastuu, tehdä tehokasta yhteistyötä, noudattaa sitoumuksia ja vastata tuloksista,

tukea romanien ja travellerien kansalaisyhteiskuntaa oikeuksien toteutumisen valvonnassa, mahdollisuuksien luomisessa voimaannuttamiseksi ja tarvittaessa oikeustoimien toteuttamisessa,

torjua ja haastaa väärää tietoa ja vihaa; varmistaa, että romanit ja travellerit saavat nopeasti oikeutta, kun heidän oikeuksiaan loukataan,

lopettaa yhteisöjen kriminalisointi, vaatia poliisia vastuuseen, kun se kohdistaa toimia romaneihin ja travellereihin epäoikeudenmukaisesti, ja puolustaa heidän oikeuttaan oikeudenmukaiseen kohteluun kaikkien viranomaisten taholta,

tunnustaa, edistää ja juhlistaa romanien ja travellerien historiaa, kieliä, kulttuuria ja taidetta ja kunnioittaa yhteisöjen moninaisia identiteettejä,

pysyä romanien ja travellerien rinnalla ja tehdä yhteistyötä erityisesti naisten ja tyttöjen kanssa tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden edistämiseksi Euroopassa, jossa jokainen todella kuuluu joukkoon.

MENETELMÄT

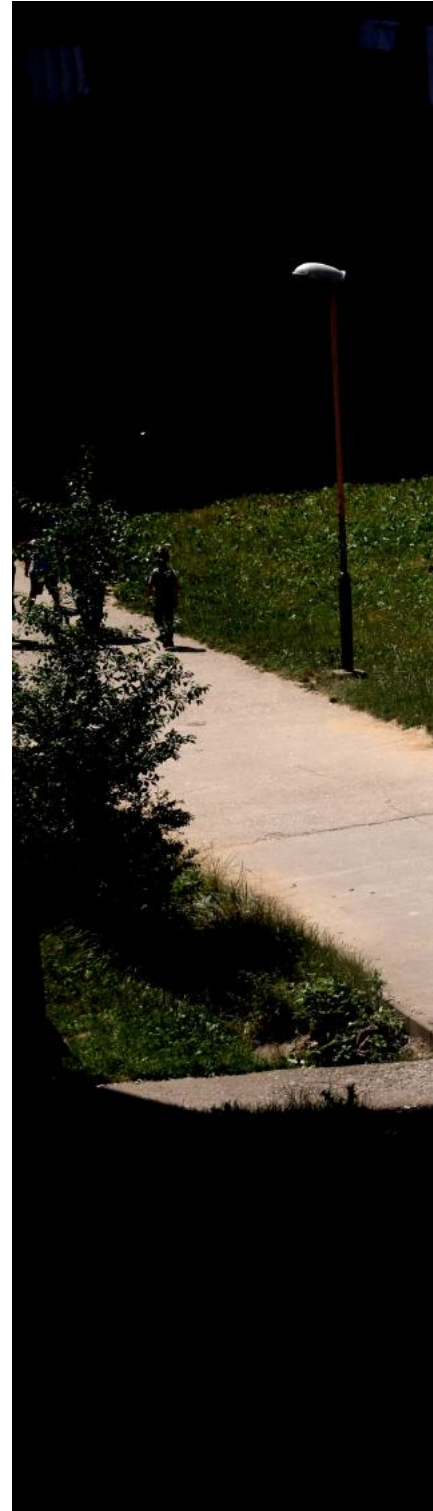
Tässä kirjassa esitetään ihmisoikeusvaltuutetun havaintoja joistakin kiireellisimmistä ihmisoikeuskysymyksistä, jotka liittyvät romani- ja traveller-yhteisöjen jäsenten kokemuksiin nykypäivänä. Kirja on jaettu seitsemään lukuun, ja niissä tarkastellaan keskeisiä huolenaiheita, jotka liittyvät elinoloihin ja asumiseen, koulutukseen, terveyteen, työllisyyteen ja ammatteihin, poliisi-toimintaan ja oikeusjärjestelmään, historiaan, taiteeseen ja kulttuuriin sekä mekanismeihin, joiden tarkoituksena on varmistaa suojelu kaikilla näillä alueilla sekä laajemmin. Kirja päättyy ihmisoikeusvaltuutetun kehotukseen ryhtyä toimiin.

Kirja perustuu pääasiassa ihmisoikeusvaltuutetun yhteistyöhön romani- ja traveller-yhteisöjen jäsenten, erityisesti naisten ja tyttöjen, ihmisoikeuksien puolustajien, keskus- ja paikallisviranomaisten sekä kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden, tasa-arvoelinten ja oikeusasiamiesinstituutioiden kanssa. Tämä yhteistyö toteutui vierailujen ja virkamatkojen aikana Euroopan neuvoston jäsenvaltioissa sekä muissa toimissa kesäkuusta 2024 huhtikuuhun 2025. Kirja sisältää ihmisoikeusvaltuutetun havaintoja, ihmisten tarinoita ja todistajanlausuntoja sekä perustuu laadulliseen ja määrälliseen dataan sekä virallisista tilastoista ja raporteista, tutkimuksista ja muista julkisesti saatavilla olevista lähteistä peräisin oleviin tietoihin.

Sukupuolen, nuoruuden ja intersektionaalisuuden näkökulmat on integroitu kirjaan, jotta se kattaisi mahdollisimman hyvin eri identiteettejä ja ikäryhmiä koskevat ihmisoikeuskysymykset. Sisältö ei pyri heijastamaan kaikkia tilanteita. Kerronta perustuu romani- ja traveller-naisten ja -tyttöjen elettyihin kokemuksiin sekä heidän kollektiivisen sitoutumisensa voimaan, joka on johtanut muutosta sukupolvien yli. Se korostaa romani- ja traveller-naisten ja -tyttöjen voimaannuttamista, toimijuutta ja resilienssiä sekä kuvaa heidän huolenaiheitaan laajemmassa kontekstissa, jossa heidän yhteisöjään kohtaan esiintyy romanivihaa ja syrjintää. Erityistä huomiota kiinnitetään myös kansalaisjärjestöjen rooliin romanien ja travellerien ihmisoikeuksien edistämisen liikkeellepanevina voimina. Tässä kirjassa mainitut henkilöiden tiedot ovat itse ilmoittamiaan. Joitakin nimiä on muutettu tekstissä identiteetin suojaamiseksi ja yksityisyyden säilyttämiseksi.

Kirjaan liittyy Euroopan romanien taide- ja kulttuurilaitoksen (ERIAC) kuratoima kiertävä valokuvänäyttely. Sen voi tilata Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun toimistosta osoitteesta commissionerHR@coe.int.

Tämä kirja valmistui 1. syyskuuta 2025. Kaikki lainatut verkkodokumentit on viimeksi luettu kyseisenä päivänä.

Lapset leikkimässä Stará Tehelňan asuinalueella Prešovissa, Slovakiassa.

*Perinteinen asuntovaunu Avila Parkin
leirintäpaikalla Dublinissa.*

VIITTEET

- * Kaikki viittaukset Kosovoon, olipa kyse alueesta, instituutioista tai väestöstä, on ymmärrettävä täysin Yhdistyneiden Kansakuntien turvallisuusneuvoston päätöslauselman 1244 mukaisesti ja Kosovon asemaan puuttumatta.
1. Termiä "romanit ja travellerit" käytetään Euroopan neuvostossa kattamaan Euroopan neuvoston työhön kuuluvien ryhmien moninaisuus tällä alalla: toisaalta a) romanit, sinti/manush, kale/cale, kaale, romanichals, boyash/rudari; b) balkanin egyptiläiset (egyptiläiset ja ashkalit); c) itäiset ryhmät (dom, lom ja abdal); ja toisaalta ryhmät, kuten travellerit, yenish, ja väestöt, jotka on nimetty hallinnollisella termillä "gens du voyage", sekä henkilöt, jotka identifioivat itsensä romaneiksi. Tämä on selittävä alaviite, ei romanien ja/tai travellerien määritelmä.
 2. Termistä "romanivastaisuus" (antigypsyismi) on tietoa Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastaisen komission (ECRI) suosituksessa [General Policy Recommendation No. 13 on combating antigypsyism and discrimination against Roma](#) (Yleinen politiikkasuositus nro 13 romanivastaisuuden ja romanien syrjinnän torjumisesta), joka hyväksyttiin 24. kesäkuuta 2011 ja jota muutettiin 1. joulukuuta 2020. On huomattava, että monet travellerit eivät katso termin "romanivastaisuus" kuvaavan heidän erityisiä kokemuksiaan rasismista. Terminologiasta on lisätietoja myös romani- ja traveller-asioita käsittelevän asiantuntijakomitean (ADI-ROM) teettämässä tutkimuksessa ["Antigypsyism: causes, prevalence, consequences, possible responses"](#) (Romanivastaisuus: syitä, yleisyys, seurauksia, mahdollisia vastatoimia).
 3. Termistä "rasismi" on tietoa ECRI:n suosituksessa General Policy Recommendation No. 7 on national legislation to combat racism and racial discrimination (Yleinen politiikkasuositus nro 7, joka koskee rasismia ja rotusyrjintää torjuvaa kansallista lainsäädäntöä) ja joka on hyväksytty 12. joulukuuta 2002 ja jota muutettu 7. joulukuuta 2017.
 4. Katso lisätietoja: Council of Europe's [estimates](#) (Euroopan neuvoston arviot), päivitetty 2. heinäkuuta 2012.
 5. Katso Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea (European Committee of Social Rights, ECSR), [Decision](#) on Complaint No. 206/2022, submitted by DCI, FEANTSA, MEDEL, CCOO and International Movement ATD Fourth World v. Spain (Päätös valituksesta nro 206/2022, jonka ovat jättäneet DCI, FEANTSA, MEDEL, CCOO ja kansainvälinen ATD Fourth World -liike Espanjaa vastaan,) julkaistu 26. helmikuuta. Katso Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea (European Committee of Social Rights, ECSR), [Decision](#) on Complaint No. 206/2022, submitted by DCI, FEANTSA, MEDEL, CCOO and International Movement ATD Fourth World v. Spain (Päätös valituksesta nro 206/2022, jonka ovat jättäneet DCI, FEANTSA, MEDEL, CCOO ja kansainvälinen ATD Fourth World -liike Espanjaa vastaan,) julkaistu 26. helmikuuta.
 6. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Michael O'Flaherty, [letter](#) to the Prime Minister of the Republic of Bulgaria (kirje Bulgarian tasavallan pääministerille), 5. toukokuuta 2025
 7. Katso Euroopan neuvosto, ["Congress Rapporteur welcomes Sofia's commitment to social housing in implementing European Court judgments"](#) (Kongressin esittelijä tyytyväinen Sofian sitoutumiseen sosiaaliseen asuntotuotantoon Euroopan tuomioistuimen tuomioiden täytäntöönpanossa), 6. kesäkuuta 2025. Katso Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Michael O'Flaherty, [Memorandum](#) on the Human Rights of Travellers and Roma in Ireland (Muistio irlantilaisien travellerien ja romanien ihmisoikeuksista), 25. helmikuuta 2025. Katso myös entinen Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Dunja Mijatović, country visit [report](#), United Kingdom (maakäyntiraportti, Yhdistynyt kuningaskunta), 9. joulukuuta 2022.
 8. Katso Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus [Rec\(2005\)4 to member states on improving the housing conditions of Roma and Travellers in Europe](#) (Suositus jäsenvaltioille romanien ja travellerien asuinolojen parantamisesta Euroopassa), hyväksytty 23. helmikuuta 2005. Yhdistyneet Kansakunnat, ihmisoikeusvaltuutetun toimisto (OHCHR) ja UN Habitat, [Fact Sheet No. 21 \(Rev. 1\): The Human Right to Adequate Housing](#) (Tiedote nro 21 (versio 1): Ihmisoikeus asianmukaiseen asumiseen), 1. marraskuuta 2009, ja [Fact Sheet No. 25 \(Rev. 1\): Forced Evictions and Human Rights](#) (Tiedote nro 25 (versio 1): Pakkohäädöt ja ihmisoikeudet), 1. toukokuuta 2014.
 9. Lisätietoja on esimerkiksi ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj (ETP Slovakia – Kestävän kehityksen keskus) -organisaation julkaisuissa [Building hope at Luník IX – Self-help Construction of family Houses at Luník IX](#) ja Projekt DOM.ov, [Projects](#), Kecerovce and other municipalities, Slovakia. ks. myös [HERO – Housing and Empowerment for Roma](#), Euroopan unionin rahoittama ja Euroopan neuvoston kehityspankin (CEB) yhdessä kumppaneiden kanssa Bulgariassa, Romaniassa ja Slovakiassa toteuttama pilottihanke, 2021–2025.
 10. Katso EEA and Norway Grants, [The right to a decent life! How the lives of the most disadvantaged community in](#)

[Cluj-Napoca started to change with the help of Norway Grants](#) (ETA:n ja Norjan avustukset: Oikeus ihmisarvoiseen elämään! Kuinka [Cluj-Napocan](#) heikoimmassa asemassa olevan yhteisön elämä alkoi muuttua Norjan avustusten avulla), 5. syyskuuta 2024.

11. Katso EU:n perusoikeusvirasto (EU Fundamental Rights Agency (FRA), Coronavirus pandemic in the EU – impact on Roma and Travellers - [Bulletin 5](#), 2020; European Roma Rights Center (ERRC), [Roma Rights in the Time of COVID](#), 2020. (Koronaviruspandemia EU:ssa – vaikutukset romaneihin ja travellereihin – Tiedote 5, 2020; Euroopan romanien oikeuksien keskus (ERRC), Romanien oikeudet COVID-pandemian aikana, 2020.)
12. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 14 on the highest attainable standard of health, 2000, [E/C.12/2000/4](#); OHCHR, [Fact Sheet No. 31: The Right to Health](#), 2008; former CoE CommHR, Dunja Mijatović, [Protecting the right to health through inclusive and resilient health care for all](#), Issue Paper, 2021 (Yhdistyneiden kansakuntien taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen oikeuksien komitea, Yleinen huomautus nro 14 korkeimmasta saavutettavissa olevasta terveyden tasosta, 2000, [E/C.12/2000/4](#); OHCHR, Tiedote nro 31: Oikeus terveyteen, 2008; entinen Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu (CoE CommHR), Dunja Mijatović, Terveyteen liittyvien oikeuksien suojele kaikille tarkoitetun osallistavan ja kestävän terveydenhuollon avulla, aihekohtainen asiakirja, 2021.)
13. Katso [Explanatory Memorandum to Recommendation CM/ Rec\(2024\)1](#) of the Committee of Ministers to member States on equality of Roma and Traveller women and girls, adopted on 5 April 2024 (Recommendation CM/ Rec(2024)1). (Ministerikomitean jäsenvaltioille antaman suosituksen CM/Rec(2024)1 selittävä muistio romani- ja traveller-naisten ja -tyttöjen tasa-arvosta, hyväksytty 5. huhtikuuta 2024 (suositus CM/Rec(2024)1).)
14. Katso muun muassa Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleiskokouksen neuvoa-antava komitea (Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities (ACFC)), [Fifth Opinion on Ireland](#), (Viides lausunto Irlannista), hyväksytty 16. lokakuuta 2024; Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Michael O’Flaherty, [Memorandum on the human rights of Travellers and Roma in Ireland](#) (Muistio irlantilaisien travellerien ja romanien ihmisoikeuksista), 25. helmikuuta 2025, kohta 48. Katso [Behaviour and Attitudes Traveller Community National Survey](#), (Käyttäytyminen ja asenteet, kansallinen traveller-yhteisötutkimus), heinäkuu 2017.
15. Pavee Point Traveller and Roma Centre on kansallinen kansalaisjärjestö, joka koostuu travellereista, romaneista ja enemmistöväestöstä ja joka toimii paikallisella, alueellisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla travellerien ja romanien eriarvoisuuden poistamiseksi ja ihmisoikeuksien edistämiseksi. Lisätietoja: [www.paveepoint.ie](#). Pavee Point Traveller and Roma Centre on kansallinen kansalaisjärjestö, joka koostuu travellereista, romaneista ja enemmistöväestöstä ja joka toimii paikallisella, alueellisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla travellerien ja romanien eriarvoisuuden poistamiseksi ja ihmisoikeuksien edistämiseksi. Lisätietoja: [www.paveepoint.ie](#).
16. Civil Rights Defenders, [Environmental racism and Europe’s Roma](#) (Ympäristöllinen rasismi ja Euroopan romanit), 2023; ks. myös ACFC, [Environmental challenges and national minorities](#), Factsheet (Ympäristöhaasteet ja kansalliset vähemmistöt, Tietokooste), 2025.
17. ERRC, [North Macedonia: Victory for Roma in Šuto Orizari following mass complaint about waste pollution](#), (Eurooppalainen romanien oikeuksien keskus ERRC, Pohjois-Makedonia: Romanien voitto Šuto Orizarissa jätöpilaantumista koskevan joukkovalituksen jälkeen), 13. toukokuuta 2025. Tasa-arvoelin totesi, että Skopjen jätehuoltojärjestelmässä oli yleisesti ottaen vakavia ongelmia, mutta että jätehuoltopalvelujen tarjonta oli epätasa-arvoista.
18. Katso suosituksen CM/Rec(2024)1 [perustelut \(englanniksi\)](#).
19. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on todennut, että romaniperäisten naisten ilman suostumusta tehty sterilointi rikkoi Euroopan ihmisoikeussopimuksen (ECHR) artikloja 3 (kidutuksen kieltäminen) ja 8 artikla (oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta). Lisäksi EIT totesi, että jopa tapauksissa, joissa suostumus oli virallisesti pyydetty, potilaan itsemääräämisoikeutta ja valinnanvapautta oli merkittävästi laiminlyöty, sillä suostumuksen hankkimistapa oli todennäköisesti herättänyt uhreissa pelkoa, ahdistusta ja alemmuuden tunnetta, mikä oli aiheuttanut pitkäaikaista kärsimystä (Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan rikkomus). EIT katsoi myös, että tällaisten tapauksien tutkimisen viivästyminen ja kohtuullisen nopeuden puuttuminen olivat Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3. artiklan vastaisia. Katso EIT [V.C. v. Slovakia](#), Application no. 18968/07 (EIT V.C. vs Slovakia, hakemus nro 18968/07), 8. marraskuuta 2011 ja EIT [I.G. and others v. Slovakia](#), Application no. 15966/04 (EIT I.G. ym. vs Slovakia, hakemus nro 15966/04), 13. marraskuuta 2012.
20. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Michael O’Flaherty, [Letter to the Prime Minister of the Czech Republic](#), (Kirje Tšekin tasavallan pääministerille), 3.

joulukuuta 2024

21. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Michael O'Flaherty, [Memorandum](#) on the human rights situation of Roma in Slovakia (Muistio romanien ihmisoikeustilanteesta Slovakiassa), 25. helmikuuta 2025. Katso myös Slovakian oikeusministeriö, [Meeting with the Commissioner for Human Rights of the Council of Europe](#) (tapaaminen Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun kanssa), 11. heinäkuuta 2024.
22. Katso Euroopan parlamentin naisten oikeuksien ja sukupuolten tasa-arvon valiokunnan (European Parliament's Committee on Women's Rights and Gender Equality, FEMM) tilaama tutkimus [Obstetric and gynaecological violence in the EU](#) (Obstetrinen ja gynekologinen väkivalta EU:ssa), 2024; Euroopan neuvoston entinen ihmisoikeusvaltuutettu Dunja Mijatović, [Sexual and Reproductive Health and Rights in Europe: Progress and Challenges](#) (Seksuaali- ja lisääntymisterveys Euroopassa: Edistys ja haasteet), 2024; Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous (Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE)), [Obstetrical and gynaecological violence](#) (Obstetrinen ja gynekologinen väkivalta), 2019.
23. Katso Lynsey Kavanagh, ["Standing Alongside" and in Solidarity with Traveller Women: Minority Ethnic Women's Narratives of Racialized Obstetric Violence](#) ("Seisten rinnalla" ja solidaarisina traveller-naisten kanssa: etnisten vähemmistönaisten narratiiveja rodullistetusta obstetrisesta väkivallasta), väitöskirja, Irlannin kansallinen yliopisto Maynooth, 2018.
24. Katso lisätietoja Healthy Regions -hankkeen missiosta ja toiminnasta: <https://www.zdraveregiony.eu/>.
25. Katso myös Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu, Michael O'Flaherty, [Memorandum](#) on the human rights situation of Roma in Slovakia (Muistio romanien ihmisoikeustilanteesta Slovakiassa), 25. helmikuuta 2025, kohdat 38–43.
26. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, [Elmazova and Others v. North Macedonia](#), Applications nos. 11811/20 and 13550/20 (Elmazova ym. vs Pohjois-Makedonia, hakemukset nro 11811/20 ja 13550/20), 13. joulukuuta 2022.
27. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu, Michael O'Flaherty, [Memorandum](#) on the human rights situation of Roma and on issues related to the right to a clean and healthy environment in North Macedonia (Muistio romanien ihmisoikeustilanteesta ja puhtaaseen ja terveelliseen ympäristöön liittyvistä kysymyksistä Pohjois-Makedoniassa), 29. heinäkuuta 2025.
28. Katsoentisen Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun Nils Muižnieksin kannanotto [Fighting school segregation in Europe through inclusive education](#) (Kouluerottelun torjuminen Euroopassa osallistavan koulutuksen avulla), 2017. ACFC, [Thematic Commentary No. 1 on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities](#), adopted on 31 May 2024, revising and replacing Thematic Commentary No. 1 (Teemakohtainen kommentti nro 1 koulutuksesta kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puitesopimuksen nojalla, hyväksytty 31. toukokuuta 2024, jolla tarkistetaan ja korvataan teemakohtainen kommentti nro 1 (2006)) (jäljempänä ACFC Thematic Commentary No.1 on Education (ACFC:n teemakohtainen kommentti nro 1 koulutuksesta)).
29. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, [Salay v. Slovakia](#), Application no. 29359/22 (Salay vs Slovakia, hakemus nro 29359/22), 27. helmikuuta 2025. Euroopan komissio aloitti vuonna 2015 Slovakiaa koskevan rikkomusmenettelyn ja lähetti [perustellun lausunnon](#) (englanniksi) vuonna 2019. Euroopan komissio päätti 19. huhtikuuta 2023 viedä Slovakian Euroopan unionin tuomioistuimeen, koska se ei ollut puuttunut tehokkaasti romanilasten syrjintään koulutuksessa. Katso myös [Opinion](#) of Advocate General Čapeta delivered on 1 August 2025, Case C799/23 European Commission v Slovak Republic (julkisasiamies Čapetan 1. elokuuta 2025 antama lausunto asiassa C799/23, Euroopan komissio v. Slovakian tasavalta).
30. Katso Poradňa, [Na ceste k spravodlivosti](#), Príbehy Rómov a Rómov, ktorí sa postavili proti diskriminácii a inému porušovaniu svojich ľudských práv, 2022, sivut 28–33.
31. Katso EIT, [D.H. and Others v. the Czech Republic](#), Application no. 57325/00, 13 November 2007; [Horváth and Kiss v. Hungary](#), Application no. 11146/11, 29 January 2013 (D.H. ym. vs Tšekin tasavalta, hakemus nro 57325/00, 13.11.2007; Horváth ja Kiss vs Unkari, hakemus nro 11146/11, 29.1.2013). Katso myös EU:n tasolla toteutetut toimet: Euroopan komissio aloitti rikkomusmenettelyn Tšekin tasavaltaa vastaan [INFR(2014)2174] vuonna 2014 ja Unkaria vastaan [INFR(2015)2206] vuonna 2016.
32. Katso ACFC, Thematic Commentary No.1 on Education; Council of Europe, Steering Committee on Anti-discrimination, Diversity and Inclusion – CDADI, [Feasibility study on desegregation and inclusion policies and practices in the field of education for Roma and Traveller children](#), (aihekohtainen kommentti nro 1 koulutuksesta; Euroopan neuvoston syrjinnän, monimuotoisuuden ja osallisuuden ohjauskomitea (CDADI), toteutettavuustutkimus romani- ja traveller-lasten koulutuksen erottelun poistamisesta ja osallisuutta edistävästä linjauksista ja käytännöistä), 2024.

33. Fundación Secretariado Gitano (FSG), [Only 0.8% of Roma students graduate from university](#) (Vain 0,8 % romanien opiskelijoista valmistuu yliopistosta), 27. kesäkuuta 2025.
34. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Michael O'Flaherty, [Memorandum](#) on the Human Rights of Travellers and Roma in Ireland (Muistio irlantilaisten matkailijoiden ja romanien ihmisoikeuksista), 25. helmikuuta 2025, kohdat 37–38.
35. Ibid, kohdat 39–40.
36. Joint Committee on Key Issues affecting the Traveller Community, [Final Report into inequalities faced by the Traveller Community](#) (Traveller-yhteisöä koskevia keskeisiä kysymyksiä käsittelevä yhteiskomitea, loppuraportti traveller-yhteisön kohtaamista epätasa-arvoisuuksista), joulukuu 2021.
37. Katso myös ACFC, [Fourth Opinion on Portugal](#), (neljäs lausunto Portugalista), hyväksytty 28. kesäkuuta 2019, kohdat 93–95.
38. ACFC Thematic Commentary No.1 on Education (ACFC:n teemakohtainen kommentti nro 1 koulutuksesta), kohdat 105–111.
39. Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisen toiminnan asiantuntijaryhmä (Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA)), [Evaluation Report North Macedonia](#), (arviointiraportti Pohjois-Makedonia), kolmas arviointikierron, 24. maaliskuuta 2023.
40. Lukuvuodesta 2024/2025 alkaen 4-vuotiailla lapsilla on laillinen oikeus päiväkotipaikkaan. Tätä oikeutta on tarkoitus laajentaa koskemaan myös 3-vuotiaita lapsia lukuvuodesta 2025/26 alkaen. Katso Eurydice, Slovakia: Ongoing reforms and policy developments, [National reforms in early childhood education and care](#) (Käynnissä olevat uudistukset ja politiikan kehitys, Kansalliset uudistukset varhaiskasvatuksessa ja hoidossa), kesäkuu 2024.
41. Lisätietoja kansalaisjärjestö Cesta vonin missiosta ja toiminnasta, mukaan lukien OMAMA-ohjelmasta: <https://cestavon.sk/en/omama/>
42. Katso Irish [National Organisation for the Unemployed](#), referring to the Central Statistics Office, Census 2022 Profile 7 - Employment, Occupations and Commuting (Irlannin kansallinen työttömien järjestö, viittaus keskustilastotoimistoon, väestönlaskenta 2022, profiili 7 – Työllisyys, ammatit ja työmatkat). Katso myös Pavee Point Traveller and Roma Centre, [Employment](#) (Pavee Point Traveller and Roma Centre, [Työllisyys](#)).
43. FRA, [Roma and Travellers in six countries - Survey](#), (Romanit ja travellerit kuudessa maassa – tutkimus), 2020, s. 56.
44. Department of Children, Equality, Disability, Integration and Youth, [Survey on People in Ireland's attitude towards diversity](#) (Lasten, tasa-arvon, vammaisuuden, integraation ja nuorten ministeriö, Kyselytutkimus irlantilaisten asenteista monimuotoisuutta [kohtaan](#)), syyskuu 2023.
45. [Kampanja](#) ”työnimi” toteutettiin [Diakonia-ammattikorkeakoulun](#) (Diak) romanivähemmistön työllistämistä edistävän Nevo tiija – uusi aika -hankkeen puitteissa. Kampanjan seurantajakson jälkeen saatiin yhteydenottoa pyyntö yhdestä hakijasta.
46. Lisätietoja E-Romnja-järjestön tehtävistä ja toiminnasta: <https://e-romnja.ro/en/>.
47. Katso ACFC, [Fifth Opinion on Ireland](#) (Viides lausunto Irlannista) (hyväksytty lokakuussa 2024), helmikuu 2025.
48. Katso [Recommendation CM/Rec\(2024\)1 and Explanatory Memorandum](#) (suositus CM/Rec(2024)1 ja selittävä muistio); ERGO-verkosto, [Research report](#) on Roma access to decent and sustainable employment (tutkimusraportti romanien mahdollisuuksista saada ihmisarvoista ja kestävä työtä), marraskuu 2024; FRA, [Roma in 10 European countries](#). Main results – Roma Survey 2021 (Romanit 10:ssä Euroopan maassa. Tärkeimmät tulokset – romanitutkimus 2021); FRA, [Roma and Travellers in six countries - Survey](#) (Romanit ja travellerit kuudessa maassa – tutkimus), 2020.
49. Lisätietoja: EuroCentralAsian Lesbian* Community (EL*C), [Research: Lived Realities of Black, Racialized, Roma and Central Asian lesbians* in the EU](#) (Tutkimus: EU:ssa asuvien mustien, rodullistettujen, romanien ja keski-aasialaisten lesbojen* eletyt todellisuudet), 2025.
50. Roma Foundation for Europe, [The Ten Billion Euro Opportunity: Unlocking the Potential of Roma Youth Report](#) (Kymmenen miljardin euron mahdollisuus: romaninuorten potentiaalin vapauttaminen -raportti), toukokuu 2025; ERGO Network, Roma access to decent and sustainable employment (Tutkimusraportti romanien mahdollisuuksista saada ihmisarvoista ja kestävä työtä), toukokuu 2024.
51. ECSR, [Review](#) on Social Rights and the Cost of Living Crisis (Katsaus sosiaalisiin oikeuksiin ja elinkustannuskriisiin), s. 54.
52. Lisätietoja taloudellisen kehityksen Roma Economic Development Initiative -aloitteen missiosta ja toiminnasta: <https://redi-ngo.eu/about-redi-2/>
53. Lisätietoja Voice of Romni -järjestön missiosta ja toiminnasta: <https://voiceofromni.com.ua/en/>.
54. Pirkanmaan käräjäoikeus, 29.3.2023, tuomiot L 758/2022/458 ja L 758/2022/455 – vahvistettu Turun hovioikeudessa 16.1.2025, tuomiot 31 ja 32, asianumerot

- S 23/729 ja S 23/730. Pirkanmaan käräjäoikeus, 29.3.2023, tuomiot L 758/2022/458 ja L 758/2022/455 – vahvistettu Turun hovioikeudessa 16.1.2025, tuomiot 31 ja 32, asianumerot S 23/729 ja S 23/730.
55. Katso esimerkiksi People in Peril -järjestön [yhteistyö \(englanniksi\)](#) yksityisten työnantajien kanssa. Lisätietoja People in Perilin missiosta ja toiminnasta: <https://clovekvohrozeni.sk/what-we-do/social-integration-programs/>.
 56. Lisätietoja FSG:n missiosta ja toiminnasta: www.gitanos.org.
 57. Lisätietoja FSG:n Acceder-ohjelmassa: <https://www.gitanos.org/que-hacemos/empleo-programa-acceder/>.
 58. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Michael O'Flaherty, [Memorandum](#) on the human rights of Roma in Greece (Muistio romanien ihmisoikeuksista Kreikassa), 3.6.2025, kohta 38.
 59. ECRI, [General Policy Recommendation No. 11 on Combating racism and racial discrimination in policing](#), (Yleinen politiikkasuositus nro 11 rasismiin ja rotusyrjinnän torjumisesta poliisitoiminnassa), hyväksytty 29. kesäkuuta 2007; entinen Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Dunja Mijatović, [Ethnic profiling: a persisting practice in Europe](#) (Etninen profilointi: jatkuva käytäntö Euroopassa), Human Rights Comment, 9. toukokuuta 2019.
 60. Amnesty International, [Stigmatising quarantines of Roma settlements in Slovakia and Bulgaria](#) (Romanien asutusalueiden stigmatisoivat karanteenit Slovakiassa ja Bulgariassa), 17. huhtikuuta 2020; ERRC, [Roma rights in the time of COVID](#) (Romanien oikeudet COVID-pandemian aikana), syyskuu 2020, ja [Brutal and bigoted: policing Roma in the EU](#) (Julmaa ja suvaitsematonta: romanien poliisivalvonta EU:ssa), toukokuu 2022.
 61. Katso EIT, [Lingurar v. Romania](#), Application no. 48474/14 (Lingurar vs Romania, hakemus nro 48474/14), 16.4.2019, kohdat 76, 80; ECRI, [Statement on racist police abuse, including racial profiling, and systemic racism](#) (Lausunto rasisisesta poliisiväkivallasta, mukaan lukien rodullinen profilointi, ja systeemisestä rasismista), (hyväksytty 82. täysistunnossa 30.6.–2.7.2020); PACE, [Resolution 2523](#) (2023) Institutional racism of law-enforcement authorities against Roma and Travellers, (Päätöslauselma 2523 (2023) Lainvalvontaviranomaisten institutionaalinen rasismi romaneja ja travellereja kohtaan), marraskuu 2023.
 62. Katso ECRI, [General Policy Recommendation No. 11 on Combating racism and racial discrimination in policing](#), (Yleinen politiikkasuositus nro 11 rasismiin ja rotusyrjinnän torjumisesta poliisitoiminnassa), hyväksytty 29. kesäkuuta 2007.
 63. Katso Yhdenvertaisuusvaltuutettu, [Yhdenvertaisuusvaltuutetun suositukset Helsingin poliisilaitokselle romaneita syrjineen Kuri1-operaation osalta](#), 14. toukokuuta 2024.
 64. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, [R.R. and R.D. v. Slovakia](#), Application no. 20649/18, (R.R. ja R.D. vs Slovakia, hakemus nro 20649/18), 1. syyskuuta 2020; .
 65. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu, , [Memorandum](#) on the human rights of Roma in the Slovak Republic (Muistio romanien ihmisoikeuksista Slovakian tasavallassa), 25. helmikuuta 2025; Katso myös kansalaisjärjestöjen Poradňa ja ERRC:n [tiedonanto \(englanniksi\)](#), joka koskee tapausta R.R. ja R.D. vs Slovakia (hakemus nro 20649/18) ja joka on toimitettu Euroopan neuvoston ministerikomitealle 19. heinäkuuta 2024.
 66. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu, [Memorandum](#) on the human rights of Roma in Greece (Muistio romanien ihmisoikeuksista Kreikassa), 3. kesäkuuta 2025.
 67. Sindy Joyce, Olive O'Reilly, Margaret O'Brien, David Joyce, Jennifer Schweppe ja Amanda Haynes, [Irish Traveller's Access to Justice](#) (Oikeuden saatavuus irlantilaiselle travellerille), European Centre for the Study of Hate, 2022.
 68. Lisätietoja: SYNERGY Network against gender based and domestic violence, [How to take into account the rights and needs of Roma women when working to prevent and combat gender-based violence Handbook](#), (SYNERGY-verkosto sukupuoleen perustuvan ja perheväkivallan torjumiseksi, Käsikirja romaninaisten oikeuksien ja tarpeiden huomioon ottamisesta sukupuoleen perustuvan väkivallan ehkäisemisessä ja torjumisessa), joulukuu 2023. Bojana Netkova, Maria Metodieva, Christos Iliadis, Tiziana Barrucci, Crina Marina Muresanu, [Research on the barriers of Roma Women's Access to Justice in four countries: Bulgaria, Greece, Italy and Romania, published by the Council of Europe within the framework of the EU-CoE Joint programme JUSTROM, August 2022](#) (Tutkimus romaninaisten oikeussuojan esteistä neljässä maassa: Bulgariassa, Kreikassa, Italiassa ja Romaniassa, julkaistu Euroopan neuvoston toimesta EU:n ja Euroopan neuvoston yhteisen JUSTROM-ohjelman puitteissa, elokuu 2022).
 69. ERRC, [Femicide in North Macedonia: Romani women's network condemns state's failure to protect](#) (Naismurhat Pohjois-Makedoniassa: romaninaisten verkosto tuomitsee valtion kyvyttömyyden suojella naisia), 8. toukokuuta 2025.
 70. Fair Trials, in partnership with APADOR-CH (Romania), Bulgarian Helsinki Committee, Hungarian Helsinki Committee, and Rights International Spain, [Uncovering anti-Roma discrimination in criminal justice systems](#)

- [in Europe](#) (Fair Trials, yhteistyössä APADOR-CH:n (Romania), Bulgarian Helsinki-komitean, Unkarin Helsinki-komitean ja Rights International Spain -järjestön kanssa, Romanian syrjinnän paljastaminen Euroopan rikosoikeusjärjestelmissä), joulukuu 2020; ERRC, [Brutal and bigoted: policing Roma in the EU](#) (Julmaa ja suvaitsematonta: romanien poliisivalvonta EU:ssa), toukokuu 2022.
71. Katso Joint Committee on Key Issues affecting the Traveller Community, [Report on Travellers' Experience of the Justice System](#) (Raportti travellerien kokemuksesta oikeusjärjestelmästä), 6. marraskuuta 2024, jossa viitataan Irlannin vankilahallinnon vuoden 2017 lukuihin; Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Michael O'Flaherty, [Memorandum](#) on the human rights of Travellers and Roma in Ireland (Muistio travellerien ja romanien ihmisoikeuksista Irlannissa), 25. helmikuuta 2025.
 72. ERRC yhteistyössä Fair Trialsin kanssa, [Justice denied: Roma in the criminal justice system](#), (Evätty oikeus: romanit rikosoikeusjärjestelmässä), maaliskuu 2022.
 73. Eurooppalainen komitea kidutuksen, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi (CPT), [raportti \(englanniksi\)](#) Pohjois-Makedonian hallitukselle, 15. toukokuuta 2024.
 74. ERRC, [North Macedonia to Pay Settlement to Families of Roma who Died in Prisons](#) (Pohjois-Makedonia maksaa korvauksia vankiloissa kuolleiden romanien perheille), 12. helmikuuta 2021, ja [Victory for Roma: Macedonia Agrees to Pay Compensation for Roma Prison Death](#) (Romanien voitto: Makedonia suostuu maksamaan korvauksia vankilassa kuolleiden romanien perheille), 15. kesäkuuta 2017.
 75. Katso Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu, Michael O'Flaherty, [Memorandum](#) on the human rights of Roma in Greece (Muistio romanien ihmisoikeuksista Kreikassa), 3. kesäkuuta 2025, kohta 38.
 76. Katso Euroopan neuvosto, [Holocaust remembrance - Portal](#). (Holokaustin muistaminen –portaali).
 77. Katso Euroopan neuvosto, [Roma Holocaust webpage - Roma Genocide](#) (romanien holokausti -sivusto – romanien kansanmurha) ja [Roma and Travellers – Roma history factsheets](#) (romanit ja travellerit – romanien historian tietokooste).
 78. Lisätietoja: Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma, [Permanent Exhibition on the Holocaust against the Sinti and Roma in Heidelberg](#) (Germany) (Saksan sintien ja romanien dokumentaatio- ja kulttuurikeskus, [Heidelbergissa](#) (Saksassa) sijaitseva sintien ja romanien holokaustia käsittelevä pysyvä näyttely.)
 79. European Holocaust Memorial Day for Sinti and Roma, [No appropriate compensation for Sinti and Roma persecuted by the Nazi regime](#) (Euroopan sintien ja romanien holokaustin muistopäivä, [Ei asianmukaista korvausta natsihallinnon vainoamille sinti- ja romaniväestöille](#)).
 80. Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma, [45 years of Civil Rights Movement of German Sinti and Roma](#) (Saksan sintien ja romanien dokumentaatio- ja kulttuurikeskus, [45 vuotta saksalaisten sintien ja romanien kansalaisoikeusliikettä](#)), 2017.
 81. Katso European Holocaust Memorial Day for Sinti and Roma, [The recognition of the Nazi genocide of the Sinti and Roma](#); Council of Europe, Roma genocide, country resources: [Germany - Recognition of the Roma Genocide - Roma Genocide](#) (Euroopan sintien ja romanien holokaustin muistopäivä, Natsien sintien ja romanien kansanmurhan tunnustaminen; Euroopan neuvosto, Romanian kansanmurha, maakohtaiset resurssit: Saksa – Romanian kansanmurhan tunnustaminen – Romanian kansanmurha).
 82. Euroopan parlamentin [päättöslauselma](#): Kansainvälinen romanipäivä – mustalaisvastaisuus Euroopassa ja toisen maailmansodan aikaisen romanien kansanmurhan muistopäivän tunnustaminen EU:ssa, 15. huhtikuuta 2015.
 83. Katso Euroopan neuvosto, [Roma history factsheets](#), Factsheet No. 2.2 [Wallachia and Moldavia](#) (Romanien historiaa koskevat tietokoosteet, tietokooste nro 2.2 [Valakia ja Moldavia](#)).
 84. Katso Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Michael O'Flaherty, [Memorandum](#) on the human rights of Travellers and Roma in Ireland (Muistio travellerien ja romanien ihmisoikeuksista Irlannissa) 25. helmikuuta 2025; National Council for Curriculum and Assessment (Ireland), [Traveller culture and history research report](#) (Irlannin kansallinen opetussuunnitelma- ja arviointineuvosto, travellerien kulttuurin ja historian tutkimusraportti), helmikuu 2023.,
 85. Bronisława Wajs (1908–1987), joka tunnetaan yleisesti romaninimellään Papusza, oli puolalainen romanikielinen klassinen runoilija ja laulaja. Ceija Stojka (1933–2013) oli itävaltalainen kirjailija, taiteilija, laulaja, aktivisti ja Auschwitzin, Ravensbrückin ja Bergen-Belsenin keskitysleirien selviytyjä.
 86. Lisätietoja ERIACin missiosta ja toiminnasta: <https://eriac.org/about-eriac/>.
 87. Katso Euroopan neuvosto, [Roma history factsheets](#), Factsheet No.6.2 [Institutionalisation and Emancipation](#) (Romanien historiaa koskevat tietokoosteet, tietokooste nro 6.2 Institutionalisointi ja emansipaatio).
 88. Katso [#SUKARIPE: A campaign to combat antigypsyism](#)

- (Greece). (#SUKARIPE: Kampanja romanivastaisuuden torjumiseksi (Kreikka)). Tämä toiminta käynnistettiin Euroopan unionin ja Euroopan neuvoston yhteisen [‘Equality and Freedom from Discrimination for Roma’](#) (EQUIROM) -ohjelman (Romanien tasa-arvo ja syrjimättömyys) puitteissa. Ohjelma jatkuu vuoteen 2024 asti, ja sen painopisteenä on romanivastaisuuden ja syrjinnän ehkäiseminen ja torjuminen sekä romanien tasa-arvon edistäminen Bulgariassa, Kreikassa, Romaniassa ja Italiassa.
89. Katso [Romanikulttuurin museo](#), Helsinki.
 90. Katso Euroopan neuvosto, Strasbourg [Declaration](#) on Roma, High Level Summit, (Strasbourgin romanijulistus, korkean tason huippukokous), 20. lokakuuta 2010; [Euroopan neuvosto, Thematic Action Plan on the Inclusion of Roma and Travellers \(2016 - 2019\)](#) (Romanien ja travellerien osallisuutta koskeva toimintasuunnitelma (2016–2019)) ja [Strategic Action Plan for Roma and Traveller Inclusion](#) (2020 - 2025) (Romanien ja travellerien osallistamista koskeva strateginen toimintasuunnitelma (2020–2025); uusi Euroopan neuvoston romanien ja travellerien osallistamista koskeva strategia (2026–2030) on tarkoitus hyväksyä. Katso myös Euroopan komission tiedonanto [The social and economic integration of the Roma in Europe](#) (Romanien sosiaalinen ja taloudellinen integraatio Euroopassa) Euroopan neuvostolle, Euroopan parlamentille, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle, huhtikuuta 2010; [EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020](#) (EU:n puitekehys vuoteen 2020 ulottuville romanien kansallisille integrointistrategioille) ja [EU Strategic Framework for equality, inclusion and participation for 2020-2030](#) (Romanien tasa-arvoa, osallistamista ja osallistumista koskeva EU:n strategiakehys). Osana EU:hun liittymisprosessia Länsi-Balkanin maat sitoutuivat yhdenmukaistamaan nämä toimet: heinäkuussa 2019 hyväksyttiin Berliinin prosessin puitteissa [Länsi-Balkanin kumppaneiden julistus romanien integraatiosta EU:n laajentumisprosessissa](#) (englanniksi).
 91. EU:n ja Euroopan neuvoston yhteisiin ohjelmiin kuuluvat [ROMED](#), [JUSTROM](#), [INSCHOOL](#), [ROMACT](#), [ROMACTED](#), [EQUIROM](#), [Roma Integration III](#) ja [Roma Holocaust Remembrance and Education - RomaMemory](#). Näiden yhteisten ohjelmien pääasiallinen toteuttaja on Euroopan neuvoston romani- ja traveller-asioiden jaosto Roma and Traveller Division.
 92. Katso EU:n rahoittaman romanien tasa-arvoa edistävän eurooppalaisen verkoston (EURoma) missio ja toimintatavat osoitteessa: <https://www.euromanet.eu/>
 93. Katso EIT, [Factsheet – Roma and Travellers](#), (Tietokooste – romanit ja travellerit), lokakuu 2024.
 94. Katso myös Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Michael O’Flaherty, [Shout-out](#), ‘US aid freeze is leaving a void. Europe must fill it’, (“Yhdysvaltojen avun jäädyttäminen jättää aukon. Euroopan on täytettävä se”), helmikuu 2025.
 95. Katso Roma Civil Monitor (2024), [Examples of successful housing desegregation as a precondition of Roma integration](#) (Esimerkkejä onnistuneesta [asuntokannan erottelun poistamisesta romanien integraation edellytyksenä](#)). Euroopan unionin julkaisutoimisto, Luxemburg. Toimittanut Marek Hojsik.
 96. Ombudsman for Children’s Office (OCO), [No End in Site: An investigation into the living conditions of children living on a local authority site](#), (Irlannin lapsiasiavaltuutettu, [No End in Site](#); Tutkimus paikallishallinnon alueella asuvien lasten elinoloista), toukokuu 2021; Katso myös OCO, [No End In Site: 2024 Update](#) (päivitys 2024), lokakuu 2024.
 97. Commission for the Prevention and Protection from Discrimination, [Report](#) on Intersectional and Multiple Discrimination against Roma Women and Girls in Access to Justice (Syrjinnän ehkäisemisen ja suojelun komissio, [Raportti](#) romaninaisten ja -tyttöjen kohtaamasta intersektioonalisesta ja moninkertaisesta syrjinnästä oikeuden saatavuudessa), kesäkuu 2025.
 98. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu, [Partnership with national human rights and equality bodies key to advance common human rights goals](#) (Kumppanuus kansallisten ihmisoikeus- ja tasa-arvoelinten kanssa on avainasemassa yhteisten ihmisoikeustavoitteiden edistämisessä), 17. lokakuuta 2024.
 99. Katso Euroopan neuvosto, [International Roma Day](#) (Kansainvälinen romanien päivä), 8. huhtikuuta 2025.
 100. Katso Yhdistyneet Kansakunnat, Universal Values, [Principle Two: Leave No One Behind](#). (Kantavat periaatteet, periaate 2: Ketään ei jätetä jälkeen).

Unelmani romaninaisten ja -tyttöjen puolesta – sekä nykyisten että tulevien sukupolvien – on, että he voivat elää täyttä elämää ilman, että heidän täytyy jatkuvasti taistella todistaakseen arvonsa.

Haaveilen maailmasta, jossa romanityttö voi astua luokkahuoneeseen ja tulla nähdyksi oppilaana, jolla on potentiaalia. Maailmasta, jossa hän voi haaveilla lääkärin, taiteilijan tai johtajan urasta – eikä hänen tarvitse ponnistella kymmenkertaisesti saavuttaakseen puolet siitä, mitä muut saavuttavat.

Jossa hän voi avata kirjan ja löytää historiansa kerrottuna arvokkaasti, ei pyyhittynä pois.

Haluan romanityttöjen tietävän, että heidän identiteettinsä on voiman lähde, ei häpeän. Että he kantavat mukanaan perintöä, joka on täynnä voimaa, selviytymiskykyä, luovuutta ja kauneutta. Haluan heidän kasvavan yhteiskunnassa, joka arvostaa heitä, suojelee heitä ja antaa heille tilaa määritellä itsensä – ilman pelkoa.r.

Alina Șerban

Romanialainen romaninäyttelijä, elokuvantekijä ja ARTivisti

Euroopassa asuu 12 miljoonaa romanian ja travelleria, joista kuusi miljoonaa EU:n alueella. Heidän äänensä, erityisesti naisten ja tyttöjen, on voimakas ja selkeä. He vaativat tasa-arvoisia oikeuksia ja mahdollisuuksia, taistelevat oikeudenmukaisuuden puolesta ja puolustavat omia oikeuksiaan sekä muiden yhteiskunnan laitamille sysätyjen oikeuksia. He voimaannuttavat, rakentavat siltoja ja tarjoavat tukea siellä, missä viralliset järjestelmät ovat epäonnistuneet. Yhdessä he yrittävät luoda tulevaisuuden, jossa jokaisella on oma paikkansa.

Silti heidän äänensä jäävät usein kuulematta, heidät suljetaan pois päätöksenteosta, heitä ei kunnioiteta eikä heidän vaatimuksiinsa noudateta. Liian monissa paikoissa he kohtaavat julmaa vihaa ja syrjintää.

Tukeakseen paremmin romanien ja travellerien ihmisoikeuksia Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Michael O'Flaherty vietti suuren osan vuosista 2024 ja 2025 matkustamalla ympäri Eurooppaa, vierailemalla heidän luonaan ja tapaamalla heitä. Tämä kirja on kertomus näistä kohtaamisista. Se kuvaa, mitä hän näki ja kuuli. Kirja pyrkii herättelemään kaikkia eurooppalaisia, jotta me kaikki auttaisimme rakentamaan Eurooppaa, jossa ketään ei jätetä syrjään.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu edistää ihmisoikeuksien tuntemusta ja tehokasta noudattamista organisaation 46 jäsenvaltiossa. Michael O'Flaherty aloitti kuusivuotisen toimikautensa huhtikuussa 2024.

www.commissioner.coe.int

FIN

www.coe.int

- | Euroopan neuvosto on maanosansa johtava
- | ihmisoikeusjärjestö. Sillä on 46 jäsenvaltiota, mukaan
- | lukien kaikki Euroopan unionin jäsenet. Kaikki
- | Euroopan neuvoston jäsenvaltiot ovat allekirjoittaneet
- | ihmisoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltion
- | suojaamiseksi tehdyn Euroopan ihmisoikeussopimuksen.
- | Euroopan ihmisoikeustuomioistuin valvoo
- | ihmisoikeussopimuksen täytäntöönpanoa jäsenvaltioissa.

COMMISSIONER
FOR HUMAN RIGHTS

COMMISSAIRE AUX
DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE